

Adolph Mulder documenteert de kerk te Tongelre en elders

De architect Mulder heeft op 11, 12 en 13 december 1888 Tongelre bezocht om foto's en aantekeningen te maken van de oude Martinuskerk. Kort daarvoor was men begonnen met de bouw van de nieuwe kerk op 't Hofke 1 te Eindhoven.

Mulder heeft (tenminste) vier foto's van de kerk genomen van zeer hoge kwaliteit, en (later) drie tekeningen gemaakt, eveneens van zeer hoge kwaliteit. Deze zijn in te zien en te bestellen op de Beeldbank van het Cultureel Erfgoed te Amersfoort.

Daar bevinden zich ook een aantal tekeningen en notities die ten grondslag liggen aan de bouwkundige tekeningen.

Dat het afbreken van kerken veelvuldig voorkwam en dat men nog afbeeldingen probeerde te maken was dus bekend, zoals blijkt uit berichten in de krant die betrekking hebben op **Adolph Mulder** en uit de notities bij de afbeeldingen van de Beeldbank van het Cultureel Erfgoed.

Inhoudsopgave

Adolph Mulder documenteert de kerk te Tongelre en elders.....1
 Chronologische inventarisatie van afbeeldingen door Mulder.....5
     303.780 Exterieur met toren van de Nederlands Hervormde kerk te Sellingen, ...5
     1875 Doophek van de Sint Michielskerk te Zwolle.....5
     de Hervormde Kerk te Binnenwijzend.....5
     1876 Bouwfragmenten, diversen van de Kerk te Westwoud.....5
     1876 Gevelaanzicht en doorsnede, enz. van de Sassenpoort te Zwolle.....5
     Raadhuis - Stadhuis te Nijmegen.....6
     25 mei 1878 Bovenkerk [of Groote Kerk] te Kampen.....6
     1878 Doorsnede en plattegrond koor van de Hervormde kerk te Amersfoort.....6
     Grote- of St. Eusebiuskerk te Arnhem.....6
     1878 Plattegrond begane grond, enz. van De Abdij te Middelburg.....6
     1878 Gevangenpoort te Woudrichem.....6
     1879 Hervormde kerk te Weidum.....6
     1879 Hervormde Kerk te Middelstum; ook genaamd: Kerk van de Heilige Hippolytus. .6
     1879 Huis Asega - Azinga te Middelstum.....7
     1879 Hervormde Kerk te Hoogblokland.....7
     1880 Hervormde kerk te Baarsdorp.....8
     1880 Hervormde kerk te Kapelle 8
     1880 Raadhuis te Sluis.....9
     1881 Plattegronden en gevels, enz. van de Senaatkamer: auditorium te Utrecht....9
     1881 en/of 1884 Zuidgevel, enz. van Paushuis te Utrecht.....9
     1881 Hervormde Kerk of Grote Kerk of Sint Vituskerk met toren te Naarden.....9
     1881 Hervormde Kerk van Kollum.....9
     1881 Wiarda State of Wyarda State te Goutum.....10
     1881 Hervormde Kerk te Goutum. 11
     1881 Kasteel Schaesberg.....11
     1882 Onze Lieve Vrouwekerk [Rooms-Katholieke kerk of basiliek] te Maastricht..11
     1882 Gevangenpoort te Bergen op Zoom.....11
     april 1883 Hervormde kerk te Kimsward.....11
     1884 Sint Andreaskerk - Sint Andrieskerk te Maastricht.....12
     1 december 1886 Hervormde Kerk te Velsen.....13
     1888 Rooms-katholieke Kerk te Susteren.....13
     1888 Kasteelruïne Valkenburg te Valkenburg.....13
     1888 en 1893 Kasteel Borgharen te Borgharen.....13
     11, 12 en 13 december 1888 Rooms-Katholieke Kerk te Tongelre.....14
     1889 Grote kerk te Breda.....14
     1889 Hervormde Kerk te Kolderveen.....14
     1890 Nobelpoort te Zierikzee.....14
     25, 26, 27 oktober 1890 De Leijenhof te Wahlwiller [bewerkt januari 1982] 14
     Hervormde Kerk te De Lier.....14
     april 1892 en juli 1926 [en oktober 1931?] Rooms-katholieke kerk te Arcen.....14
     1893 Kasteel Borgharen te Borgharen.....15
     september 1893 Raadhuis te Kampen.....15
     1893 Hagepoort te Kampen.....15
     1893 Noordgevel, doorsnede en plattegrond van de hervormde Kerk 15
     1894 Hoofdtoren te Hoorn.....15
     Kapittel van Sinte Maria te Utrecht.....15
     1895 en/of 1897? Rooms-Katholieke Kerk te Swalmen.....15

1895	Nederlands Hervormde kerk te Winterswijk.....	16
1895	Raadhuis te Schagen.....	16
1895	Hervormde kerk te Schagen.....	16
1896	Dominicanerkerk te Maastricht.....	17
	Rooms-Katholieke Kerk met toren te Tubbergen.....	17
1898	Bovenaanzicht of plattegrond begane grond van de Statenkamer te Utrecht..	17
	Nieuwe- of Kruiskerk te Zaandam.....	17
augustus 1898 en oktober 1932	Grote of Sint-Nicolaaskerk te Vollenhove.....	17
1899	Gevelaanzicht: restauratietekening van Nieuwstraat 33 te Dordrecht.....	17
1899	Voorgevel van Hotel de l'Europe te 's-Gravenhage.....	18
1899	Sint Pieterskerk te Oirschot.....	18
	Hervormde kerk te Rijsen	19
1900	[Grote of] Maria [of Sint] Magdalenakerk te Goes.....	19
	Voormalig Stadhuis - Wijnhuis te Groningen.....	19
1900 en 1989	Plattegrond en doorsneden, enz. van de Zuidpoort te Brielle.....	19
1900	Hervormde Kerk te Harmelen.....	19
1901	Herstelde toestand zuidzijde van de Grote kerk te Dordrecht.....	20
	Zandstenen poortje te Deventer.....	20
1901	Zuidgevel na de restauratie van de Speeltoren te Edam.....	20
1901	Plattegronden van 's Gravensteen te Zierikzee.....	20
oktober 1901	Hervormde Kerk te Sprang.....	20
1901 en/of 1902	Voorgevel Friesestraat, enz. te Coevorden.....	20
	Kasteel Bronkhorst te Bronkhorst.....	20
14 juni 1901	Rooms Katholieke Kerk - toren te Meijel [december 1972].....	20
	Hervormde kerk te Kamerik.....	20
1902	Schets voor de vergroting - zuidgevel, plattegrond en doorsnede	20
	Hervormde Kerk - toren te Rijsenburg.....	20
	R.-Kath. kerk te Halsteren, ...	20
augustus 1903	Academiegebouw te Breda.....	20
augustus 1903	Kerk der Ned. Herv. gemeente te Sleeuwijk.....	21
1903	Voorgevel, enz. te Zaltbommel.....	21
14 tot 16 februari 1904	[Rooms Katholieke kerk of] Magdalenakerk te Rijen.....	21
19 december 1904	Rooms-Katholieke Kerk met Toren te Oirschot.....	21
1905	Gevels, doorsnede, plattegronden, enz. van Schiertins te Veenwouden.....	21
1905	Westgevel van de Hervormde Grote of Sint Maartenskerk te Zaltbommel.....	22
juni 1905	Berkelpoort te Valkenburg aan de Geul.....	22
juli 1905	Hervormde Kerk te Sleeuwijk.....	22
5 september 1905	Huis Koestraat voormalig wijnpakhuis van v.d Kop	22
	stedelijk graanpakhuis te Schoonhoven.....	22
	Limmen (N.-H.)	22
1906	Vier traceringen om in de galmgaten aan te brengen in de Toren te Ede.....	22
juli 1906	Rozijnenkorf/Rozijnkorf te Dordrecht.....	22
12 juli 1906	Edam's museum.....	23
24 september 1906	De gebrandschilderde glasvensters	23
augustus 1907	Raadhuis te Klundert.....	27
1907	Ontwerp voor restauratie - voorgevel van het Waterlandshuis	27
1907	Twee plannen -westgevel van de Gemeentetoren te Rheden.....	27
	Toren te Sleen.....	27
	Hervormde kerk te Elburg.....	27
18 mei 1907	DE NIEUWE KERK TE ANKEVEEN.....	27
mei 1907	Hervormde Kerk van Zegwaard.....	29
	Nieuwezijds Kapel te Amsterdam.....	29
1908	Portalen van de Martinikerk te Bolsward.....	30
1908	Trap met deur en vensters van het Stadhuis te Middelharnis.....	30
1908	Oostgevel en doorsneden, enz. van de Hervormde kerk te Loosduinen.....	30
	Hervormde kerk en gemeentetoren te Schoonhoven.....	31
april 1908	Het Huis gemerkt A 95 te Oisterwijk.....	31
oktober 1908	N.H. Kerk te Dussen.....	31
1909	Kerk en toren, enz. van de Hervormde kerk te Zwammerdam.....	31
	Kasteel Doorwerth te Doorwerth.....	31
1909	Voorgevel van Huis "Bethlehem" te Gorcum.....	31
	Hervormde Kerk te Woubrugge.....	31
	Het Arsenaal te Amsterdam.....	31
1909	Plattegronden, enz. van het Raadhuis van Oud-Beijerland.....	31
	Raadhuis te Leiden.....	31
	Hervormde Kerk te Schoonhoven.....	31

Kapel klooster Heil[i]ge Geestzusteren, enz. te Delft.....	31
1910 Gevel in herstelde toestand van het Venduhuis te Delft.....	31
1910 oude raadhuis te Kampen.....	31
Pastorie te Kerkdriel.....	31
Kampveersche toren, nevengebouw te Veere.....	31
Hervormde Kerk te Wierum.....	32
Hervormde Kerk te Zetten.....	33
Catharinaklooster te Harderwijk.....	33
Hervormde kerk te IJsselmuiden.....	33
Poorten te IJsselstein.....	33
23 augustus 1911 ULRUM, 22 Aug.	34
21 september 1911 Kerk en Toren te Schoonhoven.....	35
Raadhuis te Culemborg. Voorgevel.....	35
Oosterpoort te Hoorn.....	35
23 januari 1912 Muurschilderingen.....	35
6 mei 1912 PLAN 1913.....	35
23 december 1912 In de Hervormde kerk te Spaarndam zal, ...	36
1913 Herstellingsplan van één der gevels van de Muntenplaats te Deventer.....	36
Hervormde Kerk te Schore.....	36
31 maart 1913 Inwijding Kerk te Midwolde.....	36
18 april 1913 Kort Raadsverslag.	37
30 mei 1913 Z.-Hollandsche Archeologische Commissie.....	38
22 augustus 1913 Rooms-katholieke kerk te Heer.....	38
18 november 1913 De kloostergang te Utrecht.....	38
Sint Jacobstoren te Vlissingen.....	39
1915 Koorscheiding van de Hervormde kerk te Vlissingen.....	39
1914 Tracering balustrade, enz. van de Gemeentetoren te Beverwijk.....	39
1914 Uitbreidingsplan van de Hervormde kerk te Ede.....	39
de Nieuwe kerk te Delft.....	39
1914 Detail gevel van de Kloosterkerk te 's-Gravenhage.....	39
22 december 1914 Oud-Elburg.....	42
Raadhuis te 's-Heerenberg.....	42
1914 en/of 1915 Topgevelafdekkingen, enz. van de Hervormde kerk te Zuidbroek...	42
1915 Verbouwing tot handelsschool - doorsneden, enz. van Reventer te Zwolle...	42
hervormde kerk, Gemeente toren te Heumen.....	43
1915 Rooms-katholieke kerk te Schinnen.....	43
Grote of Sint Laurenskerk te Rotterdam.....	43
1915 Bovengedeelte van het archiefgebouw: zijgevel, enz. van de Domkerk	43
1916 Vergaarbak, enz. van de Domkerk te Utrecht.....	43
1917 Doorsnede van de voormalige sacristie van de Domkerk met Toren te Utrecht.	43
Hervormde kerk te Breukelen.....	43
1916 Toreningang, enz. van de Hervormde kerk te Laren.....	43
1916 Ontwerp predikantenkamer onder het orgel, enz. van de Bethlehemskerk.....	43
[Hervormde] Kerk te Ulrum.....	43
Hervormde kerk te Ede.....	43
1916 Schetsontwerp van een gebrandschilderd raam van de Hervormde kerk.....	43
1917 Ontwerp voor een tafel in de raadszaal, enz. van het Raadhuis.....	43
Voormalig stadhuis te Tholen.....	43
1918 Kasteel Obbicht te Obbicht.....	43
1919 Fabriek van Rijtuigen en Automobiles-Carrosseries	44
1924 Zuidgevel, enz. van Sint Janskerk te Utrecht.....	44
februari 1926 Dinghuis te Maastricht.....	44
3 juli 1927 Restauratie van het slot Duurstede.....	44
12 mei 1928 De toren van Hilvarenbeek. (Slot).	44
27 februari 1936 AD. MULDER 80 JAAR.....	46
1 juni 1961 DE MIDDELEEUWSE KERK VAN NOORDBROEK.....	46
Herstelde toestand westzijde, enz. van de Hervormde kerk te Elburg.....	47
Gevelaanzichten en doorsneden - restauratie van het Raadhuis te Elburg.....	47
Oude Raadhuis te Elburg.....	47
Deuren in de westgevel van de toren van de Grote of Sint Jacobskerk.....	47
Plattegrond van de Oude kerk te Eexta.....	47
Gevelaanzicht en plattegronden van de Mookerpoort te Nijmegen.....	47
Detail, enz. van Stadhuis te Nijmegen.....	47
???? Plattegronden, enz. van Hanckemaborg te Zuidhorn.....	47
St. Joriskerk te Amersfoort.....	47
Hervormde kerk te Breukelen.....	47

Sint Pieters- en Bloklandsgasthuis te Amersfoort.....	47
Doorsnedes, plattegrond en bankenplan, enz. van de Hervormde kerk te Rijsburg. .	47
Voor- of westgevel: aanzichten van Raadhuis te Schoonhoven.....	47
Balustrade toren van de Hervormde kerk te Vianen.....	47
Westgevel en oostgevel van de Hervormde Kerk te Den Burgh.....	47
Sint Antoniuskapel te 's-Hertogenbosch.....	47
Plattegrond van de Sint Pieterskerk te Leiden.....	47
Hervormde Kerk te Raamsdonk.....	47
Plattegrond en details van de Hervormde Kerk te Nieuwe Niedorp.....	48
Hervormde Grote of Sint Maartenskerk te Tiel.....	48
Gevel van de consistorie (recto) van de Hervormde Grote kerk te Rotterdam.....	48
Bovenaanzicht of plattegronden per verdieping van de Sassenpoort te Zwolle.....	48
Detail gehengen en deurprofiel van de Toren op het kerkhof te Alblasserdam.....	48
Stadhuis te Appingedam.....	48
[1947] Gevel aanzicht van een woonhuis te Dordrecht.....	48
[1969] Hervormde kerk te Ede.....	48
Hervormde kerk te Appelscha.....	48
Westerkerk te Harlingen.....	48
februari 1993 Sint Servaaskerk te Maastricht.....	48
[1998] Plattegrond en situatie van de Hervormde kerk te Alphen aan den Rijn....	48
[2002] Plattegrond met bouwperiodes van de Grote Kerk te Veere.....	48
[?] Doorsnede over A-B van de Grote Kerk te Veere.....	48
[2002] Plattegrond met bouwperiodes van Sint Bavokerk te Aardenburg.....	48

Chronologische inventarisatie van afbeeldingen door Mulder

- 20 [Voor de uitgebreide informatie over de afgebroken kerk te Tongelre, nu gemeente Eindhoven zie o.a. [http://www.theelen.info/\[20130210\]%20precisie-afbeelding%20van%20Martinuskerk.pdf](http://www.theelen.info/[20130210]%20precisie-afbeelding%20van%20Martinuskerk.pdf)]
Alle afbeeldingen zijn van de hand van A. Mulder.]
- 25 [datum onduidelijk: 1855 of 1905] 303.779 zie hieronder
303.780 Exterieur met toren van de Nederlands Hervormde kerk te Sellingen,
gefotografeerd in 1855 door de Vrieze.
[20 juni 1921 Te Sellingen in de provincie Groningen zijn muurschilderingen in de kerk ontdekt, waarover dr. H. Stoel, Ned. Herv. predikant in die gemeente heeft
30 geschreven in de Winschoter Courant. [...] Een bij het Rijksbureau van Monumentenzorg in den Haag ingediend verslag had eindelijk tot gevolg, dat eenige heeren van dit bureau, Sellingen met een bezoek hebben vereerd en er ten slotte dezer dagen een deskundige vanwege Monumentenzorg verschenen is voor verder onderzoek. [...] De versiering schijnt overeenkomst te vertonen met die te Stedum. Wij zullen dan naast
35 den evangelist Mattheus, den gevleugelden engel, misschien zien opdagen: een gevleugelde leeuw (Markus) een gevleugeld rund (Lukas) en een adelaar (Johannes.)
- 1875 **Doophek van de Sint Michielskerk te Zwolle**
BT-022271: van Redtenbacher!
40 wellicht ook BT-022274;
meerdere tekeningen van Rudolf Redtenbacher 1875/1876
- 1876 Aanzicht zuidgevel - plattegrond - doorsnede over koor - lengte doorsnede, koorgedeelte van
45 **de Hervormde Kerk te Binnenwijzend**
14 juni 1893 opgemeten door Ad Mulder
tekst klok uit 1519, geschiedenis en omschrijving, bouwkundige aspecten
salvator is mijne name mij gheluyt sij gode bequame al soe verre als me mij hoore sal wilt god beware over al mcccccxix [op zijde boven een relieffiguurtje: ego sum via
50 veritas et vita]
[december 1973 door K. Wolthuis]
foto 1893 3.886;
foto 1894 OF-01042
- 55 1876 **Bouwfragmenten, diversen van de Kerk te Westwoud**
BT-025032: [geen titel; op zijn kop afgebeeld!]
- 1876 Doorsnede, enz. van de **Hervormde Kerk te Stedum**
BT-021655: [geschreven:] Stedum N.H. kerk
60 BT-021656: [geschreven:] Stedum N.H. kerk
BT-021657: [geschreven:] Stedum N.H. kerk
BT-021658: [geen verdere tekst]
waarschijnlijk OF-01690
OF-01691
65 uit 1889 16.990
11 januari 1878 Te Stedum wordt de kerk der Hervormden flink gerestaureerd. Zij wordt zooveel mogelijk in den oorspronkelijken staat teruggebracht. Ook muurschilderingen zijn reeds ontbloot. Deze kerk en die te Zuidbroek behooren tot de zeer enkele kerken van baksteen uit de 13e eeuw, die in ons land nog ongeschonden
70 overig zijn.
- 1876 **Gevelaanzicht en doorsnede, enz. van de Sassenpoort te Zwolle**
object 34.358:
wellicht OF-00066:
75 OF-00068:
11 april 1895 ZWOLLE, 10 April. Met de werkzaamheden aan de Sassenpoort wordt ijverig voortgegaan. De klokkentoren en het gedeelte van het dak waarop hij russte is verdwenen, zoodat er zich thans alleen de vier hoektorens verheffen. Het was noodig het dak geheel te vernieuwen, daar het zoo goed als vergaan was per plaats en waar de
80 dwarsstukken de sparren grepen en moesten steunen.
De nieuwe toren zal zich drie of vier meter hooger verheffen dan de vorige. Hij wordt 13 meter hoog, gemeten uit den omgang. Natuurlijk is hij ontworpen in overeenstemming

met het geheele bouwwerk en wijkt in sterke mate af van den plompen klokkentoren, die er vroeger stond en die als 't ware op het dak was geplakt. Het dak wordt iets steiler opgetrokken en de slanke toren zal er ongetwijfeld goed op passen. Groote wijzerplaten, à jour bewerkt, worden op het onderste gedeelte geplaatst. De spits van den toren is zeskantig.

Vermoedelijk zal nog dezen zomer de spits geheel gereed zijn. (Zw. Ct.)
13 april 1895 ZWOLLE, 11 April. In de mededeeling nopens den nieuwen toren op de Sassenpoort vereischt een verbetering, dat deze zich niet 13 maar 23 meter boven den omgang zal verheffen, zoodat de toren van den beganen grond tot de spits een hoogte zal verkrijgen van ongeveer 45 meter.

9 mei 1895 ZWOLLE, 8 Mei. Gisteravond is de vlag geheschen op de Sassenpoort. Het houtwerk van den toren, die zich op het midden verheft, is gereed en de spits rijst slank omhoog. De indruk is geheel anders dan die van den ouden plompen klokkentoren. Het werk is, eenmaal begonnen, flink aangevat en wordt thans krachtig voortgezet.

1877 Schepengestoelte - plattegrond, aanzicht, doorsnede, profielen, details van het Raadhuis - Stadhuis te Nijmegen

25 mei 1878 **Bovenkerk [of Groote Kerk] te Kampen**

BT-019768: Detail sedilia koor Bovenkerk Kampen

BT-019778: Kampen St. Nicolaaskerk of Groote Kerk [profielen van pilaren]

BT-019773: Groote Kerk Kampen Behoort bij Missive, dd 25 Mei 1878 No 282, aan de Commissie van Rijksadviseurs voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst. De Rijksadviseur. A Mulder DEL 78

BT-019772: [als bovenstaande]

1878 **Doorsnede en plattegrond koor van de Hervormde kerk te Amersfoort**

1878 Ontwerp voor de herstelling: aanzicht aan de choorzijde en doorsnede van de Grote- of St. Eusebiuskerk te Arnhem

1878 **Plattegrond begane grond, enz. van De Abdij te Middelburg**

1878 **Gevangenpoort te Woudrichem**

BT-022318: Gevangenpoort te Woudrichem. opgemeten in 1878 AMulder

1879 **Hervormde kerk te Weidum**

BT-022178: N.H. Kerk te Weidum. Prov. Friesland. Gevel ten Noorden. Doorsnede
Opgemeten in 1879

[“N.B. De toren is gebouwd van tufsteen. De muren der kerk zijn gemetseld met groote baksteen.”]

BT-02217: N.H. Kerk te Weidum. Ingang der kerk aan de Zuidzijde. Vensters Noordzijde.
Nissen Noordzijde - zie Grondplan.

ook: 5.015 [in spiegelbeeld!]

waarschijnlijk ook: 15.157

1879 **Hervormde Kerk te Middelstum; ook genaamd: Kerk van de Heilige Hippolytus**

BT-020808: [opgemeten in 1879] Ned. Herv. Kerk te Middelstum.

BT-020809: Ned. Herv. Kerk te Middelstum. Doorsnede F-G. Opstand ten Zuiden.

[door een andere tekenaar] BT-020860: Kerk te Middelstum. Portaal Noordergevel bij den toren.

wellicht:

OF-01666: Overzicht vanuit het zuidwesten van de Hervormde kerk te Middelstum

OF-01667: Interieur van de Hervormde kerk te Middelstum

uit 1889: OF-04120 Interieur ingemetselde steen met gebeeldhouwde madonna en aanbidders van de Hervormdekerk te Middelstum

2 september 1941 [...] Hoe het zij, het lijkt me van het grootste belang dat de onderzoekingen in de St. Hippolituskerk te Middelstum met kracht worden voortgezet. De dominé, de kerkvoogden en de stucadoors zijn vol enthousiasme. In dit geval is er een verblijdende verandering te constateeren met 1879: toen één en al onverschilligheid voor het gevondene en de wensch die rommel maar zoo gauw mogelijk met een keurige laag witkalk te bedekken, en nu een weldadig aandoende

nieuwsgierigheid naar wat er verder misschien nog in de kerk zal zitten! [...]

Het lot van de schilderijen van Stedum doet ons verheugd zijn dat men toen Middelstum niet meteen maar onderhanden genomen heeft!

3 september 1941 MUURSCILDERKUNST IN GRONINGEN

- Een nieuws ontdekking in de kerk te Middelstum
150 *Deskundige restauratie gewenscht*
De heer J. Dijkstra schrijft:
Reeds lang was het bekend, dat in de kerk Van Middelstum, een kruiskerk in 1445
gesticht door Onno van Ewsum, schilderijen onder de kalk waren verdwenen. In 1870
zijn een paar stukken blootgelegd en door de goede zorgen van den toenmaligen
155 rijksbouwmeester Peters [moet dus zijn Mulder] in eenvoudige contouren nageteekend
("Oud-Groningerland"). Handelend volgens de opvattingen van die dagen heeft men ze
later netjes bedekt met witkalk. In 1917 is wederom een stuk gevonden, Adam en Eva,
en helaas wat te vergaand gerestaureerd. Wat men dezer dagen bij het witten van de
160 kerk in een der gewelven heeft gevonden, was niet zooals men eerst meende, de
schildering, welke door Peters [Mulder!] is vastgelegd. Door den predikant en de
kerkvoogden met een voorloopig onderzoek belast, zag ik tot mijn vreugde dat we weer
voor een nieuwe vondst stonden. Toen de schildering, voordat ze heelemaal van kalk
was ontdaan, voorzichtig vochtig gemaakt werd, kwam er een volkomen nieuwe compositie
165 voor den dag, een groep van min of meer extatische figuren, sommige lezend (waaronder
een Mariafiguur) in een boek: andere in biddende houding of met opgeheven armen en
handen (deze waren door den stucadoor eerst voor toortsen aangezien) en alle op het
hoofd een, kleine vlam dragend, waaruit duidelijk bleek, dat de schildering een
uitbeelding wilde zijn van de uitstorting van den Heiligen Geest (Handelingen 2:1-3).
170 De stijl van de schildering, een bijna geheel afgesloten en gevulde compositie, vrij
in het gewelf zwevend doch niet opgenomen in een rankenwerk langs de ribben van
het gewelf, doet veronderstellen, dat we voor een betrekkelijk laten vorm van deze
feitelijk middeleeuwsche muurschilderkunst staan. Eerst de aan den kant geheel
afgesloten "schilderachtige" schilderijen in de Martinikerk te Groningen, een
175 twintig jaar geleden ontdekt, behooren naar den geest geheel aan de Renaissance. Zij
zullen wel het laatste zijn, dat er in ons land op het gebied van zuivere
muurschilderkunst is ontstaan (pl.m. 1550?).
Het is jammer, dat de iets te ver doorgevoerde restauratie van het in 1917
blootgelegde stuk een vergelijking met dit nieuw gevonden gedeelte moeilijk maakt. Dr
180 Hoogerwerf ("De Noord-Nederlandsche schilderkunst") dateert haar begrijpelijkerwijze
tot ver in de 16de eeuw. Deze Pinksterschildering zullen we zeker vroeger moeten
dateeren: ze draagt nog een min of meer Gotisch karakter.
De onderzoekingen te Middelstum zullen worden voortgezet. Het rijke terrein van oude
muurschilderkunst in de provincie Groningen is nog vrijwel onontgonnen. Moge de tijd
185 binnenkort leeren wat er nog onder de kalklagen van onze oude middeleeuwsche kerken
sluimert. Het is te hopen, dat de gelden, noodig voor een geheele restauratie van de
schilderingen in de kerk van Middelstum, spoedig worden bijeengebracht en dat ze door
bevoegde hand zullen worden gerestaureerd. Het lot van de schilderijen te Stadum
doet ons thans verheugd zijn, dat men in 1875 niet tevens Middelstum onder handen
190 genomen heeft!
- 1879 Gedeelte van de voormalige hoektoren (geschutstoren) van de Borg Ewsum;
Doorsnede kelder - plattegrond - detailaanzicht van **Kasteel Ewsum te Middelstum**
BT-020810: Gedeelte van den voormaligen hoektoren [Geschutstoren] van het kasteel [de
Borg] Ewsum te Middelstum bij Groningen
195 wellicht: OF-04318: Interieur ronde toren van Borg Ewsum te Middelstum
- 1879 **Huis Asega - Azinga te Middelstum**
BT-020811: Huis Asega te Middelstum. Opgenomen in 1879.
- 200 1879 **Hervormde Kerk te Hoogblokland**
BT-019737: Kerk der Ned. Herv. Gemeente te Hoog-Blokland. Afgebroken in 1880
opgemeten in 1879. AMulder.
10 januari 1881 237.323. Afbraak van de voormalige Nederlands Hervormde kerk te
Hoogblokland
205 9 december 1879 Te Hoog-Blokland zal eene nieuwe kerk met toren gesticht worden.
16 december 1879 Het gemeentebestuur van Hoog-Blokland (in het land van Arkel) en de
kerkvoogden van de Ned. Herv. gemeente alhier hebben besloten gezamenlijk over te
gaan tot het "amoveeren" van den toren en van de kerk van Hoog-Blokland. Op 18
December 1879 zal die amotie aanbesteed worden en tegelijkertijd de opbouw eener
210 nieuwe kerk, naar de plannen van den architect A. van der Haven, te Noordeloos.
Naar men wil, zou deze kerk door Foppo, tweeden heer van Arkel, omstreeks het jaar
1000 zijn gesticht.
Indien zulks waar is, hebben wij te doen met een gebouw dat voor de kennis onzer oude
bouwkunst hoogst belangrijk is. Immers gebouwen uit dien tijd zijn in Noord-Nederland

- 215 zoo zeldzaam, dat men die tellen kan; in ons geheele land zijn misschien niet meer dan vijf of zes.
Gesteld nu dat de "amotie" van deze kerk voldoende gemotiveerd is, quod est demonstrandum, zoo zal er niemand zijn, die naar dit gebouw zal omzien, die daarvan teekeningen, plannen en photographieën zal laten vervaardigen en althans door middel van afbeeldingen zal zorg dragen, dat vóórdat de moker deze grijze kerk omver haalt, men ten behoeve der wetenschap en van de kennis onzer oudste beschaving en kunst uit deze kerk ten minste zal getrokken hebben, hetgeen haar ten ondergang veroordeelde muren ons kunnen leeren.
- 220 De vroegere Academische Commissie is voor de onverschilligheid der natie bezweken. De rijks-adviseurs zijn naar huis gezonden. De provincie Zuid-Holland bezit geen enkele vereniging, welke oudheidkundige nasporingen in het gewest op zich neemt. Het Kon. Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam laat zich er niet mede in. Toch is Nederland het tabernakel der beschaving en de navel der wereld!
(Kunstbode.)
- 230 23 december 1879 Door de colleges van B. en W. en kerkvoogden der Herv. kerk te Hoog-Blokland is jl. Vrijdag ten raadhuize aanbesteed: het bouwen van een kerk met toren. Hiervoor werden 8 biljetten ingeleverd. Hoogste inschrijver was de heer C. de Bruin, te Jaarsveld, voor f2757; de laagste was de heer J. Maasland, te Leerbroek, voor f21200. Dezen is het werk gegund.
- 235 6 september 1879 **FAMILIE-BERICHTEN.**
GEHUWD: A. J. M. Mulder en H. M. Th. Iwes, 's-Gravenhage.
- 1880 **Hervormde kerk te Baarsdorp**
- 240 BT-001011: Kerk der N.H. Gemeente te Baarsdorp. Pr. Zeeland. Gesloopt in 1881.
BT-001010: Kerk der N.H. Gemeente te Baarsdorp.
object 32.201
- 245 23 mei 1882 Een der oudste gebouwen uit Zuid-Beveland, de toren te Baarsdorp, wordt afgebroken. De Goesche Ct. deelt het volgende omtrent dezen toren mede:
reeds gedurende meer dan zes eeuwen trotseerde hij den tand des tijds. De kerk toch, met welke hij hoogstwaarschijnlijk te gelijkertijd is opgetrokken, moet tusschen 1232 en 1234 ingewijd zijn, aangezien Wolfert van Borsselle, van Baarsdorp, die in 1232 stierf, nog te Hoedekenskerke, doch zijn zoon en naamgenoot twee jaren latere reed te Baarsdorp begraven werd. De toren was voorzien van een uurwerk, dat echter sinds veel jaren geheel uit elkander lag, zoodat de nog altijd aanwezige wijzer op het vervelooze wijzerbord ook geen dienst kon doen.
- 250 De vrij groote bel, met zuiveren, helderen klank, is met de afbraak in handen van vreemden gekomen.
- 255 1880 **Hervormde kerk te Kapelle**
BT-019852: Bl. V: Ned. Herv. O.L.Vrouwe-Kerk te Kapelle.
BT-019853: Bl. IV. Ned. Herv. O.L.Vrouwe-Kerk te Kapelle.
BT-019854: Bl. III. Ned. Herv. O.L.Vrouwe-Kerk te Kapelle.
BT-019855: Bl. II. Ned. Herv. O.L.Vrouwe-Kerk te Kapelle. Zuidgevel.
- 260 BT-019856: Bl. I. Ned. Herv. O.L.Vrouwe Kerk te Kapelle. Grondplan
OF-00094:
OF-00095:
OF-00096:
3 mei 1922 Kapelle.
- 265 Men schrijft ons:
Eenige jaren geleden werd besloten den toren der Ned. herv. kerk te Kapelle op Zuid-Beveland te restaureeren, waarvoor geraamd was f26,000 door het Rijk, f10,000 door de Provincie en f17,000 voor de gemeente. Nu men met de restauratie bezig is, heeft dezer dagen in een raadszitting een der leden aangedrongen op soberheid bij de
- 270 uitvoering in verband met de hooge kosten.
De toren van deze kerk is de mooiste uit geheel Zuid-Beveland, want, zoo merkte de oudheidkundige Dr. Ab. Utrecht Dresselhuis reeds op, de zware torens van Kruiningen en 's Heer Arendskerke, om van de geheel of ten deele reeds vernielde maar te zwijgen, verheffen zich nog wel met waardigheid, ter zijde van de meer sierlijke te
- 275 Kloetinge en Nisse, doch geen van deze draagt een krans om de hoofdspits, als de grijze toren der "kapelle", die op elken hoek nog met een kleine torenspits prijkt, als waren deze teekenen van zekeren rang of waardigheid, boven anderen.
Men meent, dat dergelijke krans het teeken van een moederkerk is, maar dit is niet het geval te Kapelle. Anderen meenen, dat dergelijke spitsen het teeken zouden zijn
- 280 van een kapittelkerk, maar dat kan niet, omdat hier het kapittel in de kerk van

- Kapelle eerst dagteekent van 1903, toen de toren zich reeds lang in de beemden van Zuid-Beveland verhief. Kapelle zou de oudste hoofdplaats zijn van het Zuid-Bevenlandsche decanaat, wat op verschillende gronden aanleiding geeft, dat daarmede een en ander betreffende den toren van Kapelle kan verklaard worden.
- 285 In elk geval is het gelukkig, dat dit merkwaardig stuk van oude kunst in het Zeeuwsch Paradijs in eere hersteld wordt.
- 1880 **Raadhuis te Sluis**
 BT-021541: BL. III. Raadhuis te Sluis.
 290 BT-021542: BL. II. Raadhuis te Sluis.
 BT-021544: [tekening is niet van A. Mulder} Platte-Grond, Profillen en Stand gezichten van een Nieuwe Hoofdwacht te Sluijs in Vlaanderen, In den Jaare 1773
 BT-021545: Oude gevel te Sluis (het Kapelletje); opgemeten in 1880
 BT-021546: Deur te Sluis. 1896. Een der Rosetten op de ware grootte.
 295 BT-021599: BL. I. Raadhuis te Sluis. Opgemeten in 1880 A Mulder
 OF-00021: Zijgevel en toren van het Stadhuis te Sluis
 OF-00833: Ruïne kasteel te Sluis
 OF-00835: Overzicht gevel stadhuis tijdens restauratie te Sluis; 1899
 OF-00984: Zicht op gevel stadhuis tijdens restauratie te Sluis; 1899
 300 OF-00985: Detail drinkhoorn te Sluis
 OF-00986: Foto van prent: zicht op stadhuis en markt te Sluis in Jaar 1739
 OF-00988: Detail stadhuis: fundering te Sluis; 1899
 wellicht ook 412.512: Standerdmolen te Retranchement
- 305 1881 **Plattegronden en gevels, enz. van de Senaatkamer: auditorium te Utrecht**
 1881 **en/of 1884 Zuidgevel, enz. van Paushuis te Utrecht**
- 1881 **Hervormde Kerk of Grote Kerk of Sint Vituskerk met toren te Naarden**
Sint Adrianuskerk te Naarden
 310 BT-020902: St Vitus-kerk te Naarden.
 BT-020829: Koorhek in de kerk der Ned. Herv. Gemeente te Naarden.
 BT-020830: Koorhek in de kerk der ned. herv. gemeente te Naarden.
 BT-032488: Koorhek te Naarden. Ad. Mulder opgemeten en geteekend 1881
 1 oktober 1880 Aan de leden van het Kon. Oudheidkundig Genootschap, te Amsterdam,
 315 werd dezer dagen het verslag toegezonden over het vorig genootschapsjaar. [...] Uit de verdere mededeelingen blijkt, dat het Bestuur niet slechts zijne zorgen wijdt aan de uitbreiding van museum en bibliotheek, maar ook, vooral sedert de opheffing van het College van Rijks-adviseurs, door het geheele land zijne aandacht gevestigd houdt op alles wat van belang kan worden geacht voor de historische wetenschap, meer
 320 in het bijzonder op het gebied der kunstgeschiedenis. Mislukken deze pogingen somtijds (zooals bij de pogingen tot het behoud der kerkraden te Hoogwoud), [...] Het beroemde koorhek in de Groote Kerk te Naarden zal door de kerkvoogden worden hertseld met de fragmenten die thans op het museum aanwezig zijn. [...]
- 325 1881 **Hervormde Kerk van Kollum**
 BT-009265: N.H. Kerk te Kollum. Friesland. Opgemeten in 1881.
 BT-019851: N.H. Kerk te Kollum. Friesland. Opgemeten in 1881.
 BT-020058: Grondplan van de Kerk der Ned. Herv. Gemeente te Kollum.
 BT-020130: N.H. Kerk te Kollum.
 330 BT-024171: N.H. Kerk te Kollum. Doorsnede over de Lengte
 [Schetsen met plaats- en kleur-aanduiding van muurschilderingen in de Ned Herv Kerk te Kollum:]
 BT-026425: Linkerhelft eenhoorn met florale ornamentiek
 BT-026428: Hert met vogel
 335 BT-026429: Hert met vogel
 BT-026430: Hert
 BT-026535: [vouw ontstaan door de bocht v/h gewelf]
 BT-026426: Rechterhelft eekhoorn
 BT-026551: Florale ornamentiek
 340 BT-026555: Florale ornamentiek
 BT-026556: Florale ornamentiek
 BT-026562: Florale ornamentiek
 BT-026563: Florale ornamentiek
 BT-026564: Florale ornamentiek
 345 BT-026970: Engel
 3 juni 1882 In de kerk van Kollum heeft men muurschilderingen ontdekt. Kerkvoogden

hebben zich met de regeering in verbinding gesteld, waarna een deskundige uit 's Hage is gekomen, die nog meer schilderijen aan 't licht heeft gebracht. De kerk, die volgens deskundigen in de 14e of 15e eeuw gebouwd is, had vóór de hervorming St. Maarten tot haar beschermheilige en was hem gewijd.

350 3 augustus 1895 Evenals gisteren gemeld werd betreffende de onlangs ontdekte muurschilderingen in de kerk te Winterswijk, hebben ook die te Westergeest (Kollumerland) – waarvan wij vroeger eene beschrijving gaven – de aandacht der Regeering getrokken. Aan een door kerkvoogden der Ned. Herv. Gem. van den Minister van Binnenlandsche Zaken ontvangen schrijven ontleenen wij het volgende:

355 „Ofschoon het schilderwerk zeer beschadigd is, moet het behoud daarvan gewenscht worden, wegens het belang, dat het heeft voor de kennis van de vroegste decoratieve schilderkunst in Nederland.

360 „Deze muurschilderingen dagteekenen toch evenals het gebouw uit de eerste jaren der XIIIe eeuw; tot dusverre zijn in Nederland geen schilderwerken aangetroffen van zoo hooge oudheid.

„Ik heb daarom de eer Uw College in overweging te geven deze muurschildering niet te doen overwitten, doch te behouden als een document voor onze kunstgeschiedenis; bij eene eventueele herstelling van de scheuren in het gewelf zoude het schilderwerk zooveel mogelijk te sparen zijn.

365 *De Minister van Binnenlandsche Zaken, (get.) Van Houten.*”

1881 Wiarda State of Wyarda State te Goutum

BT-019502: Wiarda-State. Gesloopt in 1881.

370 BT-019503: Wiarda-State. Gesloopt in 1881. Poort

BT-019079: Wiarda State. Gesloopt in 1881.

6 juli 1881 Een ander kasteel zalop 11 Juli openbaar verkocht worden, namelijk het schilderachtig gelegen slot "Wiarda-State," bij Leeuwarden. Dit kasteel, dat aan Jhr. R. C. van Cammingha behoort, dagteekent uit het begin van de 16e eeuw en is wellicht het eenige goedbewaarde slot, met toren en poort, van geheel Friesland.

375 Witkamp noemt haar ook de schoonste van alle overgebleven Friesche Staten. Hij ontleent hun naam aan den Potestaat Sjoerd Wiarda, die haar in 1404 bewoonde.

20 juli 1881 Voor de Wiarda-State, te Goutum in Friesland, is f12,000 geboden. Als Friesland nog bemiddelde zonen heeft, blijft dit merkwaardig overblijfsel uit ouden tijd uit sloopers handen.

2 augustus 1881 De afloop van den verkoop voor afbraak, van het slot Wiarda-State, te Goutum, is als volgt: 1e perceel: de opstal der poort, geb. f300, ingehouden; 2e perceel: de opstal der huizinge, westelijk gedeelte, gekocht door G. Praamstra, te Veenwouden, voor f1689; 3e perceel, idem, middelste gedeelte, gekocht door denzelfde, 385 voor f2379; 4e perceel: idem, oostelijk gedeelte, gekocht door W. S. Wagenaar, te Sneek, voor f3352. Het meubilair zal den 10en Augustus worden verkocht.

11 november 1881 De protestantsche kerk te Goutum, nabij Leeuwarden, heeft den Heer Jhr. R. C. van Cammingha en echtgenoot een zilveren wijnkan en broodsotel, ten gebruike bij het avondmaal, ten geschenke ontvangen.

390 Beide voorwerpen, aangekocht uit de opbrengst der entrée-gelden bij de bezichtiging van het slot Wiarda-State ontvangen, prijken met het geslachtswapen der familie van Cammingha en een toepasselijk opschrift.

30 november 1881 Het bekende kasteel Wiarda-State te Goutum, bij Leeuwarden, dat onlangs voor afbraak werd verkocht, en waarvan wij toen het een en ander hebben medegedeeld, zal in de volgende maand onder den hamer des sloopers verdwijnen.

395 12 februari 1882 Het slot Wiarda State te Goutum nabij Leeuwarden, bestaat niet meer. Dit laatst overgebleven Friesch adellijk kasteel uit vorigen eeuwen, met zijn hoge muren, zijn slottorentjes en ridderzaal, onlangs voor afbraak verkocht, is in de afgelopen week onder den hamer der sloopers verdwenen.

400 Reeds in 1404 komt de naam van Wiarda State voor in de geschiedboeken van Friesland; het werd toen bewoond door Sjoerd Wiarda. In 1635-41 werd het voor een goed deel vernieuwd; sedert 1757 werd het bewoond door het oude geslacht Van Cammingha, waarvan de laatste afstammeling het nu voor afbraak liet verkoopen.

405 Onder de vele belangrijke zaken, die er nog voor korten tijd aanwezig waren, behoorden Italiaansche schilderstukken uit de 17e eeuw, familie-portretten, gobelin-en goud-leeren behangsels, priestergewaden en gebedenboeken, met een Agnus Dei van Paus Clemens XI, zoomede een hoogst belangrijk archief met een bulle van Paus Clemens XIV, waarbij deze aan de toenmalige bewoners van het Kasteel, die aan het oude geloof getrouw waren gebleven, het recht gaf, een afzonderlijke kapel te stichten. In 410 weerwil dat de bewoners in het midden der 18e eeuw tot de Hervomde Kerk overgingen, werden de priestergewaden, kerksieraden enz., behoorende tot de Rooms-Katholieke kapel, tot op het oogenblik der onlangs daarvan plaats gehad hebbende openbare

verkoop, door de eigenaren met zorg bewaard.

415 4 april 1895 [In het Rotterdamsch nieuwsblad verschijnt een artikel over de personen die in het kasteel gewoond hebben onder de titel EEN OUD KASTEEL. Bovendien met een afbeelding van de Wiarda-State.]

1881 **Hervormde Kerk te Goutum.**

420 BT-019076: Kerk der Ned. Herv. Gemeente te Goutum. Friesland. Opgemeten in 1881. Wellicht ook de foto uit 1902: OF-03507 (=15.833)

1881 Kasteel Schaesberg

BT-021422: Situatie-plan van het Kasteel Schaesberg
BT-021423: Plattegrond kelder en begane grond
425 BT-021424: Plattegrond zolder en eerste verdieping
BT-021425: Doorsnede
BT-021426: Doorsnedes
BT-021427: Ingang van het kasteel op de open plaats
BT-021428: Zuidfront, langs de open plaats
430 BT-021571: Schoorsteenmantel
BT-021679: Opstand ten Zuiden
BT-021680: Opstand ten Oosten
BT-021691: Opstand ten Westen
BT-021692: Plattegrond van de begane grond
435 BT-021693: Plattegrond van de verdieping
BT-021694: Aanhoorige Bouwhoeve, Gevelfront ten Noorden
BT-021695: Aanhoorige Bouwhoeve
BT-026297: Opstand ten Noorden
BT-021802: Voor- en zijaanzichten op de schoorstenen in de lokalen gemerkt A en 1
440 BT-021803: Voor- en zijaanzichten op de schoorstenen in lokaal gemerkt 2
BT-021804: Voor- en zijaanzichten op de schoorstenen in lokaal gemerkt 3
BT-021805: Voor- en zijaanzichten op de schoorstenen in lokaal gemerkt 4
BT-021806: Voor- en zijaanzichten op de schoorstenen D en 5
BT-021807: Voor- en zijaanzichten op de schoorstenen B en C
445 BT-026300: Doorsnede en oostgevel van de bouwhoeve

1882 **Onze Lieve Vrouwekerk [Rooms-Katholieke kerk of basiliek] te Maastricht**

BT-020342: O.L.Vrouwe-Kerk te Maastricht. opgemeten in 1882 A Mulder
BT-020359: O.L.Vrouwe-Kerk te Maastricht opgemeten in 1882 A.Mulder
450 BT-020501: O.L.Vrouwe-Kerk te Maastricht opgemeten in 1882 A.Mulder
BT-020493: O.L.Vrouwe-Kerk te Maastricht opgemeten in 1882 A.Mulder
BT-020742: Copie der Opmeting. 1882 A.Mulder.

1882 **Gevangenpoort te Bergen op Zoom**

455 BT-000179: Gevangenpoort te Bergen-op-Zoom. Opgemeten in 1882 A Mulder

april 1883 **Hervormde kerk te Kimswerd**

BT-009172: Kimswerd (Wonseradeel.Fr.) N.H. Kerk. Opgemeten door Arch. Ad. Mulder
April 1883 (schetsboek nr 18)
460 [en verdere tekst hier, alles hoofdletters en in kleine letters veranderd]
Op de klokken in Gothische letters
francken.hebben.ons.ferbrant.int.jaer.ons.heren.dat.is.waer.doc.me.schref.
M.ccccc.xv. jaer.een.daer.bi.goetten.gert.van.wou.johan.schonenboerch.mi.+sanctus
louwerensius.bin.ick.ghenam
465 125 diameter 120 hoog
Op de andere kleinere staat
+jhesus maria.johannes.gherardus.de.wou.me.fecit.anno.domini.m.ccccc.xv+
113 diameter 1009 [1005?] hoog
[platte grond] hoofdzaak groote geelachtige moppen 20 lagen 173
470 in het midden gevuld met geele steentjes waarvan 20 lagen 103 is
contreforten groote moppen in het midden 2 lagen onder de goot is een stuk zandsteen
(rood) 4 lagen hoog een kop voorstellend. de contreforten met roode zandsteen
afgedekt
geheel van groote moppen zie maat hierboven. spitsbogig venster van onder 1.25 m
475 digdgemetseld venster van binnen wit gepleisterd
contrefort links en contrefort recht van onder 50 en 80 duim met nieuwe gele steen
ingevuld
groote moppen; venster zoals vorig geheel digdgemetseld loopt schuin zoodat van

boven de versnijding onder de goot ontstaat
480 contrefort rechts 120 a 130 van onder met kleine geele steen vervolgens 2,45 meter
groote moppen en dan weer kleine
contrefort links ±25 duim onder de afdekking ook nieuw
de verdere noordzijde te zien uit de facade even als overzijde
contrefort links alleen van boven ±30 duim nieuw en schuin afgedekt
485 geld evenals venster ±5 duim van de vlakke muur af digdgemetseld zoodat er een
schaduw invalt. contrefort links nieuw van kleine steen.
oud doch venster nieuw en ±30 duim om het venster
venster rondboog en boven de porring alles nieuw beneden vernieuwd oud deurtje
geweest 580 is de maat van contrefort tot deurtje 55 is de helft van het deurtje
490 in het verdere gedeelte is zoo weinig oud dat alles nieuw aangegeven moet worden
in de kerk al het ameublement alles eikenhout en houtkleurig geverfd.
langs beide zijden in de kerk lambriseringen eenvoudig doch goed. Alles paneelwerk
in de kerk een portret van 1636 waaronder een wapenschild en daaronder het volgende
opschrift:
495 roemt men vrij godsdienstig werk ijda tjara uitermate godsdienst lievend, schonk deez
kerk dit gestoelte en agt dukaten jaarlijks tot het onderhoud;
kerkvoogdijschap aanbetrouwd ook besprak ze uit haar vermogen met een christelijk
mededogen
daarbij twintig ijder jaar door diakenen te geven hen die hier in armoe leeven
500 roem deez ijda christenschaar
s bakker v. d. m. 1798

de breedten van de kerk zijn niet juist te verkrijgen daar de muren verschrikkelijk
505 verspringen
aldus enz.
mijn maten zullen genomen zijn voor de lambrisering daarbij bij het opteekenen de
dikte der lambrisering bij te tellen 3,6 duim

1884 **Sint Andreaskerk - Sint Andrieskerk te Maastricht**

510 BT-010555: St. Andries-kerk te Maastricht. Opgemeten in 1844.
BT-020478: St. Andries-kerk te Maastricht. opgemeten door Ad Mulder

1 oktober 1880 Aan de leden van het Kon. Oudheidkundig Genootschap, te Amsterdam,
werd dezer dagen het verslag toegezonden over het vorig genootschapsjaar. [...]
515 Uit de verdere mededeelingen blijkt, dat het Bestuur niet slechts zijne zorgen wijdt
aan de uitbreiding van museum en bibliotheek, maar ook, vooral sedert de opheffing
van het College van Rijks-adviseurs, door het geheele land zijne aandacht gevestigd
houdt op alles wat van belang kan worden geacht voor de historische wetenschap, meer
in het bijzonder op het gebied der kunstgeschiedenis. Mislukken deze pogingen
520 somtijds (zooals bij de pogingen tot het behoud der kerkraden te Hoogwoud), [...]
juli 1886 Details van de kerk met uitgebreide aantekeningen erbij geschreven: Raam
in de kerk - bord boven het orgel - sleutelstukken - opschrift tegen torenmuur, ...
Blad 2 - Opgenomen door Arch. Ad. Mulder in juli 1886 en arch. H.Th. Dijkstra in juni
1964 van de **Hervormde Kerk te Hoogwoud**
525 19 juli 1886 Vrijdag 16 Juli is het gedeeltelijk afbreken, herstellen en vernieuwen
van den kerktoren der gemeente Hoogwoud op het raadhuis, aldaar, aanbesteed. [...]
20 juli 1886 De kerktoren te Hoogwoud (N.-H.), welke reeds vele eeuwen oud is, zal
eerlang gedeeltelijk verbouwd worden. Men meldt ons daaromtrent de volgende
bijzonderheden:
530 Nadat de toren den 18 Juni 1472 was omgevallen, begon men hem den 18 Juli van
datzelfde jaar reeds weder op te bouwen; de spits evenwel werd eerst in 1499
aangebracht. Hoe hecht en sterk die opbouw toen is geschied, blijkt thans, nu men
eindelijk genoodzaakt is tot gedeeltelijk afbreken; volgens bekwame bouwkundigen zijn
de fundeeringen en het benedendeel van den toren tot eene hoogte van ruim 50 voet nog
535 in goeden staat, zoodat dus niet, gelijk men eerste vreesde, de geheele toren, maar
slechts ongeveer 120 voet behoeft te worden afgebroken en vernieuwd.
Men stelt zich nu voor in ruim drie maanden tijds dezen toren weer zoo stevig te
maken, dat hij opnieuw zeer vele jaren den tand des tijds zal kunnen weerstaan.
Waarschijnlijk zal de steenen spits door een houten, met leien gedekt, worden
540 vervangen.
26 juli 1886 Het afbreken, herstellen en vernieuwen van den toren der gemeente
Hoogwoud (N. H.) is gegund aan den laagsten inschrijver N. Parquin & Zoon, te Berkel,
voor fl. 1.550.
22 oktober 1886 Van den eeuwenouden toren te Hoogwoud (N.-H.), thans van even

- 545 beneden den nok der kerk in herbouw, is de steenen spits meermalen, voor het laatst
in 1860, gerepareerd; de makelaar, die nu door een nieuwen vervangen wordt,
dagteekent van 1751, blijkens het volgende daarin aanwezige opschrift
1751 en 8 m. 11 dagen R. D. Vlieger b. metselaar K. Dout b. timmerman.
550 terwijl waarschijnlijk het jaartal 1612, dat in den haan gegraveerd staat, een eerste
belangrijke herstelling van die spits aanwijst.
26 november 1886 Dinsdag is de laatste hand gelegd aan den herbouw van den
eeuwenouden gemeentetoren te Hoogwoud (N.-H.). Het ongeveer vijftig meter hooge
gebouw prijkt thans als een sieraad van het dorp, hecht en sterk als vroeger. De
555 bouwwordt zeer geroemd, en deze toren wint het nu in fraaiheid van de meeste
dorpstorens.
Onder de verschillende aangebrachte verbeteringen noemen wij de volgende: Er zijn nu,
in plaats van één wijzerbord aan de oostzijde, ook aan de drie andere zijden
wijzerborden aangebracht; de ladders zijn allen door trappen met leuningenvervangen,
560 het luiden is vergemakkelijkt, en de balustrade, door het aanbrengen van vier in
steen gehouwen leeuwen, veel fraaiër dan de vroegere.
Het Gemeentebestuur kan met voldoening op dit uitnemend geslaagd werk terugzien,
waarvan de eer der uitvoering toekomt aan den bekwamen ontwerper den Heer F. C. van
der Ster, architect te Hoorn, aan den opzichter, den Heer C. Stuurman Jr. te
Sijbecarspel, en aan de aannemers, de heeren Perquin & Zonen, te Berkel.
- 565 1 december 1886 **Hervormde Kerk te Velsen**
BT-021940: Kerk der Ned. Herv. Gemeente te Velsen. Doorsnede over de Lengte.
BT-021941: Kerk der Ned. Herv. Gemeente te Velsen.
BT-022117: Kerk der Ned. Herv. Gemeente te Velsen. Ontwerp van een nieuwen
570 Torenspits.
object: 13.656, 13.657
foto's: waarschijnlijk OF-04792, en van het interieur OF-04789, OF-04790 en OF-04791
(elektrisch licht, dus van latere datum)
- 575 1888 **Rooms-katholieke Kerk te Susteren**
BT-021643: [getekend] A Mulder
BT-021642: [getekend A Mulder en ?.Cuypers]
BT-021641: [getekend] A Mulder
BT-021640: [getekend] A Mulder
580 BT-021639: [getekend] A Mulder
BT-021647: [getekend L. von Fisenne, Meerssen, 29.3.1888] Parochie-Kerk te Susteren -
Restauratieplan
BT-021645: [getekend L. von Fisenne, Meerssen, 29.3.1888] Parochie-Kerk te Susteren -
Restauratieplan
585 BT-021644: [getekend L. von Fisenne, Meerssen, 29.3.1888] Parochie-Kerk te Susteren -
Restauratieplan Lengtedoorsnede
BT-021646: [getekend L. von Fisenne, Meerssen, 29.3.1888] Parochie-Kerk te Susteren -
Restauratieplan Voorgevel en Doorsnede
BT-021648: [tekenaar onbekend] R.K. kerk te Susteren.
590 BT-021650: [waarschijnlijk van A. Mulder] maatschetsen van de R.K. Kerk te Susteren
BT-021831 - BT-021841: [tekenaar onbekend] R.K. kerk te Susteren.
wellicht: OF-01753: Zicht vanuit het zuidoosten van de Katholieke kerk te Susteren
- 1888 **Kasteelruïne Valkenburg te Valkenburg**
595 BT-024927: Situatietekening van het Kasteel Valkenburg Limburg Bijgewerkt tot op 1
Jan 1927
BT-025571: Valkenburg L Kasteelruïne naar opmetingen van Ad. Mulder 1888, W. Spreger
1924 en H. v.d. Wal 1953
BT-026194: Valkenburg L Kasteel-ruïne naar opmetingen van Ad. Mulder, W. Sprenger
600 1928 en H. v.d. Wal 1953
- 1888 en 1893 **Kasteel Borgharen te Borgharen**
OF-03099: Voorgevels van Kasteel Borgharen te Borgharen 1888
5.188: in mei 1893, na de restauratie van Kasteel Wigershof te Borgharen
605 5.190: vleugel stallingen van Kasteel Wiegershof te Borgharen [1888, maar lijkt ook
na de restauratie]
5.191: gezien van af de boerderij Kasteel Wiegershof te Borgharen
5.192: Rentmeesterwoning van Kasteel Wiegershof te Borgharen [wit gepleisterd]
5.193: [Kasteel te Borgharen] [wit gepleisterd]
- 610

- 11, 12 en 13 december 1888 **Rooms-Katholieke Kerk te Tongelre**
BT-021609: Kerk van der R.K. Gemeente te Tongelre. N.Brabant.
BT-021610: Kerk van der R.K. Gemeente te Tongelre.
BT-021611: Kerk van der R.K. Gemeente te Tongelre.
- 615 Hierbij behoren vier foto's 17.039, 17.040, 4.559, 4.560 (in spiegelbeeld!)
Tevens zijn een 17 papieren aanwezig met maat-aantekeningen van het exterieur van de
Sint Martinuskerk te Tongelre.
[Enige notities m.b.t. de bouw van de nieuwe en de afbraak van de oude kerken vinden
we in de Meijerij'sche Courant:
- 620 13 mrt 1886 overleden 14 maanden benoeming Pastoor te Klein Tongelre; J.J. Meulenhoff
24 mrt 1886 benoeming Pastoor Tongelre kerk; C.M. van Kessel
25 jul 1888 aanbesteding verslag
15 feb 1890 huis voor de nieuwe kerk om af te breken te koop
15 mrt 1890 afbraak huis staande voor de Nieuwe Kerk Tongelre, metselaar; Willem van
625 der Wiel
1 okt 1890 Oude kerk voor afbraak te koop
26 nov 1890 a/d kerk eiken brandhout te koop
4 apr 1891 afbraak te koop oude kerk
9 mei 1891 inwijding]
- 630 1889 **Grote kerk te Breda**
BT-018295: Groote kerk te Breda Restauratietekening van den Zuidgevel. A Mulder s
Gravenhage 1889
BT-018297: Grondplan van de Groote kerk te Breda opgem. A Mulder
- 635 1889 **Hervormde Kerk te Kolderveen**
BT-020331: Kerk van de N.H. Gemeente Te Kolderveen. Drenthe. Opgemeten in 1889.
9 oktober 1889 In de Herv. Kerk te Kolderveen, bij Meppel, een zeer oud gebouw, dat
thans eenige restauratie ondergaat, zijn dezer dagen muurschilderingen ontdekt. Onder
640 leiding van een deskundige zal met de ontblooting worden voortgegaan.
16 oktober 1889 De ontdekte muurschilderingen in de kerk te Kolderveen (zie ons no.
van 9 Oct.), welke dezer dagen door een deskundige, den Heer A. Mulder, uit Den Haag,
werden onderzocht, zijn gebleken eene marmernabootsing te zijn
- 645 1890 **Nobelpoort te Zierikzee**
BT-022491: bl. I. Nobelpoort te Zierikzee. Plan gelijkstraats. Opgemeten in 1890.
BT-022508: bl. IV. Nobelpoort te Zierikzee. Stadszijde.
BT-022506: bl. VI. Nobelpoort te Zierikzee.
BT-022505: bl. VII. Nobelpoort te Zierikzee.
650 BT-022510: bl. II. Nobelpoort te Zierikzee. Plan van de 1ste Verdieping
BT-022509: bl. III. Nobelpoort te Zierikzee. Plan van de 2de Verdieping.
BT-022507: bl. V. Nobelpoort te Zierikzee. Buitenzijde.
Foto: 15.226; OF-00074;
- 655 25, 26, 27 oktober 1890 **De Leijenhof te Wahlwiller [bewerkt januari 1982]**
BT-016113: Boerderij de Leyenhof te Wahlwiller opgemeten door A.d. Mulser 25, 26,
27 Oct. 1890. Afgebrand 31 Oct. 1890. Getekend door B.H.J.N. Kooij jan. 1982.
BT-025687: Boerderij de Leyenhof te Wahlwiller opgemeten door Ad. Mulser 25, 26, 27
660 Oct. 1890. Afgebrand: 31 Oct. 1890. Getekend en bewerkt door B.H.J.N. Kooij jan. '82
???? Zuidgevel, westgevel, doorsnede en plattegronden van de toren van de
Hervormde Kerk te De Lier
- 665 april 1892 en juli 1926 [en oktober 1931?] **Rooms-katholieke kerk te Arcen**
BT-000350: Arcen (L) Kerk v.d. H.H. Petrus en Paulus. Kerk opgemeten in april 1892
door Adolf Mulder. Toren en sacristie met aanbouwen in aug. 1926 door W.A. Hemsing.
Del.
BT-019317: Arcen. (L) R.K. Kerk. Opgemeten Apr. 1892 door Ad. Mulder. Geteekend
Oct. 1931 door W A Hemsing.
- 670 [bovendien:
BT-019316: Plattegrond Ruïne **schanstoren te Arcen**; Opgemeten 30 Juli 1926. A.A.
Hemsing. Del.
BT-000675: **Arcen(L) Kasteel** Poorttoren; Opgemeten Juli 1926. A.A. Hemsing. Del.
BT-019895: Arcen (L) Kasteel. Opgemeten Juli 1926. W.A. Hemsing. Del.
- 675 BT-001297: Arcen(L.) Kasteel. Situatie.]

- 1893 **Kasteel Borgharen te Borgharen**
BT-000305: [opgenomen 1995 H. v.d. Wal.
BT-000306: Kasteel te Borgharen.
680 BT-000307: Kasteel te Borgharen.
BT-000308: Kasteel te Borgharen.
BT-000310: Kasteel te Borgharen. Voorfront.
BT-000311: Kasteel te Borgharen.
BT-000312: Kasteel te Borgharen.
685 BT-001552: Kasteel te Borgharen.
[BT-001553, BT-001554, BT-00155 en BT-027271 zijn door iemand anders getekend]
BT-001556: Borgharen L Kasteel
bewerkt naar een opmeting van Ad. Mulder van 1893. H. v.d. Wal 1959
BT-018430: Borgharen L Kasteel Hoofdverdieping.
690 bewerkt naar een opmeting van Ad. Mulder van 1893 H. v.d. Wal 1959
BT-018439: Kasteel te Borgharen. Zolderplan.
BT-018440: Borgharen L Kasteel kelderplan bewerkt naar een opmeting van Ad. Mulder
van 1893 H. v.d. Wal 1959.
- 695 september 1893 **Raadhuis te Kampen**
BT-008492: [voor tekst zie hieronder]
BT-008493: Ontwerp voor eene restauratie van den zuidgevel van het oude Raadhuis te
Kampen met onbegrip van het maken van een aanbouw na eene eventueel slooping van het
aangrenzende gemeente huis
700 BT-019673: Topgevel aan het Raadhuis te Kampen. Opgemeten Sept. 1893. A Mulder
260.298: Reproductie van foto van zijgevel van het Raadhuis te Kampen
260.299: Reproductie van foto van voorgevel van het Raadhuis te Kampen
OF-01281: Overzicht voorgevel raadhuis te Kampen
- 705 1893 **Hagepoort te Kampen**
BT-019761: bl. I. Hagepoort te Kampen. Opgemeten en gesloopt in 1893.
BT-019762: bl. II. Hagepoort te Kampen.
BT-019763: bl. III. Hagepoort te Kampen.
BT-019764: bl. IV. Hagepoort te Kampen.
710 BT-019765: bl. V. Hagepoort te Kampen.
BT-019766: bl. VI. Hagepoort te Kampen.
18 februari 1825 KAMPEN, den 16 Februarij.
Gisteren omstreeks elf uren hadden wij het genoegen, Z. K.Hoogh. den Prins van
Oranje, vergezeld van Z. E. den Gouverneur dezer provincie, den heer Hoofd ingenieur
715 [...] Vervolgens buiten de Hagepoort door de buurtschap Brunnepe gaande, heeft
Hoogstdezelve aan verscheidene landlieden, bij de bouwvallen hunner woningen, woorden
van troost toegesproken, en eene milde hand toegereikt. [...]
- 1893 poort Binnenhof naar aquarel ca. 1815 van het Binnenhofcomplex tekeningen
720 schilderijen te 's-Gravenhage
1912 reconstructie Rijksgebouw langs de vijver naar aanwijzingen van Jhr.mr.V.de
Stuers getekend door Tetar van Elven en Ad.Muller, gedeelte op glasplaten van het
Binnenhofcomplex, tekeningen schilderijen te 's-Gravenhage
- 725 1893 **Noordgevel, doorsnede en plattegrond van de hervormde Kerk
te Sint Annaland**
- 1894 **Hoofdtoren te Hoorn**
- 730 1895 Gevel, plattegrond en doorsnede van de Gebouwen van het
Kapittel van Sinte Maria te Utrecht
- 1895 en/of 1897? **Rooms-Katholieke Kerk te Swalmen**
BT-021721: Kerk van de R.K. Gemeente te Swalmen. bl. V.
735 BT-021737: Plan van de Kerk der R.K. Gemeente te Swalmen. bl. I. Swalmen. Doorsnede
BT-021738: Kerk der R.K. Gemeente te Swalmen. bl. II. Zuidzijde.
BT-021739: Kerk der R.K. Gemeente te Swalmen. bl. III.
BT-021740: Kerk der R.K. Gemeente te Swalmen. bl. IV.
hierbij behorende waarschijnlijk uit 1897
740 OF-01751: Kasteel Hillenrade behorende aan den graaf van Hoensbroek, bij Roermond
OF-01752: Kasteel Hillenrade bij Roermond
en ook OF-03743: Ruine van kasteel De Ouborgh te Swalmen

- 1895 **Nederlands Hervormde kerk te Winterswijk**
- 745 BT-025119: Lengtedoorsnede van Kerk te Winterswijk
BT-025120: Bovenaanzicht of plattegrond van Kerk te Winterswijk
20 juni 1895 Zooals bekend is, zijn in de kerk der N. H. gem. te Winterswijk muurschilderingen ontdekt die, op verzoek van de min. v. binnenl. zaken voor rijks rekening worden ontbloot ten einde te kunnen nagaan, of zij voor de geschiedenis der
750 schilderkunst in ons land waarde hebben.
De architect-teekenaar van het departement wordt daarna verwacht ten einde de noodige calques te nemen en dan zal wellicht later worden beslist of de muurschilderingen zullen worden hersteld.
- 755 2 juli 1895 Omtrent de te Winterswijk, in de groote Kerk ontdekte muurschilderingen meldt men aan de Zutph. Ct. de navolgende bijzonderheden:
Het schilderstuk, waarvan de kleuren en lijnen geleden hebben, aan den noorderwand van het koor ontdekt, dagteekent uit den tijd van omstreeks 1500 en heeft eene afmeting van ongeveer 48 M²., grooter alzoo dan de muurschilderingen, vóór een tiental jaren te Middelstum en Kollum gevonden. Door het schilderwerk wordt het
760 volgende voorgesteld:
Christus op den regenboog, den wereldbol aan zijne voeten, de menschen op den laatsten dag oordelende. Iets lager twee figuren, Christus aanbeddende. Hieromheen engelen, op eene bazuin blazende en de dooden oproepende, van wie men enkelen de planken hunner kisten ziet afwerpen en uit den grond oprijzen. Hieronder, aan beide
765 zijden, Heiligen, personen, die alreeds tot de verheerlijking van Christus werden toegelaten. Het middengedeelte wordt ingenomen door een figuur, die St. Michaël voorstelt, gekleed in een donker okerkleurig harnas, met de rechterhand eene speer vasthoudende en den draak, in den vorm van een duivel, aan zijne voeten in bedwang houdende; in de linkerhand houdt de aartsengel eeneweegschaal, waarin de zielen,
770 door figuren voorgesteld, gewogen worden. Het is opmerkelijk te zien hoe zich de duivelen alle moeite geven om de schaal naar hunne zijde te doen overhellen.
Het benedengedeelte van het schilderstuk stelt den hemel en de hel voor, waarbij Petrus aan de hemelpoort staat, die langs eenige trappen is te bereiken. Door eenige engelen, naast Petrus, worden personen, die bij de weging waardig zijn bevonden, de
775 hemelpoort binnengeropen, terwijl enkele onwaardigen eveneens nog moeite doen den hemel te bereiken; zij worden echter door de duivelen met geweld teruggehaald. De hemel is hierbij door een kasteel, de hel door den opengespalten muil van een monster voorgesteld.
[Te Aalten zijn in de Hervormde Kerk muurschilderingen ontdekt, waarvan ...]
- 780 2 augustus 1895 In zake de muurschildering in de Herv. kerk te Winterswijk hebben kerkvoogden der Ned. Herv. gemeente aldaar het volgend schrijven ontvangen van den Minister van Binnenlandsche Zaken:
„De muurschildering, in het choor der Ned. Herv. kerk te Winterswijk ontdekt, is
785 gebleken eene voorstelling te zijn van „Het laatste oordeel“, en in menig opzicht merkwaardig. Het is de omvangrijkste muurschildering, welke tot dusverre in Nederland aan het licht gekomen is, want zij beslaat eene oppervlakte van ongeveer 50 M². Zij dagteekent uit het laatst der XVe of het begin der XVIe eeuw, en is voor de kennis onzer vroegere schilderkunst, waarvan uiterst weinig voorbeelden tot ons gekomen
790 zijn, zeer belangrijk. Het is daarom zeer wenschelijk, dit tafereel als een document voor de nationale kunst-historie te behouden, en ik heb mitsdien de eer Uw college in overweging te geven, daartoe te besluiten, en het niet te doen overwitten.”
De Minister van Binnenlandsche Zaken, (get.) Van Houten.
- 1895 **Raadhuis te Schagen**
- 795 BT-021851: Raadhuis te Schagen. Opstand. Opgemeten in 1895.
BT-021566: Woonhuis te Schagen in 1751 verbouwd en tot Raadhuis ingericht.
BT-021622: bl. II. Raadhuis te Schagen
- 1895 **Hervormde kerk te Schagen**
- 800 BT-021621: bl. I. Plan van de Kerk der N.H. Gemeente te Schagen.
BT-021809: bl. III. Kerk van de Ned. Herv. Gemeente te Schagen
BT-021810: Kerk van de Ned. Herv. Gemeente van Schagen.
BT-021854: Schagen Toren verbrande Herv. kerk
BT-024968: Restauratie-teekening van het Raadhuis te Schagen. Ontwerp van het Dept
805 van Binnenlandsche Zaken. Verbeterd ontwerp van den timmerman Vlaming.
BT-032442: bl. II. Plan van de Kerk der N.H. Gemeente te Schagen.
16.912: [foto uit 1895 van de] voorgevel van het Raadhuis te Schagen
16.913: [foto uit 1895 van het] exterieur van het Raadhuis te Schagen

Naspeuringen van Paul Theelen: Architect A. Mulder

- 810 16.914: [foto uit 1895 met een 20-tal personen van het] exterieur van het Raadhuis te Schagen
16.915: [foto uit 1895 van]
16.916: [foto uit 1895 van het] inwendig naar het oosten van oude Nederlands Hervormde Kerk te Schagen
16.917: [foto uit 1895 van het] koorhek van oude Nederlands Hervormde Kerk te Schagen
815 16.918: [foto uit 1895 van de] deuren van de Oude Nederlands Hervormde Kerk te Schagen
16.919: [foto uit 1895 van de] deuren van de Oude Nederlands Hervormde Kerk te Schagen
16.920: graftombe van Joh van Schagen en Anna van Assendelft van de Oude Nederlands Hervormde Kerk te Schagen
820 34.446: exterieur aanzicht van de Oude Nedelands Hervormde kerk te Schagen [het betreft de restanten van de uitgebrande kerk]
39.190: exterieur vanuit het zuid-oosten van de Oude Nederlands Hervormde Kerk te Schagen
825 OF-00017: Hervormde kerk vanuit het oosten, met veemarkt op de voorgrond te Schagen [=bijvoorbeeld ook 39.910]
27 september 1895 **DE KERKRUÏNE TE SCHAGEN**
De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft aan de kerkvoogden der Ned. Herv. kerk, te Schagen, een schrijven gericht, waarin gewezen wordt op de belangrijkheid van de twee
830 graftekenen in het koor der verbrande kerk aldaar, welke - zooals reeds vroeger door ons medegedeeld - door de hitte in tallooze stukken zijn gebarsten, en tevens de wenschelijkheid wordt betoogd om pogingen in het werk te stellen om uit de puinen dier gedenktekenen zooveel mogelijk te redden. [...]
De aanwezigheid van den grafkelder onder de gedenkstenen zal den Minister aanleiding
835 geven om aan den architect Mulder, opzichter-teekenaar voor de monumenten van geschiedenis en kunst bij het Departement van Binnenlandsche Zaken, op te dragen, bij het onderzoek van den grafkelder aanwezig te zijn en de noodige aanteekeningen te houden. [...]
Sedert werd in den koornvloer eene opening gehouden, waardoor men in den grafkelder
840 kon afdalen; door deze opening zijn enkele looden kisten gedeeltelijk zichtbaar. De Minister heeft het kerkbestuur welwillend een stel fraaie photographieën aangeboden, betreffende het uitwendige en inwendige der kerk, het koorhek, de graftombe, enz. Deze photographieën waren door bovengenoemde Heer Mulder vervaardigd in de maand Mei van dit jaar, eenige maanden vóordat het gebouw door den brand werd
845 verwoest.
- 10 juni 1895 **Grondverkoop te 's Gravenhage.**
Aan de Kamer is ingediend een wetsontwerp tot bekrachtiging van den onderhandschen verkoop aan A. J. M. Mulder, te 's-Gravenhage, van een stuk grond, ongeveer 6 meter
850 breed aan het Stationsplein van het Staatsspoor aldaar, tegen fl5 per vierk. meter.
- 1896 **Dominicanerkerk te Maastricht**
BT-020623: Grondplan van de Dominikaner-kerk te Maastricht. Ad. Mulder Rijks-architect v/d monumenten Opgemeten in 1896.
855
- 1896 Plattegronden, doorsnede, details van de toren van de
Rooms-Katholieke Kerk met toren te Tubbergen
- 1897 Oostmuur toren. Naaropmetingen van A. Mulder (1897) en G. Berends (tijdens de restauratie in 1969). Plattegronden, binnenaanzicht, verticale doorsnede en aanzicht kerkzijde van de
860 **Hervormde kerk te Beekbergen**
- 1898 **Bovenaanzicht of plattegrond begane grond van de Statenkamer te Utrecht**
865
- 1898 Ontgraving van een gedeelte van de fundering, enz. van de
Nieuwe- of Kruiskerk te Zaandam
- augustus 1898 en oktober 1932 **Grote of Sint-Nicolaaskerk te Vollenhove**
870 1932 Doorsnede van de Grote kerk te Vollenhove
- 1899 **Gevelaanzicht: restauratietekening van Nieuwstraat 33 te Dordrecht**

1899 **Voorgevel van Hotel de l'Europe te 's-Gravenhage**

875

1899 **Sint Pieterskerk te Oirschot**

BT-020999: Toren van de St Pieters-kerk te Oirschot Ad. Mulder opgem., geteekend 1899

880

27 augustus 1888 **Oorschot, 22 Aug.** De St Pieterskerk alhier is als bouwkundig gewrocht onbetwistbaar de tweede kerk van het bisdom 's-Hertogenbosch; alleen de bossche St Janskerk overtreft haar in grootte en door den ongewonen luister, waarmede de bouwstijl onzer middeleeuwen zich daar ontwikkelt; onder de nederlandsche monumenten neemt zij bijgevolg een belangrijke plaats in.

885

Zij werd gesticht in het midden der vijftiende eeuw, waarschijnlijk nadat vóór dien tijd een andere kerk op dezelfde plaats had gestaan, waarin hertog Jan van Brabant reeds twee eeuwen vroeger een kapittel van kanunniken vestigde, want in het kleine tufsteenen kerkje, dat zich op eenigen afstand bevindt, kan, zooals zich bij nadere beschouwing duidelijk laat bespeuren, het kapittel niet zijn gevestigd geweest.

890

Een overheerlijk gezicht biedt deze St Pieterskerk aan met haar hooge, bewonderenswaardig gebouwen toren, die verdieping op verdieping in al rijker vormen naar boven rijst; met haar koor, dat omgeven is door drie kapellen, en haar zijportalen met heerlijke vensters. Haar lengte bedraagt 85 meter; over de kruispannen heeft zij een breedte van 40 meter. Zij is opgetrokken van baksteen, doorschoten met witte steenblokken, waardoor zij een kleur bezit, welke rijkdom bij soortgelijke gebouwen maar zelden wordt aangetroffen.

895

Het inwendige der kerk is niet minder treffend; die hooge plechtige gewelven, die kolommen met bewerkte kapiteelen, die rijzige vensters, geheel het spel der lijnen, dadelijk ontwaart men aan alles, dat een veteraan bouwmeester zijn talent eraan heeft gewijd, en naarmate men haar aandachtiger beschouwt, naarmate men de grootheid der opvatting, het welbegrepene der evenredigheden, het verband der onderdeelen nader gadeslaat en vergelijkt, en vervolgens weder tot een overzicht van het geheel komt, in die mate rijst ook de indruk, welke deze eerbiedwaardige tempel maakt.

900

Het oude gestoelte van het kapittel, een fraai gesneden werk, maar dat, helaas, in treurigen staat verkeert, versiert nog het koor; in een der moderne zij altaren bevindt zich een schilderij van Gustaaf Wappers; het middeleeuwsche gemeubelte is echter, op de genoemde koorbanken na, geheel verdwenen.

905

Het uitwendige der kerk was in hooge mate vervallen; zij had ruimschoots gedeeld in de onheilen, welke gedurende drie eeuwen de kerken der Meierij van Den Bosch troffen, eerst door de oorlogen, later, van 1648 tot 1797, toen zij voor de Katholieken gesloten waren. Het muurwerk was op veel punten los en ontzet, de afdekkingen der kunstig gebouwde muurbeeren, galerijen en schraagpunten waren verdwenen en vervangen door dakleien; een treurig gezicht voorzeker. Maar het ergste was, dat groote inwateringen hiervan het gevolg waren en steeds in omvang toenamen; elk jaar greep het verval op noodlottiger wijze om zich heen; herstel was dringend noodig, want werd het gebouw nog langer aan zich-zelf overgelaten, dan moesten onvermijdelijk hier en daar ongevallen plaats hebben.

915

De tegenwoordige pastoor, de zeereerw. heer J. B. Franken, besloot daarom, reeds kort na zijn benoeming, tot het herstel van het uitwendige der kerk over te gaan, en droeg dat op aan den architect Hezenmans. Met kracht is gearbeid, en thans, na twee jaar, treedt het grootste gedeelte der oude St-Pieterskerk te voorschijn in den oorspronkelijken luister. Het muurwerk is, voor zoover noodig was, vernieuwd met baksteen van het oude formaat, doorschoten met hechte witte steen; de kunstige schraagbeeren zijn vernieuwd en prijken weder sierlijk en licht in hun voormalige schoonheid; de bouwsieraden, welke vroeger het uitwendige van de kerk tooiden, maar sedert lang vergaan of verdwenen waren, zijn in hun oorspronkelijken stijl opniuw aangebracht. Kortom, met kunde en beleid is het heerlijke Godshuis uit zijn verval opgetogen, en hst staat daar thans in den glans der nieuweid, zooals het uit de handen van de eerste makers is voortgekomen. Wanneer geen onvoorziene onheilen gebeuren, dan kan in het volgend jaar de herstelling zijn afgeloopen.

920

925

930

935

De toren der kerk wacht echter nog altijd de dagen, welke voor hem een even gelukkige verbetering zullen aanbrengen. Zooals bekend is, behooren de torens der van vroeger bestaande kerken sedert het besluit der Nationale Vergadering van 1798 niet meer aan de godsdienstige gemeente, welke de kerk bezit, maar aan de burgerlijke. De toren te Oorschot vereischt even dringend herstelling als de kerk; er zijn scheuren in de buitenlagen; muurwerk en sieraden, galerijen en vensters behoeven hier en daar vernieuwing, bijna overal voorziening. De tufsteen, welke voor den bouw is gebezigd, en die in kleine blokjes is aangebracht (waarschijnlijk omdat in de 15e eeuw de aanvoer van zwaar materiaal met bijzondere moeilijkheden gepaard ging - de baksteen werd gewoonlijk ter plaatse-zelve vervaardigd), heeft overal het regenwater

940 doorgelaten. Bovendien heeft vóór ettelijke jaren, op kosten der gemeente, door
onbevoegde handen een onkundige oplapping van den toren plaats gehad in zijn bovenste
gedeelte, met behulp veelal van portland, waardoor dit heerlijke bouwwerk is
geschaad. Ten slotte uiten wij den vurigen wenseh, dat de burgerlijke gemeente van
945 afgeloopen, ook tot de herstelling van den niet minder prachtigen toren te doen
overgaan.

28 augustus 1899 Naar aanleiding van het bericht, dat in de
Hervormde kerk te Rijsen
950 muurschilderingen waren ontdekt, is namens de Regeering een onderzoek ingesteld door
den Heer Adolphe Mulder, architect, Rijksteekenaar ter bewaring van de monumenten van
geschiedenis en kunst te 's-Gravenhage.
Ofschoon de muurschilderingen van weinig belang bleken te zijn, was de reis van den
Heer Mulder toch niet geheel te vergeefs, wijl het kerkgebouw zelf hem zoodanig
955 belang inboezemde, dat hij zoowel in- als uitwendig teekeningen en photographieën
daarvan heeft doen maken. Hij constateerde, dat de kerk uit de 12e eeuw dagteekende,
hetgeen men tot nu toe niet met zekerheid wist. Voorts verschaftte hij aan de
kerkvoogden nog verschillende belangrijke inlichtingen omtrent het gebouw.

960 1900 **[Grote of] Maria [of Sint] Magdalenakerk te Goes**
BT-005688: St Maria Magdalena kerk te Goes De balustraden ontbreken opgemeten,
geteekend 1900 A Mulder
BT-005690: profiel der zijbeuk, koorvenster profiel der spaarbogen van het schip en
transept
965 BT-005751: Zuider transept venster v/den te?
BT-005752: Zuider transept Profiel ingang
BT-005753: Noorder Transept - Ingang
BT-005756: goes noorder transept venster
BT-005757: Zuider transept profiel groot venster schaal 1 a 10-.
970 BT-005770: Profiel boven Koorvenster
BT-005761: 13 Westgevel Venster profiel in den top
BT-005951: 4/ Noordertransept
BT-019107: St Maria Magdalenakerk te Goes opgemeten geteekend 1900 AMulder
BT-035972: [overgenomen in oktober 1951: Plattegrond van de St. Magdalenakerk te
975 Goes]

1900 Het vroegere Stadhuis en wijnhuis, gereconstrueerd volgens verschillende
gegevens - gevel(s) van het
Voormalig Stadhuis - Wijnhuis te Groningen

980 1900 en 1989 **Plattegrond en doorsneden, enz. van de Zuidpoort te Brielle**

1900 **Hervormde Kerk te Harmelen**
BT-006482: Kerk der N.H. Gemeente te Harmelen. voor den brand in Junij 1900.
985 BT-006483: Kerk der N.H. Gemeente te Hartmelen. voor den brand in Junij 1900.
Opgemeten Junij 1900. Ad. Mulder
BT-006484: Kerk der N.H. Gemeente te Harmelen. voor den brand in Junij 1900.
1901 objectnummer: 37.124 en 37.125
[?] voor den brand in Junij 1900. Opgemeten Junij 1900. Ad. Mulder
990 27 juli 1900 Het dorp Harmelen wordt, na het afbranden van de kerk en den toren
aldaar, afbranden van de kerk en den toren aldaar, veel bezocht door teekenaars en
photografen, die verschillende schetsen, teekeningen en afbeeldingen van de ruïne
komen maken.
Onder deze bezoekers was ook de Heer Mulder, Rijks-architect-teekenaar, uit Den Haag,
995 die door de Regeering was gezonden en met behulp van zelfvervaardigde en reeds
bestaande photographieën, en na zeer nauwkeurige opmetingen, dit kerkgebouw in
teekening heeft gebracht, zooals het oorspronkelijk gebouwd moet zijn.
28 augustus 1900 Te Harmelen heeft de Gemeenteraad, op advies van den Heer E. G.
Wentinck, architect te Schalkwijk, besloten het overgebleven muurwerk van den
1000 afgebranden toren voor den herbouw af te keuren en geheel af te breken.
Volgens het oordeel van dezen deskundige is het niet onwaarschijnlijk, dat de schuine
stand dezer muren het gevolg is van verzakking of slechten toestand der fundeering.
26 maart 1901 Te Harmelen is in den afgebrande Hervormde kerk bij het wegruimen van
een groote zerk een grafkelder te voorschijn gekomen, waarin twee eikenhouten
1005 doodkisten, welke bij de eerste aanraking in elkaar vielen.

- Volgens het opschrift van twee zilveren platen, op de kisten gevonden, dagteekenen deze van het jaar 1812 en vermoedelijk 1803 en bevatten de overblijfselen van twee leden der familie Van Beusichem, beiden Heer van Harmelen.
Deze platen zijn aan den nabestaanden dier familie, den Heer A. de Joncheere van Harmelen, aangeboden.
- 1010 1901 **Herstelde toestand zuidzijde van de Grote kerk te Dordrecht**
- 1015 1901 Voorgevel, details gevelpoortje, kapiteel, pilaster, schoorsteen en dubbel gangpoortje van het **Zandstenen poortje te Deventer**
- 1901 **Zuidgevel na de restauratie van de Speeltoren te Edam**
- 1020 1901 **Plattegronden van 's Gravensteen te Zierikzee**
- oktober 1901 **Hervormde Kerk te Sprang**
BT-014727: Toren aan de Kerk der Ned. der gemeente te Sprang. [nb] hersteld geteekend Opgemeten October 1901. Ad. Mulder.
- 1025 BT-021722: Toren aan de Kerk der Ned. der gemeente te Sprang. [nb] hersteld geteekend
BT-021723: Toren aan de Kerk der Ned. der gemeente te Sprang. [nb] hersteld geteekend Opgemeten October 1901. Amulder
- 1030 1901 en/of 1902 **Voorgevel Friesestraat, enz. te Coevorden**
- 29 maart 1901 en augustus 1973 Dwarsdoorsnede, plattegrond eerste verdieping, tweede verdieping, kelderplan en situatie. Tekening gemaakt naar aantekeningen en opmetingen van Ad. Mulder 1901. Kasteel afgebroken in 1904 van
- 1035 **Kasteel Bronkhorst te Bronkhorst**
- 14 juni 1901 **Rooms Katholieke Kerk - toren te Meijel** [december 1972]
BT-010476: Meijel(L) Toren R.K. Kerk(14e) (toren en waterstaatskerk worden afgebroken) naar Arch. Ad. Mulder op 14 juni 1901.
- 1040 1902 Onderzoek naar de funderingen van de toren, enz. van de **Hervormde kerk te Kamerik**
2 december 1902 Te Kamerik (Utr.) zijn bij het restaureeren van den gemeentetoren muurschilderingen blootgekomen, dagteekenend uit de 15e eeuw.
- 1045 De verdere onderzoekingen naar zoodanige overblijfselen worden geleid door den Heer Mulder, Rijks-architect
- 1902 **Schets voor de vergroting - zuidgevel, plattegrond en doorsnede van de Hervormde kerk te Rijnsburg**
- 1050 1906 Ontworpen spits voor de toren te Rijnsburg van de **Hervormde Kerk - toren te Rijnsburg**
- 3 maart 1903 [...] Voorts o.a. een beschrijving van de **R.-Kath. kerk te Halsteren,**
1055 een bouwwerk van de 14e eeuw, door Adolph Mulder, [...]
- 24 maart 1903 BREDA. - Naar aanleiding van de ontdekte muurschildering in de Groote Kerk alhier door den heer baron J. R. van Keppel heeft de rijksarchitect, de heer Mulder, een bezoek gebracht aan deze kerk om persoonlijk het kunststuk te komen zien.
1060 Daarna heeft hij een zoo verheven verslag over hetzelfde uitgebracht, dat door den minister van binnenlandsche Zaken deze week den zoon van Dr. P. J. H. Cuypers werd opgedragen deze schildering te komen zien. ZEd. verzekerde, dat deze de mooiste muurschildering is, die men nog heeft kunnen ontdekken. Ook heeft hij 't onderschrift, uit gothische letters bestaande, ontcijferd, aldus luidende:
1065 Ecce ancilla Domini fiat mini secundum verbum tuum. (Zie de dienstmaagd des Heeren, mij geschiede naar Uw Woord.)
- augustus 1903 **Academiegebouw te Breda**
BT-020264: kasteel Breda Opgravingen op het terrein van het Academiegebouw te Breda
1070 Aug 1903 Zwart gevonden muren rood vermoedelijk geweest Behoort bij nota over de ontgravingen van Aug 1903 AM

- augustus 1903 **Kerk der Ned. Herv. gemeente te Sleeuwijk**
BT-014511: Herstelling van de Kerk der Ned. Herv. gemeente te Sleeuwijk. AMulder
1075 architect v/d monumenten Aug 1903.
- 1903 **Voorgevel, enz. te Zaltbommel**
- 14 tot 16 februari 1904 **[Rooms Katholieke kerk of] Magdalenakerk te Rijen**
1080 BT-021260: Rijen. Kerk van de H. Magdalena. Opgemeten door A.Mulder. Febr. 1904
J.D.Meijsing. Del.
BT-014003: Rijen (N.Br.) R.K.Kerk (St. Magdalena) opgemeten door Arch. Ad. Mulder
op 14-16 Febr. 1904 wordt in 1904 afgebroken
Vroeger heeft er eene kleine kerk bij dezen toren gestaan
1085 De galmgaten komen op de kap uit
2 klokken no1 doorsnede 081 hoog 65 no2 doorsnede 050 hoog 36.
Opschrift, Gothisch ghegoten van jacop waghens te mechelen binnen int jaar ons
heren mccccxxxii (eenige woorden ontbreken (te veel wind)
De volgende klok heeft ook opschrift is niet te nemen van wege den wind en te weinig
1090 licht.
Modern:
1. bergruimte noordzijde koor
2. sacristy
3 stuccogewelf in de kerk +-1860
1095 4 toreningang +-1860
5 torenhelm +-1860
6 ijzere ramen
7 gootuitkraging
8 biechtstoeluitbouwen
1100 Kerk veel te klein, eene nieuwe veel grotere wordt gebouwd door den heer Groenendaal.
- 20 februari 1904 Bij Kon. besluit is, met 1 Maart a.s. benoemd tot Rijks-architect
voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst: A. Mulder, te 's-Gravenhage, thans
opzichter-teekenaar ten behoeve van de bewaring van en het toezicht op de
1105 gedenkteekenen van Vaderlandsche geschiedenis en kunst.
- 19 december 1904 **Rooms-Katholieke Kerk met Toren te Oirschot**
BT-021316: Schets van de Toren te Oirschot, na de instorting op 12 december 1904.
AMulder 19 Dec 1904.
1110 23 december 1904 **Dreigend gevaar.**
Men schrijft aan de "N. R. Ct.":
Met het oog op wat met den Oirschotschen toren is gebeurd, verdient het vermelding,
dat die te Sprang al sedert vele jaren gevaar oplevert voor de in zijne onmiddellijke
1115 nabijheid staande bewoonde huizen, welk gevaar tot op heden enkel wordt bestreden (?)
door de waarschuwingborden, van gemeentewege daar aangebracht. Men behoeft juist
geen deskundige te zijn om, bij het zien van het eenige meters omtrek hebbende groote
gat in het muurwerk van den toren' juist op een der hoeken, zich te verwonderen, dat
niet reeds instorting heeft plaats gehad, zoodat - ongerekend de ongelukken die
1120 daarbij in Sprang bezwaarlijk kunnen uitblijven - ook dit gebouw, dat volgens
deskundigen architectonische waarde heeft, voor de kunst verloren ging.
Reeds in November 1901 heeft de rijksarchitect, de heer A. Mulder, een uitvoerig
rapport over dezen toren opgesteld. Aan het slot van dat rapport, waarmee de
gemeenteraad van Sprang is in kennis gesteld, lezen we:
1125 "Het verdwijnen van dat bouwwerk zou zeer te betreuren zijn. In In de tweede plaats
is de toestand zeer gevaarlijk, telkens laten stukken steen los en kunnen vroeg of
laat ongelukken veroorzaken.
Op dit oogenblik is eene herstelling nog gemakkelijk en vereischt geen groote
geldelijken offers, doch wacht men, dan zal èn de herrtelling moeielijker gaan èn
grootere offers zullen vereischt worden."
1130 De toren, die uit de tweede helft der 15de eeuw dateert, is in gethischen stijl
opgetrokken. Er hangen twee klokken in, de ééne is in 1750 door Alexius Petit uit
Someren en de andere door Steven Buitendijc in 1425 gegoten.
- 1905 **Gevels, doorsnede, plattegronden, enz. van Schiertins te Veenwouden**
1135 18 oktober 1905 **De Schierstins te Veenwouden.**
Naar aanleiding van het bericht dat de oude Schierstins te Veenwouden door de laatste
stormvlagen niet ongedeerd gelaten is, dat het tijd wordt de restauratie krachtig ter

- hand te nemen, waartoe bij het Friesch Genootschap plannen zouden bestaan, schrijft men aan de N. R. Ct.:
- 1140 Het behoud en de restauratie van de stins is nu zoo goed als verzekerd. De benodigde gelden zijn bijeen, althans toegezegd. In het vorige jaar richtte het Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde een adres aan het ministerie van Binnenlandsche Zaken, waarin op den zeer bouwvalligen toestand van het monument en de wenschelijkheid van behoud door
- 1145 restauratie werd gewezen. Van den voormaligen uithof van het bekende Klaarkampster klooster – de fundamenten van dit klooster liggen nog bij eene boerderij in de buurt van Rinsumageest – is de torenvormige Schierstins, dateerend uit omstreeks de veertiende eeuw, het eenig overblijfsel. In dezen schilderachtig te Veewouden gelegen, met klimop begroeiden steenklomp is eene benedenverdieping waar de oorspronkelijke vormen geheel bewaard
- 1150 gebleven zijn: enorme kruisgewelven, geheimzinnig verlicht door vijf langwerpige gleuven, die zich binnenwaarts verbreedden. De rijksarchitect A. Mulder bezocht Veewouden, nam den toren op, begrootte de herstellingskosten en in het begin van dit jaar verklaarde minister Kuyper, in
- 1155 antwoord op het adres van het Friesch Genootschap zich bereid – mits de werken, geraamd op ongeveer f1020, in overleg met het departement geschieden – te bevorderen dat daarvoor van rijkswege een bedrag van f500 wordt uitgetrokken. De ontbrekende f520 zijn nu dezer dagen door de bemoeiingen van het Friesch
- 1160 Genootschap, den heer de Clercq te Veewouden en de eigenaren, bijeengekomen on de vertegenwoordiger der eigenaren, de heer van Doorninck te Zutphen, heeft zich bereid verklaard de restauratie ter hand te nemen, zoodra de tegenwoordige minister van Binnenlandsche Zaken de belofte van zijn voorganger zal hebben gestand gedaan. De steenreus, inmiddels ongeduldig geworden met al dat wachten op herstel, hem na zes
- 1165 eeuwen wel toekomend, heeft met den laatsten storm dreigend een groot brok van zijn buitenwand naar beneden geworpen, zoodat het Friesch Genootschap verplicht was maatregelen te treffen om hem althans voorloopig in bedwang te houden. De heer S. Koldijk, rijksopzichter, heeft zich hiermede bereidwillig belast.
- 1170 1905 **Westgevel van de Hervormde Grote of Sint Maartenskerk te Zaltbommel**
juni 1905 **Berkelpoort te Valkenburg aan de Geul**
BT-015188: Birkelpoort te Valkenburg. restauratie tekening Ad. Mulder Juni 1905
- 1175 juli 1905 **Hervormde Kerk te Sleeuwijk**
BT-0121711: Tochtportaal, onder het orgel, in de kerk der Ned. Herv. gemeente te Sleeuwijk De Rijksarchitect v/d monumenten Ad Mulder Juli 1905
7 februari 1905 Het kerkbestuur te Sleeuwijk (N.-Br.) heeft aanbesteed het verbouwen en herstellen van haar kerkgebouw aldaar, hetwelk waarschijnlijk dagteekent uit de
- 1180 14e eeuw. Het plan bestaat om het zooveel mogelijk weer in den oorspronkelijken vorm te doen optrekken. Onder toezicht van den Heer Van Gool, architect te Woudrichem, zal het werk worden uitgevoerd, volgens de ontwerpen van den Heer Adolph Mulder, Rijks-architect van de Monumenten van Geschiedenis en Kunst. De aanbesteding geschiedde in twee gedeelten. Van de 19 inschrijvers was laagste de
- 1185 Heer W. L. Overweel, te Gorichem, ad f6155 voor het eerste plan, f5427 voor het tweede plan. de gunning is aangehouden.
- 5 september 1905 **Huis Koestraat voormalig wijnpakhuis van v.d Kop**
{tekening met maten, objectbeschrijving TEKENING DE MULDER}
1906 Restauratie tekening - Voorgevel van het voormalig
- 1190 **stedelijk graanpakhuis te Schoonhoven**
- 9 oktober 1905 De Heer A. J. M. Mulder, Rijks-architect voor de Monumenten, te 's-Gravenhage, heeft de gemeente
- 1195 **Limmen (N.-H.)** bezocht, teneinde een onderzoek in te stellen naar den toestand van den toren. Men hoopt, dat dat bezoek zal leiden tot herstel van het in verval geraakte bouwwerk.
- 1200 1906 **Vier tracersingen om in de galmgaten aan te brengen in de Toren te Ede**
juli 1906 **Rozijnenkorf/Rozijnkorf te Dordrecht**
BT-004208: Huis Voorstraat No 250 te Dordrecht. in herstelden toestand.
BT-019001: Huis Voorstraat No 250 te Dordrecht. bestaanden toestand.
OF-00242: Overzicht gevelwand van de Rozijnenkorf te Dordrecht [op het uithangbord

- staat overigens: DE ROZIJKORF. DROOGERYEN, VERWWAREN, OLIE EN TRAAAN.]
- 1205 12 juni 1906 *Branden.*
Men schrijft aan de N. R. C. uit Dordrecht van 10 Juni:
Met de herinnering aan den verschrikkelijken brand van dit jaar, toen een zestal huizen in de asch werden gelegd en die ontstaan was in een drogisterij, bracht heden de zich snel verbreidende mare: brand in de Rozijkorf, plotseling heftigen schrik in
- 1210 de stad.
De Rozijkorf is een andere drogisterij in een smal, diep perceel gedreven, dat in het onbreedste gedeelte der onbreede Voorstraat ligt. Indien het gerucht waarheid bevatte, mocht het wonder heeten, wanneer niet een ontzettende ramp Dordrecht zou teisteren. Gelukkig was het gerucht onwaar. Het gevaar voor brand had bestaan, maar
- 1215 was in zijn oorsprong bezworen. De menschen, die zich bij honderden ter plaatse ophoopten, waren vrij spoedig gerust gesteld en droegen de goede tijdig verder. Maar lang nog bleef in de buitenwijken van de stad, ver van de Voorstraat gelegen, de mare schrik en onsteltenis brengen.
- 1220 12 juli 1906 **Edam's museum.**
Men schrijft ons:
Bij een bezoek, dat wij aan het bekende Edamsche museum brachten, het merkwaardige 16e eeuwse woonhuis, een der meest typische van het geheele Noorderkwartier, bleek ons, dat thans aan een sinds jaren bestaand plan tot vernieuwing der bekapping
- 1225 uitvoering was gegeven. Dank zij den milden steun van een oud-Edammer, den heer A. N. Versteegh, te Stockholm en de voorlichting der heeren A. Mulder, rijks-architect voor de monumenten, W. J. O. Nieuwenkamp, kunstschilder, en S. Roog, architect te Edam, is thans op den zolder ruimte gekomen voor drie nieuwe afdelingen.
- 1230 Naar de directeur van het museum, de heer W. J. Tuyn, ons welwillend mededeelde, zullen in de eerste afdeling allerhande voorwerpen geplaatst worden, die aan het museum geschonken werden, doch waarvoor tot nog toe de noodige ruimte ontbrak. In de tweede afdeling zullen verschillende antiquiteiten komen, benevens vitrines voor prenten en teekeningen en kasten met boeken, terwijl in de derde afdeling een oud slaapkamertje zal gemaakt worden met een Marker-bed (oud-Waterlandsch.)
- 1235 Zonder twijfel zal een en ander de waarde en de beteekenis van het museum verhoogen.
- 24 september 1906 **De gebrandschilderde glasvensters in de kerk der Nederl. Herv. gemeente te Engwierum.**
X. schrijft ons uit Engwierum:
- 1240 De kerk der Nederduitsch Hervormde gemeente te Engwierum, welke dagteekent van het jaar 1746, verkreeg tegelijk met den bouw gebrandschilderde glasvensters. Met zekerheid kan men zeggen, dat er minstens zes zijn geweest, die alle in hoofdzaak gelijk waren. Onder de vier in den "Franschen tijd" vernielde vensters was o. a. ook een, opgedragen of ter gedachtenis daargesteld aan den Frieschen stadhouder Willem
- 1245 Karel Hendrik Friso, later (na 1747) bekend als Willem IV.
Ook de twee thans nog bestaande glasvensters hebben in die troebele dagen te lijden gehad, (o. a. waren de wapens verdwenen, alsmede een gedeelte van het opschrift) en daar bovendien de tand des tijds het zijne er toe bijgedragen had om het geheel in een toestand van verval te brengen, meenden heeren kerkvoogden pogingen in het werk
- 1250 te moeten stellen, deze kunstwerken voor het nageslacht te bewaren.
Zij wendden zich daartoe tot Z. E. den minister van Binnenlandsche Zaken, met verzoek een onderzoek te willen doen instellen naar de kunstwaarde dier vensters en naar de mogelijkheid eener volledige restauratie. Dit onderzoek geschiedde vanwege de
- 1255 rijkscommissie voor de beschrijving der monumenten van geschiedenis en kunst door den rijksarchitect Ad. Mulder en diens advies luidde, dat "het teeken- en schilderwerk merkwaardig genoeg was om een herstelling ten zeerste aan te bevelen." Bij het Rijk werd nu om financieelen steun aangeklopt, echter met minder gunstig gevolg; alleen werd toegezegd, dat alle gevraagde adviezen als anderszins kosteloos vanwege bovengenoemde rijkscommissie zouden worden verschaft. Toen daarna de hier bestaande
- 1260 vereniging "de Commune" zich bereid verklaarde, de kosten eener restauratie te zullen dragen, stond niets meer het overgaan tot de herstelling in den weg.
Onder leiding van den genoemden rijksarchitect, den heer Mulder, werden nu de noodige voorbereidende maatregelen getroffen; dit voorjaar werden de oude ruitjes uit de ramen genomen en ter bijwerking en herstelling opgezonden naar het atelier voor
- 1265 glasschilderkunst der heeren F. Nicolas en Zonen te Roermond; de ramen werden intusschen van nieuw ijzerwerk voorzien, waarin nu voor eenige dagen de gerestaureerde, in nieuw lood gevatte ruitjes werden geplaatst.
Zodoende zijn thans de twee gebrandschilderde vensters in hun ouden toestand gebracht en vormen ze een sieraad van het zoo nette Engwierumer kerkje. De

- 1270 restauratie is zoo volkomen gelukt en zoo nauwkeurig uitgevoerd, dat het nieuw
aangebrachte glas niet van het oude is te onderscheiden, zoodat het geheel zijn
antiek aanzien heeft behouden. De "Commune" heeft door hare milde bijdrage velen aan
zich verplicht, niet alleen het dorp, waar deze vereeniging is gevestigd, maar allen
1275 in den lande, die hart hebben voor kunst en kunstschaten; ook de heer Mulder heeft
ten volle aanspraak op den dank van Engwierums ingezetenen voor zijn vele
bemoeiingen; de heeren Nicolas en Zonen verdienen allen lof voor het nauwkeurige en
soliede werk, dat door hen is geleverd, waardoor deze kunstschaten weer ten volle
tot hun recht kunnen komen.
Des te meer valt het nu te betreuren, dat zooveel schoons, als ongetwijfeld ook de
1280 vier andere vensters te aanschouwen hebben gegeven, is verloren gegaan, daar een
restauratie diei vensters wel niet mogelijk zal zijn.
Wat nu deze vensters te zien geven?
Ze zijn door ijzeren roeden verdeeld in vakken, waarvan de middelste de
hoofdversiering vertoonen. Deze versiering is als volgt:
1285 Op twee naast elkaar geplaatste schilden zijn afgebeeld: op het eene het wapen van
Friesland (niet het tegenwoordige, maar zooals het in dien tijd was), op het andere
dat van den Frieschen stadhouder Willem Karel Hendrik Friso. De schilden zijn omgeven
door ornamenten, waarboven een kroon is geplaatst. De wapens worden geflankeerd door
zittende vrouwenfiguren.
1290 In het noordelijke venster ziet men links "de Eendracht" met den pijlenbundel (de
zeven provinciën) in den linkerarm, den stat, waarop de vrijheidshoed, in de
rechterhand; rechts "de Macht" met een kolom, voorzien van het Friesche wapen,
vastgehouden met de linkerhand en rustende op de linker knie; de rechter, hand houdt
het zwaard omkneld.
1295 In het zuidelijke venster worden dezelfde wapens links ingesloten door de
geblinddoekte "Gerechtigheid" met de weegschaal in de rechter-, het zwaard in de
linkerhand en rechts door de "Voorzichtigheid", die zich in den met de linkerhand
opgeheven spiegel spiegelt, terwijl zij met de andere hand een drietal slangen
omkneld houdt.
1300 De ornamenten zijn in beide vensters ongeveer gelijk; in het zuidelijke venster
echter zijn deze zóó onder de schilden geplaatst, dat zij den kop van een monster
vormen. In de cartouche, geplaatst in de onderste vakken van beide vensters, leest
men de woorden:
De Edele Mogende Staaten Van Frieslandt. Anno 1746.
1305 Deze geheele voorstelling wordt als het ware bekroond door twee zwevende engelen met
een in den wind fladderend kleed over den schouder, terwijl hun handen een
bladerenkroon omvat houden. Deze engelenfiguren komen voor in de bovenste
spitsboogvormige vakken en zijn in beide ramen gelijk.
Twee ruitjes aan de zijde der fraaie cartouche geven de vervaardigers aan door hun
1310 opschriften: "IJpe Staak Fecit" en "Jurjen Staak Fecit". (De Friesche glasbranders
Staak hebben meermalen Friesche kerken van geschilderde ramen voorzien, o. a. die te
Idaard en te Oude Mirdum.)
Bij de thans plaats gehad hebbende restauratie is op de onderste rij blanco ruitjes
het volgende opschrift geplaatst:
1315 Met medewerking der "Commune" hersteld A. D. 1906.

24 september 1906 **Nederlandsche Monumenten**

- Het derde jaarverslag is verschenen van de Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven
van een inventaris en eene beschrijving van de Nederlandsche monumenten van
1320 geschiedenis en kunst. [...]
De commissie wijst er op hoe noodig het is, dat de monumenten door de wet worden
beschermd: afbraak of vernieling van belangrijke gebouwen (kerken vooral) moest zij
herhaaldelijk constateeren en in de betrekkelijk zeldzame gevallen, dat zij
waardevolle kunstvoorwerpen aantrof in kerkelijke bezit, vernam zij meestal tevens,
1325 dat over den verkoop daarvan werd gedacht, soms zelfs reeds was onderhandeld. Alleen
wettelijke maatregelen zullen kunnen voorkomen, dat de reeds zoo geslonken
monumentenschat van Nederland nog voortdurende nieuwe verliezen lijdt.

8 oktober 1906 **Van de Schierstins te Veenwouden.**

- 1330 Friesland bewesten de Lauwers is arm aan belangrijke en kunstvolle monumenten van de
bouwkunst der vorige eeuwen. De nog bestaande, zooals de in rijk laat-Gothischen
stijl opgetrokken toren "Oldehove" te Leeuwarden, de kanselarij en de waag aldaar, de
vroeg-Gothische hoofdkerken te Bolsward en Franeker, de Broerenkerk te Bolsward, en
de raadhuizen in beide plaatsen zijn bekend. Minder kunstrijk, minder bekend, maar
1335 toch zeer belangrijk, zijn de typische oude, zoowel Bomaansche als vroeg-Gothische

- dorpskerken, gebouwd zoowel in tufsteen als in baksteen.
De meesten dezer zijn door onoordeelkundige restauraties geheel verknoeid, maar toch nog merkwaardig als oorspronkelijk type, dat wel niet zoo belangrijk is, als dat van de rijkere oude kerken der provincie Groningen, maar toch over het algemeen ouder is.
- 1340 Zoo dateeren uit de 12e eeuw de oorspronkelijk van tufsteen gebouwde kerken te Grouw, Jorwerd, Weidurn, Bozum, Oudega in Smallingerland, Stiens, Hijum, Genum, Dantumawoude, Rinsumageest, Hoogebeintum, Jelsum, Giekerk, Deinum, Oosterend en anderen. Uit de dertiende en veertiende eeuw de in hoofdzaak van baksteen gebouwde kerken te Beers, Deersurn, Swichum, Wirdum, Huizum, Goutum, Finkum, Hallurn, Wester-
- 1345 Nijkerk, Wanswerd, Oenkerk, Oudkerk, Wijns, Buitenpost, Kollum, Westergeest, Ureterp, Siegerswoude, Marssum, Beetgum, Boxum, Hijlaard, Oosterlittens, Murmerwoude, Sijbrandahuis, Kimswerd, Hartwerd, Nijland, Workum en andere, te veel om op te noemen.
- 1350 Zeer merkwaardig zijn o. a. die te Eestrum, te Augustinusga, te Hantumhuizen en te Bergum. Uit de 15e en 16e eeuw zijn de kerken te Ferwerd, Lutkewierum, Dronrijp enz. en de karakteristieke torens te Deinum, Surhuizum en Eperga; uit de 17e eeuw, die te Schillaard.
- 1355 Van de openbare en particuliere woonhuizen uit vroegeren tijd resten nog, hoewel ook meestal door restauratie of aanbouw verknoeid en gewijzigd, het Martenahuis te Franeker, Heringa-State te Marssum, de Gothische pastorie te Balk, allen van omstreeks 1500, verder uit de zestiende eeuw, de waag te Workum, de Raadhuizen te Balk en Sloten en de Waterpoort te Sneek. Voorts nog uit het Renaissance-tijdperk verschillende oude gevels te Leeuwarden, Franeker, Harlingen, Dokkum, Bolsward en Sloten, het Raadhuis te Heerenveen en Crackstate aldaar, het huis "de Messingklopper"
- 1360 te IJlst, de toren en kerk te Joure enz.
- 1365 Vooral het stadje Sloten is om zijn typische 16e, 17e en 18e eeuwsche huizen, aan weerskanten van een met boomen omzoomd grachtje, een bezoek overwaard.
- 1370 Van de vele kloosters, waaronder zeer belangrijke die men voor de reformatie in Friesland vond, vindt men thans bijna niets meer. Van sommige is alleen de vroegere omvang nog te herkennen door enkele grachten, men vindt in den grond bij het afgraven der hoogten, waarop zij vroeger stonden, nog zware fundamenten, maar dat is in hoofdzaak alles. Enkele oude kerken in Leeuwarden, één gedeelte van de kloostergang in de kosterij der Groote Kerk aldaar, de kerk te Bergum en de Broerenkerk te Bolsward zijn nog van deze stichtingen afkomstig en hiermede is alles gezegd. En toch leert men in de historie, dat in de tegenwoordige provincie Friesland meer dan 50 kloosters bestonden, waaronder er zich bevonden, die 1000 bewoners telden. Men leest, dat in hun goeden tijd de monniken van Oldeklooster of Bloenkamp bij Bolsward, die van Ludingakerke bij Harlingen slag leverden op de Arumer mieden, waarbij 300 man op het slagveld bleven, en men vindt in de kroniek van het Klooster Lidlum vermeld, dat
- 1375 de vrome abt Eelko Liaukama, buiten zijn gewapende monniken en conversen, nog 300 krijgslieden in dienst had.
- 1380 Van al deze stichtingen is, uitgezonderd de pas genoemde resten, geen steen op den andere gebleven; ze zijn als weggevaagd.
- 1385 Van al de adellijke huizen of states, met hunne stinsen of steenen torens, zoo bekend in de Friesche historie, is zoo goed als niets meer aanwezig.
- 1385 Het beroemde slot te Ballum op Ameland Martena-State te Beetgum, Liaukama te Sexbierum, Tjaarda te Rinsumageest, Wiarda te Goutum; ze zijn in de vorige eeuw allen onder den moker gevallen. Heringa-State te Marssum is nog een gering overblijfsel. Van de zware versterkingstorens, die zich in de middeleeuwen bij ieder adellijk huis verhieven, ten einde in geval van nood als laatste toevlucht te dienen, is alleen overgebleven de Schierstins te Veenwouden, welke behoorde bij een vroegeren uithof van de abdij Klaarkamp bij Rinsumageest. Zeer zeker is deze bezitting vroeger die van een adellijk geslacht geweest en heeft de abdij Klaarkamp die omstreeks 1400, hetzij door erfmaking, hetzij door koop verkregen.
- 1390 Het gebouw dagteekent uit het begin der 14e eeuw. Volgens de overlevering gebruikte de abt, wiens klooster gelegen was in de boomlooze vlakte langs de Dokkumer Ee, den uithof te Veenwouden als zomerverblijf en bezorgden gedurende het gansche jaar enkele kloosterbroeders met hunne onderhoorigen de bebouwing der landerijen, en de ontginning der venen, die de brandstof voor den winter aan het klooster moesten
- 1395 leveren.
- 1400 Oorspronkelijk was de stins niet aan de bijgebouwen verbonden maar stond op zich zelve.
- 1400 De onderste verdieping is zeer zeker eerst aan alle zijden open geweest; het fundament bestond uit vier hoekpijlers, verbonden door bogen, bestaande uit vier rollagen beginnende ter breedte van een steen en overkragende tot op de volle muurdikte van ruim 1.10 M. Deze spaarbogen zijn later weer met een steens metselwerk

- dicht gemaakt, toen is misschien ten oosten een gebouw gemaakt en in dit gebouw was de toegang tot die benedenverdieping. Over dit benedengedeelte is een gemetseld gewelf, dik een steen, door een boog in tweeën verdeeld.
- 1405 Boven dit gewelf was de vloer der 1e verdieping. Onder het gewelf bevinden zich aan de noord- en zuidzijde ieder twee, aan de oosten westzijde ieder eene lichtopening van buiten breed 10 c.M. en zich naar binnen verbreedende tot 90 c.M. Nadat de spaarbogen zijn dichtgemetseld is de benedenruimte stellig als bergruimte gebruikt. Als curiositeit bevindt zich daar nog eene doodkist van Bremer zandsteen, afkomstig
- 1410 van Oudega of Nijega, waar nog al vele zijn gevonden. Men gebruikte die doodkist, waar misschien 700 jaar geleden een oude Fries zijne laatste rustplaats in vond, en waarin zijn lijk tot stof was vergaan, als aardappelbak!
- 1415 De eerste verdieping had aan alle zijden oorspronkelijk (misschien aan de westzijde twee) eene lichtopening, breed 30 c.M., hoog p.m. 1 M., gedekt door een half cirkelvormige rollaag. Deze openingen verbreedden zich naar binnen. Die aan de zuidzijde was uit de as van den gevel, meer naar het westen aangebracht, om reden dat zich in de as de toegang tot de verdieping bevond. Ten minste daar vertoont zich eene door een half cirkelvormige rollaag gesloten dicht gemetselde boog-opening, breed ongeveer 9.90 M.; hoog 1.80 M. en p. m. 4 M. boven den grond, in de muurdikte waren
- 1420 nog enkele treden die op de vliering brachten. Alzoo was deze toegang alleen door eene ladder te bereiken, en was dus gemakkelijk te verdedigen. De bovenverdieping was voorzien van eene lichtopening aan iedere zijde, gelijk aan de zoo pas beschrevene. De moet hiervan is aan de oostzijde nog te onderkennen, benevens op de lagere verdieping aan de noordzijde. Op beide verdiepingen waren eveneens nog
- 1425 verschillende kleine lichtopeningen aangebracht, gelijk die voor het benedengedeelte zijn beschreven, dienende voor uitkijk en schietgaten in tijden van beleg, als wanneer de grootere lichtopeningen werden geblindeerd. Een dezer schietgaten is weder in zijn voormaligen toestand gebracht.
- 1430 Omstreeks 1500 heeft de toren eene belangrijke restauratie ondergaan. Alstoen is hij aan de zuid- en westzijde geheel ommetseld, waarvoor waarschijnlijk het geheele buitenmetselwerk dat vergaan was is weggebroken, toen zijn ook de kleine lichtopeningen vervangen door zandsteen kozijnen met luiken en in lood gevat glas, om meer licht te verkrijgen.
- 1435 Bij het wegnemen der klimop, die het geheele gebouw bedekte, vond men zoodanig kozijn, terwijl al de andere later weer door groote houten lichtkozijnen waren vervangen. In den toestand, zooals de stins zich omstreeks 1500 na de restauratie vertoonde, is hij door de nu volbrachte herstelling weder gekomen, omdat van den oorspronkelijken bouw geene genoegzame motieven meer aanwezig waren. Het dak is van lateren tijd, en wegens gebrek aan de noodige geldmiddelen, op dezelfde wijze weder
- 1440 hersteld.
- En zoo is dan het muurwerk alleen in den toestand gebracht, gelijk het zich vroeger voordeed, ook de binnenbetimmeringen, zolders en trappen konden wegens gebrek aan geldmiddelen niet onder handen worden genomen, dan alleen noodzakelijke reparatie. Mocht voor een en ander nog eens een bemiddeld oudheidminnaar de noodige gelden
- 1445 beschikbaar willen stellen, dan was het eenig overgebleven type eener Friesche stins geheel weer in zijnen 15de eeuwschen toestand te brengen. Wat de afmetingen der stins aangaat, deze zijn: de lengte 7 M., de breedte 6 M., de hoogte van het muurwerk is 11 M. Zij is gebouwd van gebakken roode en gele steen, groot 32 bij 16 bij 8.5 cM.
- 1450 De op initiatief van het Friesch Genootschap van Geschied, Oudheid en Taalkunde ondernomen restauratie, gesteund door subsidie van het Rijk en van particulieren, is geschied naar teekeningen en gegevens van den Rijksarchitect voor de monumenten van geschiedenis en kunst, den heer A. Mulder te 's Gravenhage. Zooals bekend is, was de toestand van de stins voor de restauratie zoodanig, dat men hem gerust eene ruïne kon
- 1455 noemen. De klimop had overal de muren doorboord, en was van beschermster van het gebouw, tot een parasiet geworden, die de stabiliteit van het geheel verwoestte. Nog meer bleek dit toen de klimop geleidelijk verwijderd was. Want zeer zeker is dat, had men voor dien tijd de werkelijke toestand goed gekend, men niet met eene restauratie was begonnen.
- 1460 Hier voegt dus een woord van lof aan den uitvoerder der restauratie, den heer D. Zijlstra, timmerman te Veenwouden, die in hoofdzaak met bijstand van zijn broeder het gevaarvol werk verrichtte en tot een gelukkig einde bracht, wat alleen door beleidvol, zorgzaam en ambitieus werken kon geschieden.
- 1465 En thans hoe bochtig en krom in hare lijnen, staat zij daar weer krachtig, bereid storm, onweer en jaren te trotseeren, met alleen de behoefte aan een gering onderhoud. Hoewel als bouwwerk geene kunstwaarde bezittende, bezit zij eene hooge waarde als de laatste vertegenwoordigster van de vroeger zoo talrijke gebouwen tot

- 1470 verdediging en bescherming uit een merkwaardigen en veel bewogen tijd, wat ons te meer den tegenwoordigen tijd doet waardeeren, die zoodanige bescherming onnoodig maakt.
- Eere dus aan het bestuur van het Friesch Genootschap en de anderen, die samenwerkten voor het behoud van dezen grijzen, stoeren Fries uit den ouden tijd, op den voorvaderlijken grond. En niemand die te Veenwouden komt, vergete een bezoek aan de Schierstins der grijze monniken van de roemruchtige, verdwenen abdij van Klaarkamp.
- 1475 Leeuwarden, September 1906.
S. KOLDIJK.
- augustus 1907 **Raadhuis te Klundert**
- 1480 BT-009314: Raadhuis te Klundert ontwerp voor restauratie De Rijksarchitect v/d/monumenten Aug 1907 Ad Mulder
- 1907 **Ontwerp voor restauratie - voorgevel van het Waterlandshuis te Monnickendam**
- 1485 1907 **Twee plannen -westgevel van de Gemeentetoren te Rheden**
- 1907 Schets van een spits op de toren te Sleen van de Hervormde Kerk - **Toren te Sleen**
- 1490 1907 Ingangen aan de zuid-, en aan de noordzijde, in herstelde toestand van de **Hervormde kerk te Elburg**
- 18 mei 1907 **DE NIEUWE KERK TE ANKEVEEN.**
- 1495 [Met de plaatsing van het volgende stuk en het antwoord van den heer Dillewijn beschouwen wij de discussie over dit onderwerp als geëindigd. Red.]
Geachte Redactie.
- Beleefd verzoek ik U plaats om het antwoord van den heer J. van Dillewijn te Hilversum, in zake de nieuwe kerk te Ankeveen, voorkomende in de Gooi- en Eemlander van 4 Mei l.l., te weêrleggen.
- 1500 1e. Het ontwerp in 1898 door den heer D. opgemaakt, is totaal afwijkend van het thans in uitvoering zijnde, o. a. voorzien van een steenen toren en rondboogramen, en niet met de consistorie-aanbouw en dakoplossing met klokketorentje, zooals thans zal worden uitgevoerd.
- 1505 De bewering van den heer D., als zoude het in uitvoering zijnd ontwerp in hoofdzaak zijn gelijk aan dat in 1898 door hem opgemaakt, is dan ook op zijn zachtst betiteld, geheel bezijden de waarheid, wat getuigen zouden kunnen bevestigen, die dat ontwerp gezien hebben.
- Men is er toe gekomen de Nieuwe Kerk naar mijn restauratie-ontwerp te bouwen, nadat de Rijks-Architect, voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst, de heer A. Mulder, ten vorige jare ter plaatse kwam om een onderzoek in te stellen en toen mijn ontwerp aanraade voor uitvoering te volgen. Het ontwerp door den heer D. in 189 S opgemaakt, en waarvan de bouwsom ook veel hoger zoude zijn, werd toen ook getoond.
- 1510 2e. Niet ik heb trachten te bewerken, zooals de heer D. beweert, dat mij in 1901 een plan tot restauratie werd opgedragen.
- 1515 Hiervoor werd ik uitgenoodigd, op voorstel van den toenmaligen heer Burgemeester, die zeer voor restauratie was. De uitnoodiging geschiedde door den heer Consulnt van Ankeveen, namens H.H. Kerkvoogden, wat uit nog in mijn bezit zijnd schrijven kan bewezen worden.
- 3e. Dat ik, na kennismaking met den heer D., later eenig bezwaar maakte voor samenwerking, welke mij door den heer Consulnt was verzocht, vond reden in moeilijkheden die ik voorzag, en welke onderstelling thans bewezen is dat niet denkbeeldig was, waar genoemde heer mijn restauratie-ontwerp tot zijn werk maakte, om, met zeer geringe wijzigingen, die bovendien het karakter van het kerkje geheel bederven, nu als nieuw bouwwerk uit te voeren.
- 1520 4e. De heer D. beweert verder dat ik het Kerkbestuur eene rekening inzond, die in zijn schrale kas een geducht gat maakte.
- Mijn declaratie ingeleverd 1906 en opgemaakt volgens veronderst. Honorariumtabel 1895 vastgesteld, was dus beneden het toen gangbaar tarief, waarbij komt dat latere omwerkingen bestek en begrooting niet berekend is.
- 1530 Alle stukken zijn zonder eenige medewerking van, of bespreking met, den heer D. door mij opgemaakt. De correspondentie voor zoover noodig, voerde ik met den heer Consulnt.
- Toen ter voldoening der declaratie mij gevraagd werd, met het oog op den finantieëlen

- 1535 toestand der Kerkelijke Gemeente mijne vordering te willen verminderen, stemde ik dadelijk toe en liet 1/5 van het bedrag vallen; bovendien schreef ik dat wanneer de restauratie of een geheel nieuwen bouw (volgens ander op te maken ontwerp) werd uitgevoerd, wat gezegd werd toen (Augustus 1906) nog niet te zijn vastgesteld, het mij betaald bedrag in mindering, van dan mij toekomend honorarium zou gelden. Deze zaak werd door vriendelijke tusschenkomst van den tegenwoordigen heer
- 1540 burgemeester en van dien te Ankeveen beroepen heer predikant, namens het Kerkbestuur, met mij behandeld.
Resumeerende is de zaak kort saamgevat als volgt:
In 1898 wordt door den heer D. een ontwerp voor eene geheel nieuwe kerk gemaakt. Hiervan wordt afgezien en nu in 1901 door mij een restauratie-ontwerp opgemaakt, dat
- 1545 aan de Synodale Commissie, ter verkrijging van subsidie, ingezonden, van haar adviseerenden architect een gunstig rapport daarop ontvangt.
Van restaureeren werd weder onlangs afgezien zonder dat mij ook maar eenige kennis hiervan gegeven wordt. Ik verneem dit echter 30 Maart 11., waarin ik met verbazing mijn toevallig uit "De Gooi- en Eemlander" van vroeger opgemaakt restauratie-ontwerp
- 1550 (zeer weinig gewijzigd maar toch bedorven) zie afgebeeld met het onderschrift: "De Nieuwe Kerk der Ned. Herv. Gemeente te Ankeveen. Naar plannen en teekeningen van den heer J. van Dillewijn, architect te Hilversum."
Had de heer D. een ontwerp door hem zelf opgemaakt voor uitvoering der nieuw te bouwen kerk bestemd, dan zoude ik geen oogenblik gedacht hebben nog aanspraken te
- 1555 doen gelden. Het is mij te doen zijn antwoord te weerleggen, opdat ieder over zijne waarheidsliefde zoude kunnen oordeelen en tevens over zijne handeling door het vakblad "De Opmerker" als verregaand plagiaat bestempeld.
Met vriendelijke dankzegging voor opname, heb ik de eer mij te teekenen
Hoogachtend,
- 1560 Uw dienstw. dienaar,
J. F. L. FROWEIN, Architect.
Den Haag, 13 Mei 1907.
- 1565 Geachte Redactie. Gelieve mij voor 't laatst in deze zaak nog eenige ruimte af te staan ter beantwoording van bovenstaand stukje.
De heer Frowein erkent in hoofdzaak de waarheid van hetgeen ik in uw blad van 4 Mei, onder het stuk uit de Opmerker schreef. Het is waar dat hij ook een ontwerp zag met steenen toren enz. maar verzwijgt dat hij nog een tweede zag, een variatie op het eerste, zonder steenen toren maar met een klokkentorentje op 't dak. Ten bewijze
- 1570 daarvan diene dat ik in Januari 1899 beide ontwerpen aan het kerkbestuur zond en in een begeleidend schrijven, d.d. 26 Januari 1899, de begrooting van 't eerste stelde op f12000 en van het tweede op f10.400.
Wat het rapport (het ligt voor mij terwijl ik dit schrijf) van den Rijksarchitect, de heer A. Mulder, betreft, is de heer. Fr. de kluts geheel kwijt want dat adviseerde
- 1575 niet tot restauratie maar juist als mijn rapport van 1898 tot nieuwbouw. Als bewijs daarvan kan strekken dat nota bene een afschrift van het rapport van den heer Mulder aan de synodale commissie werd gezonden gelijk met mijn teekeningen, bestek en begrooting voor de nieuwe kerk en het verzoekschrift om de subsidie voor de restauratie, toegekend te mogen zien voor de nieuwe kerk. Een rapport adviseerende
- 1580 tot restauratie zendt men in zulk een geval toch niet als aanbeveling by een ontwerp voor een nieuw gebouw!
Wat onschuldig stelt de heer Fr. die opdracht tot restauratie voor; eigenlijk zou men zóó zeggen, tegen zijn zin. Maar zie hier de ware toedracht. De heer Fr. kwam in 1900 in Ankeveen, naar ik destijds hoorde, als opzichter in Rijksdienst om de
- 1585 nieuwgebouwde openbare school op te nemen voor de Rijkssubsidie, en daarbij was tegenwoordig, met andere heeren, de toenmalige burgemeester, die zeer voor restauratie was en dat den heer Fr. mededeelde. Deze zag daarin een mooie kans en spiegelde voor dat restauratie minder zou kosten dan nieuwbouw en slaagde zodoende er zich in te dringen, wetende dat het kerkbestuur zich reeds een architect had
- 1590 gekozen en ontzag zich dus niet om als rijksambtenaar een particulier architect te onderkruipen.
Het kerkbestuur wilde liever niet restaureeren, maar wat moest het doen? Een oude kerk, die steeds bouwvalliger werd, geen geld voor een nieuwe, terwijl men nu, zeker niet zonder grond, vreesde eer tegen- dan medewerking te zullen ondervinden bij de
- 1595 pogingen om het benodigde bedrag voor een nieuwe kerk bijeen te krijgen en hoopte het geld voor de restauratie gemakkelijk te vinden.
Zoo werd het restauratieplan het kerkbestuur opgedrongen en droeg dit het op aan de heeren Frowein en Van Dillewijn.
Nadat wij alles samen hadden besproken en vastgesteld, trachtte de heer Fr. verder

- 1600 buiten mij om te handelen (hierboven erkent hij het zelf); dat lag natuurlijk in de
lijn van zijn plan om te trachten mij er geheel uit te dringen, onder voorwendsel van
moeilijkheden, die nog komen moesten, maar die hij met profetenblik reeds zag; maar
het kerkbestuur moest daar niets van hebben.
De declaratie van den heer Fr., alleen voor zijn aandeel in onze werkzaamheden,
1605 bedroeg, schrik niet... ruim f500; en toen het kerkbestuur bezwaar maakte tegen de
rekening liet hij f100 vallen, mits er binnen vier weken betaald werd. Hoe edelmoedig
van den heer Fr. om liever f400 binnen vier weken te hebben als een proces om f500.
Hoe moedelijk vertelt hij van die afrekening, alsof het kerkbestuur o! zoo tevreden
was en dankbaar; alles ging zoo vriendelijk, niet waar? Hoe tevreden het kerkbestuur
1610 was blijkt het beste dat men, toen plotseling het ontbrekende geld werd toegezegd,
het restauratieplan in portefeuille en den heer Frowein in Den Haag liet en aan mij
alleen den bouw van de nieuwe kerk opdroeg. Alles beschouwd zou men er toe komen in
de kolossale opkamerij en opblazerij van deze zaak door den heer Fr. niets anders te
zien dan reclamemakerij, want in bijna elke gemeente ziet men torentjes als op onze
1615 teekeningen (hier in Hilversum staat een dergelijke op de nieuwe R.-K. kerk aan de
Naarderstraat, ook schuin geplaatst op 't wolfseind van 't dak), terwijl de vorm van
de consistoriekamer een copie is van 't oude koor, waarvan de fundeering, evenals van
den vroegeren toren, voor een gedeelte bloot kwam bij de ontgravingen voor ons
onderzoek en zoo is er voor elke vorm wel een voorbeeld aan te wijzen.
1620 Maar genoeg; u hierbij mijn hartelijken dank betuigende voor de gelegenheid mij
telkens aangeboden om ieder stuk van den heer Fr. direct in 't zelfde blad te kunnen
beantwoorden.
Hoogachtend, UEd. dw. dr.,
J. VAN DILLEWIJK, Architect.

1625 Hilversum, 17 Mei 1907.

mei 1907 **Hervormde Kerk van Zegwaart**

BT-031948: Haag Mei 1917. Gasleiding in de kerk der Ned. herv. gemeente te Zegwaart

- 1630 26 oktober 1907 Men schrijft ons uit Noordbroek:
Onder toezicht van den heer Mulder uit Den Haag, rijksarchitect voor de monumenten
werden heden in het koor onzer kerk groote plekken in het gewelf blootgelegd en - een
verrassend resultaat. Prachtige fresco's, verschenen als bij toverslag. Staat men met
gezicht naar 't orgel, dan ziet men: aan den rechterkant een bisschop met mijter en
1635 daarnaast eene vrouw, een instrument bespelend; aan den linkerkant een paar duivels,
een kind mishandelend. Alles is in schoone, zachte kleuren geschilderd. De heer M. is
van oordeel, dat alle gewelven beschilderd zijn!
- 1908 Aanzicht van de zuidelijke toegang die bij de afbraak ontdekt werd - en details
1640 - afgebroken in het jaar 1908 van de
Nieuwezijds Kapel te Amsterdam
10 juli 1908 **De N.Z. Kapel.**
Gistermorgen vroeg is de aanval op het kerkgebouw begonnen. De werklieden van de
heeren Slier hebben het dak der kapel beklommen om er het oude lood te vermeesteren,
1645 terwijl tegelijkertijd de ingang in de Wijde Kapelsteeg onder handen werd genomen.
Daar zoekt men in het bijzonder naar looden afvoerbuizen, die onder den grond moeten
zitten van eeuwen terug. Balken werden gistermorgen naar binnen gedragen - iets dat
eer aan opbouwen dan aan afbreken doet denken. Ze zullen dienen om een houten vloer
op den eigenlijken steenen vloer te leggen, ten einde de grafzerken tegen
1650 beschadiging te behoeden. Is men met de slooping tot aan den grond genaderd, dan
wordt een oproeping geplaatst van de rechthebbenden op die graven, die dan na bekomen
vergunning van B. en W. de lijken, er onder rustend, kunnen doen opgraven en de
grafzerken kunnen medenemen.
De banken, die in de kerk stonden, zijn reeds eenige dagen geleden verwijderd en naar
1655 andere kerken van de Ned. Hervormde Gemeente overgebracht.
Een kalen, verwaarloosden aanblik biedt thans de veelbesproken kapel van binnen.
Scheeve pilaren, schuins staande muren, gebarsten vloertegels, verschoten gordijnen
voor de hoge kerkraden. Van het inwendige der kapel worden vanwege het Rijk
photographieën vervaardigd door den Rijksarchitect voor de monumenten, den heer Adolf
1660 Mulder. Ze zullen een plaatsje krijgen in het bureau voor het bewaren van monumenten
van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken. Ook het uitwendige zal vermoedelijk
worden »gekiekt« en zoo zal men een volledig overzicht der kapel krijgen, daar de
kerkelijke gemeente de teekeningen van het gebouw, vervaardigd door haren archi-
den heer C. B. Posthumus Meyers, reeds aan het Rijk ten geschenke heeft gegeven.
1665 Verschillende onderdeelen der kapel zullen in het Rijksmuseum geplaatst worden. Wat

het uurwerk betreft; dat is het eigendom der gemeente Amsterdam en blijft dit natuurlijk.

Den 1en December, dus over ruim vier maanden, moeten de werklieden der heeren Slier klaar zijn.

1670 Dan zullen ook de kastjes met den grond gelijk zijn gemaakt. De vischhandel van den heer Hoek blijft voorloopig, dit perceel wordt pas afgebroken wanneer de nieuwe winkels daar ter plaatse klaar zijn; dan wordt de vischzaak naar een dier magazijnen overgebracht. Het bijgebouwtje links van den ingang in de Wijde Kapelsteeg zal den architect tot kantoor dienen.

1675 »N. v. N.«

1908 **Portalen van de Martinikerk te Bolsward**

27 november 1908 **Restauratie St. Martinikerk te Bolsward.**

Men schrijft ons uit Bolsward:

1680 Reeds had de beroemde pater Brugman ook hier van de pui van het oude stadhuis zijn welsprekend woord doen hooren en waren, mede door zijn invloed, heilzame verordeningen uitgevaardigd, toen verschillende gestichten, kloosters en kerken verrezen. Onder deze laatste de Groote of St. Martinikerk, gesticht in 1446, voltooid in 1463, die, wat den uitwendigen vorm betreft, een zwaar en massief karakter

1685 vertoont.

Zij is echter niet de eerste, welke op de tegenwoordige plek werd gebouwd. Om en over de oude kerk, die intusschen ten behoeve van den dienst bleef bestaan, is zij in den gothischen stijl opgetrokken. Met die van Franeker is zij nog het eenige ongeschonden voorbeeld van de hoogte, welke de kerkbouw in vroeger tijden in Friesland heeft

1690 bereikt. Aan den noord- en den zuidkant dier kerk zijn buitenportalen opgetrokken, waarvan, volgens verklaring van deskundigen, dat aan den zuidkant dagteekent van den tijd toen de kerk werd gesticht; dat aan den noordkant uit de 16e eeuw.

Beide portalen waren sedert onheugelijke tijden aan den buitenkant bepleisterd met een kalkspecie, gedekt door een onoogelijk verflaagje.

1695 Eenigen tijd geleden werd door heeren kerkvoogden besloten, die portalen te laten afbikken en daarna opnieuw met porlandbepleistering te laten overdekken.

Tijdens dit werk deed een drietal bouwkundigen, onder wie de heer dr. P. J. H. Cuypers, architect der Rijksmuseumgebouwen te Amsterdam, een rondreis door Friesland ter bezichtiging van verschillende oudheden. Ze kwamen ook te Bolsward en bezochten, onder meer, in tegenwoordigheid van den heer C. J. v. d. Veen, burgemeester, onze St.

1700 Martinikerk. Zij vonden het doodjammer, dat bedoelde portalen weder bepleisterd zouden worden en stelden den heer burgemeester voor, zich in verbinding met heeren kerkvoogden te stellen, ten einde een Rijksbouwkundige over bedoelde restauratie te raadplegen. Een en ander geschiedde en niet lang daarna ontving de heer R. J. Vos,

1705 president-kerkvoogd, bericht, dat voor het bewuste doel zou overkomen de heer Adolp Mulder, Rijksarchitect voor de monumenten te 's Gravenhage. Vergezeld door den heer H. Vrijburg, gemeente-architect en opzichter van het kerkgebouw, werden door den heer Mulder de noodige onderzoekingen gedaan en later teekeningen gezonden ter restauratie der portalen. Onder leiding van den heer Vrijburg werd het werk door den timmerman L.

1710 de Jong alhier uitgevoerd; het zuiderportaal is bijna gereed en ziet er werkelijk keurig uit.

Nu werd het portaal aan den noordkant onder handen genomen. Nog niet lang was men daarmee bezig of men zag bij het afbreken, dat boven den zolder – welke niet toegankelijk was – in den kerkmuur, boven den ingang der kerk, de oorspronkelijke versieringen in ouden stijl nog aanwezig waren. Van deze bevinding werd den

1715 Rijksbouwkundige, den heer Mulder, mededeeling gedaan. Deze kwam al spoedig over om de zaak nader te onderzoeken.

Het gevolg is geweest, dat op advies van den heer Mulder, door heeren kerkvoogden en notabelen is besloten, het buitenportaal af te breken en niet weder op te bouwen. Een

1720 brandspuithuisje, dat naast het portaal tegen de kerk is gebouwd, zal hetzelfde lot ondergaan. Het portaal in de kerk zal worden vergroot en op die wijze de oorspronkelijke ingang der kerk weder worden te voorschijn gebracht en, waar noodig, gerestaureerd. Tusschen buiten- en binnendeuren zal vervolgens een tocht-pui worden gemaakt.

1725 Met verlangen ziet men de verdere ontblooting tegemoet van hetgeen de kunstzin der vaderen schiep.

1908 **Trap met deur en vensters van het Stadhuis te Middelharnis**

1730 1908 **Oostgevel en doorsneden, enz. van de Hervormde kerk te Loosduinen**

- 1908 Contrefort tegen de naar de oostgevel overhellende gemeentetoren van de
Hervormde kerk en gemeentetoren te Schoonhoven
- 1735 april 1908 **Het Huis gemerkt A 95 te Oisterwijk**
BT-022963: Details voor de restauratie van het huis gemerkt A no 95 te Oisterwijk De
Rijksarchitect v/d monumenten Ad Mulder Haag April 1908
- oktober 1908 **N.H. Kerk te Dussen**
- 1740 BT-003236: Dussen (N.Br.) N.H. Kerk Opgenomen door Bur. Mulder Oct. 1908
- 1909 **Kerk en toren, enz. van de Hervormde kerk te Zwammerdam**
- 1909 Voorfront - toestand eind zeventiende eeuw, enz. van
- 1745 **Kasteel Doorwerth te Doorwerth**
- 1909 **Voorgevel van Huis "Bethlehem" te Gorcum**
- 1909 Ontwerp voor de versteviging van steunberen van de
- 1750 **Hervormde Kerk te Woubrugge**
- 1909 Gevel aan de Amstelstraat - blad V, enz. van
- Het Arsenaal te Amsterdam**
- 1755 1909 **Plattegronden, enz. van het Raadhuis van Oud-Beijerland**
1916 Ontwerp tot vergroting van het raadhuis. - Doorsnede E-F - achtergevel -
doorsnede A-B - doorsnede C-d - Oostgevel - plan gelijkvloers - plan verdieping -
westgevel van het Raadhuis te Oud-Beijerland
- 1760 1909 Borden met aanwijzingen welke afdeling hoe te bereiken is van het
Raadhuis te Leiden
- 1909 Plattegrond - ontwerp van een gewijzigde plaatsindeling van de
- 1765 **Hervormde Kerk te Schoonhoven**
- 1909 Herstelde toestand van de zijgevel en voorgevel van de
- Kapel klooster Heil[i]ge Geestzusters, enz. te Delft**
- 1915 Doorsnede, aanzicht en details: vereenvoudigd ontwerp, enz. van het Klooster
van de heilige Geest Zusters te Delft
- 1770 1910 **Gevel in herstelde toestand van het Venduhuis te Delft**
- 1910 **oude raadhuis te Kampen**
- BT-009588: Ontwerp voor eene restauratie van den zuidgevel van het oude Raadhuis te
- 1775 **Kampen met onbegrip van het maken van een aanbouw na eene eventueel slooping van het
aangrenzende gemeente huis sHage april 1910. De Rijksarchitect v/d monumenten Ad
Mulder**
- 1910 Schetsplan met behoud van een gedeelte van het venduhuis van de
- 1780 **Pastorie te Kerkdriel**
- 1910 Plattegrond, doorsnede en aanzicht op de zuid-west gevel, enz. van de
- Kampveersche toren, nevengebouw te Veere**
- 1785 23 april 1910 Behoud van monumenten
Gisteravond heeft te 's-Gravenhage in Pulchri Studio de vergadering van den
Oudheidkundigen Bond plaats gehad, ter bespreking van het bekende rapport,
uitgebracht door de commissie uit genoemden bond, belast met de voorbereiding van een
wettelijke regeling tot behoud van monumenten.
- 1790 Na een inleidende rede, waarin de voorzitter den leden der commissie dank bracht voor
het nuttigen en schoonen arbeid, nam de voorzitter der commissie de heer Jhr. Mr.
Victor E. L. de Stuers het woord.
Hij achtte zich zelf welhaast een oud monument in den strijd, dien het hier geldt:
ongeveer een halve eeuw geleden heeft hij zich voor het eerst met de bescherming van
oude monumenten bezig gehouden. In dien tijd en nog langen tijd was de toestand ten
aanzien van al wat kunstwaarde had, erbarmelijk en nog langen tijd daarna bleef dat
zoo. Zoodra men in de gaten had, dat iets geld waard was, werd het naar het
- 1795

buitenland verkwanseld. De mooiste schilderijen gingen weg, wat uit de oude kerken gesleept kon worden, werd er uit gesleept, de mooiste koperen kronen werden verkocht
 1800 toen het gas kwam, toen de stedelijke accijnzen werden afgeschaft, werden de mooie poorten bij dozijnen gesloopt omdat zij "sta's-in-den-weg" zouden zijn (mooi verwijt tegen een poort, merkt de heer De Stuers op), de prachtigste muurschilderingen werden overgepleisterd omdat men ze beschouwde als "Paapsche afgoderij", aan den "geest des tijds", dat is de geest der onkunde en verblindheid, werden de schoonste monumenten
 1805 opgeofferd; toen de redenaar had weten te zorgen, dat Nederland het eerst afgietsels kreeg van prachtige beelden, opgegraven in Griekenland, achtte Prof. Cobet ze niet van belang .... want er stonden geen opschriften op! Om een prachtig huis te Veere voor slooping te behoeden heeft hij, de heer De Stuers het zelf moeten koopen. Hulde brengt hij aan den - mede aanwezigen - architect Mulder, die zeer veel deed voor het
 1810 bewaren van mooie monumenten. Geld was er vroeger nooit voor te krijgen. Wanneer al de ministers van binnenlandsche zaken er bij uitzondering iets voor voelden, dan weigerde de Kamer het crediet. Zelfs de Pers werkte tegen. Zeker is er thans een iets betere geest, hoewel het schandaal van de Nieuwe Zijds kapel te Amsterdam bewijst, dat men nog allerminst gerust mag zijn. Een wet als de
 1815 commissie wil, heeft dus alleszins reden van bestaan. Veel, te veel is onherstelbaar verloren: de stukgeslagen preekstoelen, de tot pap gemalen archieven, de afgescheurde schilderijen zijn niet meer terug te krijgen, maar men doe thans wat mogelijk is en doe het wat snel, sneller dan wij dat gewoon zijn, wij, die door Busken Huet "een wauwelende natie" werden genoemd en wier Tweede Kamer een verzameling "herkauwende dieren" geheeten werd. [...]

september 1910 en december 1974 toestand anno 1910 van de
Hervormde Kerk te Wierum
 BT-016064: Kerkgebouw Ned. herv. Gemeente. Toestand 1910 - Plan over de Romaanse vensterzone - Plan begane grond te Wierum (F)
 1825 BT-016536: N-H-Kerk-te--Wierum-Friesland de Hoog 15 Maart 1911 H Scheepens Archilles
 BT-016714: Wierum. (W. Dongeradeel.-Fr.) N.H. Kerk. Toestand voor 1912 Kerk naar opmeting W. Scheepens. Toren opmeting W.J. Berghuis. 1950
 1830 BT-022470: september 1910 Wierum (W. Dongeradeel) Ned. Herv. Kerk toestand omstr. 1910 Naar opm. arch. W.Scheepens en foto's bureau A. Mulder Sept. 1910 Uitgewerkt door W.J. Berghuis Nov. 1974
 1974 Noordgevel van Hervormde Kerk te Wierum
 BT-022344: Wierum N.H.Kerk toestand omstr. 1910 opmeting 1951 getekend febr. 1975
 1835 W.J. Berghuis Reconstr. verdwenen gedeelten naar foto's Bur. A.Mulder Ao 1910
 BT-022471: Wierum (W.Dongeradeel) Ned. Herv. kerk toestand omstreeks 1910 opmeting toren 1951 W.J. Berghuis. Reconstr. naar opm. Arch. W.Scheepens en foto's Bureau A. Muller Ao 1910 getekend door W.J. Berghuis febr. 1975
 BT-022472: Wierum (W.Dongeradeel) Ned. Herv. kerk toestand omstr. 1910 Naar opm.
 1840 arch. W.Scheepens en foto's bureau A.Mulder Sept. 1910 Uitgewerkt door W.J. Berghuis Dec. 1974.
 BT-022473: N.H-Kerk-te-Wierum- [Friesland.- W. Scheepens. Arc. Sept. 1912.
 BT-025645: Wierum W.Dongeradeel NH Kerk Plattegrond naar tek (toren) W.J. Berghuis 1981 en bouwtek 1911 arch. getekend: B Kooij
 1845 BT-025705: als bovenstaand
 BT-030914: Windwijzer uit 1877
 BT-033299: Wierum (W.Dongeradeel) Ned. Herv. kerk toestand omstr. 1910 Opmeting torengedeelte W.J.Berghuis 1950 Schip en koor W.Scheepens 1910 Getekend Dec. 1974 door W.J.Berghuis
 1850 BT-032502:
 BT-032503:
 BT-032423: Wierum (W.Dongeradeel) Ned. Herv. kerk toestand omstr. 1910 Naar opm. arch. W. Scheepens en foto's bureau A.Mulder Sept.1910 Opn. toren W.J.Berghuis Sept. '51 Getekend door W.J.Berghuis Nov. 1974
 1855 4.857: kerk, noord-zijde van de Nederlands Hervormde Kerk te Wierum (F)
 4.858: kerk, zuid-zijde van de Nederlands Hervormde Kerk te Wierum (F)
 4.859: kerk, oost-zijde van de Nederlands Hervormde kerk te Wierum (F)
 4.860: kerk, noord-oost zijde van de Nederlands Hervormde Kerk te Wierum (F)
 4.861: kerk, west-zijde van de Nederlands Hervormde Kerk te Wierum (F)
 1860 12.672: Nederlands Hervormde Kerk te Wierum
 13 februari 1911 DE KERK TE WIERUMEN typisch dorpsgezicht biedt deze foto. 't Is een kiek in het Friesche dorp Wierum, welks oude kerk, al voorbestemd om onder sloopershanden te vallen, thans vermoedelijk op 's Rijks kosten zal gerestaureerd

- worden. Het oude baksteenen gebouw stamt vermoedelijk uit de 12 eeuw. [met foto]
- 1865 24 april 1911 Wierum
De oude kerk in het Friesche visschersdorp Wierum zal toch afgebroken worden. De pogingen om het oude bouwwerk te behouden hebben gefaald.
27 mei 1911 "Heemschut".
[...] en tevens om de oude kerk te Wierum, als voortbrengsel van Rommansche kunst, te
- 1870 behouden; men hoopt, dat men, daar de onderhandelingen niet het gewenschte resultaat hadden, van de kerk te Wierum althans den toren zal kunnen behouden. [...]
13 juni 1911 Wierum.
De heeren E. W. Moos, loco-voorzitter, en A. W. Weissman, 1ste-secretaris van den bond Heemschut, tot behoud der schoonheid van Nederland, hebben aan den raad der
- 1875 gemeente West-Dongeradeel een adres verzonden, waarin zij met warmte ondersteunen het adres van den Ned. Oudheidkundigen Bond, verzoekende den toren te Wierum niet te doen sloopen; den raad met nadruk wijzen op de wenschelijkheid van het behoud der eigenaardige schoonheid, die deze toren aan het landschap geeft en de aandacht vestigen op het groote belang van het behoud der schoonheid met het oog op het
- 1880 vreemdelingenverkeer in Friesland.
25 juni 1911 De Toren te Wierum.
Het dagelijksch bestuur van den bond Heemschut tot behoud der schoonheid van Nederland, heeft in antwoord op zijn adres aan Gedeputeerde Staten van Friesland in zake den toren te Wierum, van dat college bericht ontvangen, dat dit gedenkteeken
- 1885 behouden zal blijven.
- november 1910 en oktober 1960 Zuidgevel en plattegrond van de
Hervormde Kerk te Zetten
- 1890 1911 Doorsnedes en plattegronden, enz. van de Kerk van het voormalig
Catharinaklooster te Harderwijk
- februari 1911 en/of 1912 Doorsnedes, aanzichten van de gevels, bovenaanzicht en plattegrond, enz. van de
- 1895 **Hervormde kerk te IJsselmuiden**
- 1910 objectnummer 35.423 voormalige poort op de Walkade, voormalige Schuttersdoelen van de
Poorten te IJsselstein
- 1900 objectnummer 35.424 noord aanzicht van de N.H.Kerk en Toren te IJsselstein
OF-02838: Vorgevel van de Schuttersdoelen te IJsselstein [uit 1910]
wellicht ook: OF-00308 en OF-00064 uit 1890
12 augustus 1911 De groote brand te IJsselstein.
In aanvulling op ons telegram van gisteren betreffende dezen brand kunnen wij
- 1905 volgende nadere bijzonderheden geven:
Donderdag in den laten avond en den geheelen nacht daaropvolgend heeft te IJsselstein een geweldige brand gewoed. De brand is ontstaan in de sigarenfabriek van den heer Wijers, vermoedelijk door het achteloos wegwerpen van een lucifer door een der jongens. De brand liet zich onmiddellijk zoo ernstig aanzien, dat de burgemeester hulp
- 1910 uit Utrecht vroeg. Spoedig stond ook de bewaarplaats van meubelen van den heer Schilte in lichte laaie. Terwijl men alle pogingen deed om het vuur meester te worden, geraakte de vijftig meter hooge fraaie ouderwetsche toren der Ned. Herv. kerk in brand. Nu richtte de brandweer zich met alle beschikbaar materiaal tegen den brand en den toren. Men mocht er in slagen met behulp van den auto-spuut der Utrechtse
- 1915 brandweer den toren voor een deel te behouden, doch het mooie kerkgebouw en de sigarenfabriek van den heer Wijers en de bewaarplaats van den heer Schilte, zijn geheel uitgebrand. De inventaris van de bewaarplaats van den heer Schilte wordt geschat op circa f25000, welk bedrag slechts gedeeltelijk gedekt is door verzekering. De schade aan de sigarenfabriek van den heer Wijers is nog niet bekend, daar de eigenaar afwezig is.
- 1920 Eerst om 4 uur was men den kerkbrand geheel meester.
Van de kerk zijn slechts de muren blijven staan. Met deze kerk is een mooi stuk historie verdwenen. Zooals men weet bevond zich in dit kerkgebouw het zocht merkwaardig heerlijk praalgraf van 4 vroegere heeren en vrouwen van IJsselstein. De
- 1925 kerk is ongeveer duizend jaar oud. Ook voor IJsselstein zelf is deze brand zeer te betreuren, daar de kerk en vooral het graf zeer vele vreemdelingen naar de plaats trok.
Wij vernemen, dat zowel de kerk als het fabrieksgebouw tegen brandschade verzekerd zijn

Naspeuringen van Paul Theelen: Architect A. Mulder

- 1930 Het kerkgebouw was voor f50.000 verzekerd bij de Utrechtsche Algem. Brandwaarborg Mij. Het meubilair daarvan voor f20.500 en de toren voor 30.000, beide bij de Amsterdamsche Mij. de Jong en Co. De stoombrandspuit uit Utrecht keerde eerst om 10 uur gisterochtend terug. De spuiten van IJsselstein bleven toen nog voor alle zekerheid doorwerken.
- 1935 12 augustus 1911 GROOTE BRAND TE IJSSSELSTEIN.
Gisternacht heeft een zware brand gewoed te IJsselstein.
De brand ontstond in de sigarenfabriek van firma Weijers, sloeg vandaar over op de fabriek van de firma Schilte, om ten slotte de kerk van de Herv. Gemeente in lichte laaie te zetten.
- 1940 De schade alleen voor de firma Schilte wordt geraamd op f25.000
De Ned. Hervormde kerk is tot den grond toe afgebrand.
De Utrechtsche brandweer vertrok ter assistentie.
5 oktober 1911 Kerkbrand.
De heer Ad. Mulder schrijft in het Bulletin van den Oudh. Bond over den brand in de
- 1945 kerk te IJsselstein:
"Van al het ameublement zijn de vier koperen kronen en de lezenaars gered, eveneens de fraaie eikenhouten tafel, waarvan het gerucht ging, dat het vorige kerkbestuur jarenlang deze vruchteloos te koop heeft aangeboden. Hulde moet gebracht worden aan het beleid der kloeke mannen die, in de uren des gevaars, kalm en rustig de
- 1950 kroonarmen los maakten en deze met den middenstang uit het brandende gebouw, zonder de minste schade te veroorzaken, wisten te verwijderen. Ook hebben zij gepoogd door vereende krachten de zerk van het 14de eeusche monument te lichten en te verplaatsen, doch zonder gevolg. Aan diezelfde personen zou ook stellig het gelukt zijn de praalgraven te redden, indien zij op de gedachte waren gekomen de tombes met
- 1955 een laag zand of aarde af te dekken. Wanneer zij een 20 of 30-tal emmers aarde, die immer in de nabijheid te vinden is, tegen en over de tombes hadden uitgestort, dan had de beschadiging, zoo niet geheel, toch in geenendeele zoo belangrijk kunnen zijn als nu het geval is, daar de aarde den val der zware voorwerpen breekt en de hitte van den vuurgloed tegenhoudt (hoe meer natuurlijk hoe beter) voor een groot deel
- 1960 tegen beschadiging is gevrijwaard.
"... De IJsselsteinsche toren is op dezelfde wijze in brand geraakt als de toren te Kamerik en als zoovele andere voor deze. Vuurvonken werden door de galmgaten geworpen; op den vloer van den klokkenzolder lag een flinke hoeveelheid droge takken, door nestelende vogels daarheen gebracht, welk hout met die vonken in aanraking
- 1965 komende in een oogwenk een zoodanigen vuurgloed verwekte, dat aan blusschen niet meer gedacht kon worden. Het ware te wenschen, dat elk bestuur, aan wiens zorg een toren is toevertrouwd, er voor zorgde, dat alle openingen, ook de galmgaten, zorgvuldig met fijn vlechtdraad worden afgesloten, opdat het aanbrengen van brandbare stoffen voor eens en voor altijd werd belemmerd."
- 1970 23 augustus 1911 **ULRUM, 22 Aug.**
De vorige week begon men in de Hervormde Kerk alhier met het doen van eenige herstellingen in het bovengedeelte. Zeer bij toeval kwam er eenige beschildering voor den dag, waaraan eerst blijkbaar niet de noodige aandacht werd geschonken.- Later
- 1975 kwam men op de gedachte eens een deskundige te raadplegen in den heer Mulder, rijks-architect te den Haag, die heden overkwam. Aan het bezoek ontleenen we het volgende. Het oude bouwwerk dateert van 1250 à 1260, en is nog voor een groot deel in den toestand, waarin het oorspronkelijk is opgebouwd. Later is een toren er voorgeplaatst, de ingang verbracht en een ander raam aangebracht, waardoor het gebouw niet sierlijker is geworden.
- 1980 Wat de beschildering betreft: gevonden is eene voorstelling van de Heilige Katharina voor het rad, waarop zij later moet ter dood gebracht zijn. Ook vond men nog de Heilige Maagd met het Kindeken Jezus. Deze beschildering vond men in de gewelfde bogen voor het koor. Hoogstwaarschijnlijk zullen ook de andere bogen beschilderd
- 1985 zijn, met eveneens prachtig schilderwerk.
De architect liet den raad achter door te gaan met het voorzichtig afbikken van het overgepleisterde, om later naar bevind van zaken te zien, wat er verder gedaan kan worden met het oog op subsidie voor de onkosten
De indruk, dien de heer Mulder kreeg Van het schilderwerk, moet uitstekend geweest
- 1990 zijn.
Hoewel oud, is het plafond nog zeer voldoende sterk om alles bloot te halen. Ook de wanden der kerk bevatten versieringen, doch dit bepaalt zich, naar het voorloopig aanzien, tot vlakversiering. De benedenmuren zullen echter hoogstwaarschijnlijk zoodanig zijn verwaterd, dat daar niets van te maken is.
- 1995 Deze kerk moet ongeveer in denzelfden tijd gebouwd zijn als die te Noordbroek,

- Zuidbroek en Winschoten.
Kerkvoogden hebben besloten met bet afbikken van het pleisterwerk door te gaan en middelen in het werk te stellen, om na ingewonnen advies van de Synode, subsidie aan te vragen, daar de kerk zelve niet bij machte is zich deze financieele offers te getroosten.
- 2000
- 21 september 1911 **Kerk en Toren te Schoonhoven**
In de gistermiddag gehouden zitting van den Raad der gemeente Schoonhoven werd mededeeling gedaan van een ingekomen brief van den Ingenieur Albert Margis te Brussel, waarin deze te kennen geeft na een ingesteld onderzoek tot de overtuiging te zijn gekomen, dat het zeer wel mogelijk is den veelbesproken toren recht te zetten en hij gaarne bereid is dienaangaande nadere plannen in te dienen.
De heer C. L. van Willenswaard achtte het noodig, voordat een beslissing werd genomen, eerst het advies in te winnen van den rijksarchitect voor de monumenten, den heer A. Mulder.
De voorzitter antwoordde, dat B. en W. zulks ook voornemens zijn.
De heer P. van Sonsbeek drong er nogmaals op aan te trachten, den toren aan het rijk geheel kosteloos al te staan.
Na eenige discussie besloot de raad. B. en W. te machtigen, in nader overleg met voornoemden ingenieur te treden.
- 2005
- 2010
- 2015
- 1912 Gevelontwerp, enz. voor de te verbouwen woning naast het **Raadhuis te Culemborg. Voorgevel**
- 2020
- 1912 Ontwerp voor een traptoren: bovenaanzicht, gevelaanzicht en verticale doorsnede van de **Oosterpoort te Hoorn**
- 2025
- 23 januari 1912 **Muurschilderingen.**
Men schrijft ons uit **Doetinchem**:
Bij de restauratie van het voor eenige weken door brand aangetaste gedeelte der Ned. Herv. Kerk alhier zijn muurbeschilderingen ontdekt. Het werk werd hierna onmiddellijk gestaakt en de witte kalklaag voorzichtig verwijderd.
De beschilderingen stellen verschillende plant-ornamenten voor; een er van heeft zichtbaar geleden, doordat bij het blusschingswerk de straal der brandweer er sterk op heeft ingewerkt.
De Heeren F. A. Hoefer te Hattum en Mulder, rijksarchitect te 's Gravenhage, vertoefden reeds hier ter onderzoek.
- 2030
- 2035
- 2040
- 24 januari 1912 - Bij de herstelling van het onlangs door brand eenigszins beschadigde gedeelte der Hervormde Kerk alhier is door den heer B. Ovink, den met 1 Jan. 1.1. in functie getreden kerkvoogd, ontdekt, dat aan het gewelf van het gedeelte boven de catechisatiekamer zich muurschilderingen bevinden, welke ongetwijfeld zeer oud zijn. Deze versieringen bestaan uit gepolychromeerde bladmotieven en hebben het eigenaardige, dat zij om de consoles zijn aangebracht, zoodat het schijnt alsof deze gewelven uit een bloemenmand ontspringen, wat zeer zeldzaam schijnt voor te komen. Reeds zijn deze oudheden door de heeren F. A. Hoefer, 2e voorzitter van het oudheidkundig genootschap "Gelre" en A. J. M. Mulder, rijks-architect voor de monumenten van geschiedenis en kunst, in oogenschouw genomen en zullen zij waarschijnlijk gerestaureerd worden.
- 2045
- 2050
- Onder leiding van den heer Ovink namen wij verder een kijkje In het fraaie, maar helaas door van weinig kunstzin getuigende restauraties deerlijk ontsierde kerkgebouw en wees men ons verschillende bijzonderheden aan, waaruit bleek hoe gewenscht ook hier eene restauratie zijn zal.
Ongetwijfeld zou dat de moeite zeer loonen.
- 6 mei 1912 **PLAN 1913.**
Ten stadhuiuze te 's-Hertogenbosch vergaderden eergistermiddag te 2 uur het voorloopig comité, samengesteld nit de vereeniging 's-Hertogenbosch Belang en de Kamer van Koophandel, alsmede de door dit comité genoodigden, tot het bespreken van plannen voor een tentoonstelling van kerkelijke kunst in 1913 te 's Hertogenbosch te houden. De voorzitter van het voorloopig comité deelde den aanwezigen mede, dat het de bedoeling is een nationale tentoonstelling van kerkelijke kunst te organiseren in den meest uitgebreiden zin, en daaraan te verbinden misteriespelen opvoering van oude kerkelijke muziek, enz. en nu in deze vergadering te bespreken de middelen daartoe, om werkelijk iets tot stand te brengen. Het voorloopig comité had gemeend, de bedoelde tentoonstelling te vestigen op de parade, aan den voet van de kathedraal

2065 Een algemeen comité werd gevormd, dat zal bestaan uit alle aanwezigen der vergadering, terwijl voor vorming van het eere-comité zullen worden uitgenoodigd: de vijf bisschoppen, de Commissaris der Koningin in Noord-Brabant de minister van Binnenlandsche Zaken en van Handel, mgr. J. Pompen, deken der stad, burgemeester van 's Hertogen bosch, jhr. mr. Verheyen en mr. W van Lanschot, beiden lid der Eerste Kamer jhr. mr. A. F. O. v. Sassen v. IJsselt lid der Tweede Kamer, allen te Den Bosch, Victor de Stuers, dr. P J H Cuypers, Amsterdam en Van Overvoorde.

2070 Aan de voorloopige commissie zullen worden toegevoegd en daartoe worden uitgenoodigd tot het opmaken van het voorloopig plan: de heeren A D Mulder rijks-architect voor de monumenten, te Den Haag, Van Heeswijk, restaurateur St Jan te Den Haag. J. Dunselman kunstschilder te Den Haag, J A Frede riks archaeoloog te Den Haag J H Brom kunstdrijver te Utrecht, F W Ch baron van Tuyll van Serooskerken, vertegenwoordiger der centrale commissie voor plan 1913 te Haarlem; W Smulders kapelaan te Made, prof.

2075 Nieuwbarn dominicaan te Nijmegen. Ant Averbamp voorzitter van "De Violier" te Amsterdam Ant Hansen prof, klein seminarie te ST Michielsgestel.

2080 23 december 1912 **In de Hervormde kerk te Spaarndam zal,** door de zorgen van het kerkbestuur, uit vrijwillige bijdragen een monumentaal hek geplaatst worden om de grafzerk van den grooten 18e eeuwse waterbouwkundige N. S. Cruquius, die te Spaarndam geboren en begraven werd.

De herstelling van het graf geschiedt onder toezicht van den heer Mulder, rijks-architect voor de monumenten.

2085 wellicht hoort BT-015473 hierbij: Plattegronden 1627 en 1664

1913 **Herstellingsplan van één der gevels van de Muntenplaats te Deventer**

2090 1913 Uitbreidingsontwerp. Zijgevel - doorsnede over aanbouw - lengtedoorsnede - plattegrond van de **Hervormde Kerk te Schore**

2095 31 maart 1913 **Inwijding Kerk te Midwolde.** Bij besluit van Burgemeester en Wethouders der gemeente Leek van 7 Mei 1907 werd Kerkvoogden van Midwolde en Leek opgedragen het gewelf in de kerk te Midwolde door de noodige stutten te schragen, om gevaar te voorkomen.

Den 9 Juli verzochten Kerkvoogden aan B. en W, eene zoldering met de noodige stutten te mogen leggen; dit werd toegestaan en tot October 1907 hadden de godsdienstoefeningen geregeld plaats; sedert dien werd de kerk gesloten.

2100 Het oude gebouw, dagteekenende uit de 12de eeuw, had herstelling nodig. Door 't Rijk, de Synode, de familie Van Panhuijs en de ingezetenen van Midwolde en de Leek gesubsidieerd, konden Kerkvoogden in Augustus 1911 overgaan tot de uitbesteding van de geheele restauratie van kerk en toren. Het werk werd in September aangevangen; door niet te voorzien overbouw en de restauratie van de graftombe door het Rijk - de graftombe vroeger het eigendom van de Heeren van Nienoord, is thans in eigendom overgegaan aan het Rijk - en de herstelling van de familiewapens door de familie Van Panhuijs, heeft de verbouw langer geduurd dan men oorspronkelijk meende. Na een arbeid van bijna twee jaren is het gebouw nu kant en klaar; het aloude gebouw is van buiten en van binnen geheel nieuw geworden, en zal ongetwijfeld een blijvend aantrekkingspunt worden voor ieder, die oog heeft voor eenvoud en kunst.

2110 Door Kerkvoogden van Midwolde en de Leek waren Zondag, behalve tal van genoodigden uit de gemeente, die door giften de restauratie hadden mogelijk gemaakt, uitgenoodigd: de Commissaris der Koningin in onze provincie, de burgemeester van Groningen, jhr. W. Alberda v. Ekenstein van Groningen, jhr. J. AE. A. van Panhuijs, zoon van den ongelukkig om het leven gekomen burgemeester jhr. H. van Panhuijs, jhr.

2115 W. W. Feith, zoon van wijlen den archivaris jhr. mr. J. A. Feith, de thans nog in leven zijnde oud-predikanten, de vertegenwoordiger der Synode, mr. Huber van Veendam. De Commissaris, de Burgemeester van Groningen, de oud-predikant Evers van Oudekerk en mr. Huber hadden kennis gegeven wegens ambtbezigheden verhinderd te zijn.

2120 Lang voor het vastgestelde uur (1 uur) vulde de kerk zich met de genoodigden; geen der bezoekers, die niet onder den indruk kwam van het geheel vernieuwde kerkgebouw; velen gaven uiting aan hunne bewondering door te fluisteren, hoe mooi! Toen allen na bezichtiging gezeten waren, het ruime kerkgebouw was geheel gevuld, beklom ds. B. Kanis, predikant van Midwolde en de Leek, den kansel.

2125 Namens h.h. Kerkvoogden, zei spr., ben ik uitgenoodigd, bij de officiële opening van het kerkgebouw, allen, die hebben bijgedragen tot totstandkoming der gerestaureerde kerk, een woord van hulde en dank te brengen. Jammer dat twee mannen, jhr. mr. J. A. Feith, archivaris in Groningen, en de heer K. Hoeksema, architect der Synode, den dag

- der opening niet hebben beleefd. Vooral jhr. Feith, die niet alleen door zijne kennis, maar bovenal door relatiën met de familie Van Panhuijs, heeft groot aandeel gehad in de totstandkoming van het werk; nooit zal men hier vergeten hoeveel hij voor de kerkelijke gemeente heeft gedaan; kerkvoogden en de geheele gemeente kunnen niet nalaten een eerbiedigen groet te richten tot de nagedachtenis van den hulpvaardigen archivaris.
- 2130
- Achtereenvolgens werden woorden van dank gebracht aan lo.: het Rijk, dat door eene subsidie van f6000, nog aanmerkelijk verhoogd door de herstelling van het monument, het mogelijk heeft gemaakt de restauratie te kunnen beginnen, benevens den heer Mulder, rijksarchitect, die door zijne hulpvaardigheid velen aan zicht heeft verplicht;
- 2135
- 2o. de regeering onzer Kerk, de Synode en het Collegie van Toezicht die door eene subsidie van f2000 het werk hebben gesteund; jammer, dat mr. Huber niet aanwezig was om het woord van dank in ontvangst te nemen;
- 2140
- 3o. de familie Van Panhuijs, die steeds heeft getoond de belangen der kerk lief te hebben, niet alleen door een aanzienlijk deel in de onkosten der restauratie bij te dragen, maar bovenal door de restauratie der wapenborden, die het inwendige der kerk zoo zeer opluisteren; jhr. Van Panhuijs, zoon van den beminden burgemeester, kleinzoon van den onvergetelijken Heer van Nienoord, ontvang den dank van allen voor de treffende bewijzen van belangstelling;
- 2145
- 4o. jhr. Alberda van Ekenstein als adviseur der familie Van Panhuijs, die met den heer de Waard een werkzaam aandeel in de verfraaiing der wapenborden heeft gehad;
- 2150
- 5o. den oud-predikant ds. Cannegieter van Dongjum en ds. R. K. Dijksterhuys van Tolbert, die de eerste werkzaamheden voor het verkrijgen van subsidie hebben aangevangen en voleindigd:
- 6o. den heer Huisman, rijksopzichter te Groningen, de hoofdaannemers en onderaannemers, die tot groote tevredenheid van h.h. Kerkvoogden het werk hebben opgeleverd; den dagelijkschen opzichter v. d. Meulen, maar bovenal den heer K. de Groot, architect te Leek, die 5 jaren lang op belangelooze wijze en soms onder moeilijke omstandigheden het werk tot tot een goed einde heeft gebracht;
- 2155
- 7o. mej. M. J. Weering, geb. Wiersma, en de Vereeniging voor Vreemdelingenverkeer die op onbaatzuchtige wijze de kerk hebben verfraaid, de eerste door het schenken van een prachtig uurwerk, hiermede vervullende een wensch van haren overleden echtgenoot, de laatste door het schenken van het gedenkraam, dat de bond zal versterken van de Nienoord en de kerk;
- 2160
- 8o. allen, die hebben bijgedragen tot de gift van f1000, waardoor een werk is tot stand gebracht, dat door tijdgenoot en nakomeling in eere zal worden gehouden;
- 2165
- 9o. de Kerkvoogden, die onder zware financiëele moeilijkheden hun plicht tot het einde toe hebben volbracht; mogen ook de financiën weldra in gunstige conditie komen. Daarna verkreeg ds. Cannegieter van Dongjum, oud-predikant van Midwolde en de Leek het woord; hij gaf uitvoerige lecture onder welke omstandigheden de kerk werd gesloten, hoe wijlen de heer Van Panhuijs, Minister van Staat, hem den weg had gewezen ter verkrijging van subsidie, welken steun hij had gehad van jhr. J. A. Feith, archivaris. Bij mijn vertrek in Juli 1010, zei spr., was het gebouw van buiten en van binnen alles onoogelijk, wat is alles nu schoon geworden. Ofschoon onze Protestantsche kerk niet bogen kunnen op schoonheid, deze kerk maakt eene gunstige uitzondering. Moge zij niet alleen een vereenigingspunt voor den omtrek blijven, maar ook voor de gemeente een troosthuis.
- 2170
- De voorzitter van Vreemdelingenverkeer, de heer R. L. Duikhuis, burgemeester van de Leek, verkreeg daarna het woord. Toen er, zei spr., in onze vereeniging stemmen opgingen, om de kerk een blijvend aandenken te vereeren, was men onmiddellijk klaar, waaruit het cadeau zou bestaan. Daar het huis Nienoord altijd nauw was verbonden met de kerk van Midwolde, werd, om die blijvende herinnering te laten voortbestaan, besloten tot het plaatsen van het gedenkraam, waarvan mr. J. A. Feith de artistieke ontwerper is. Hij hoopte dat de erfgenaam van de Nienoord, alhier tegenwoordig, bij het zien van het portret van zijn onvergetelijken grootvader, de traditie zal getrouw blijven, die altijd heeft bestaan tusschen de Nienoord, Midwolde en de Leek.
- 2175
- 2185
- Om 3 uur had de feestelijke inwijding plaats met de gemeente. De kerk was overvol; de opgekomenen luisterden aandachtig naar de woorden van haren voorganger ds. Kanis. Het zangkoor "Vriendenkring" van Midwolde verhoogde niet weinig door zijn zuiver vierstemmig gezang het plechtige der godsdienstoefening.
- 2190
- 18 april 1913 **Kort Raadsverslag.**
Onder de ingekomen stukken was een schrijven van den minister van binn. zaken met een rapport van den rijksarchitect den heer A. Mulder, waarin deze den inwendigen verbouw van den St. Jacobstoren en ook enkele uitwendige details uit een oudheidkundig

- oogpunt sterk afkeurt.
- 2195 Naar aanleiding daarvan stellen B. en W. eenige wijzigingen voor waardoor aan die bezwaren tegemoet, gekomen wordt. Tot verwijdering van de cementlaag die het benedendeel bedekt kan later over worden gegaan, waarvoor dan van het rijk subsidie kan worden verkregen.
- 2200 30 mei 1913 **Z.-Hollandsche Archeologische Commissie.**
De samenstelling der Provinciale Zuid- Hollandsche Archeologische Commissie is, blijkens haar zoeven uitgebracht jaarverslag, in het jaar 1912 gewijzigd door het optreden van den heer C. H. Peters als penningmeester in de plaats van den heer Frederiks.
- 2205 Vergeefsche bemoeiingen zijn gedaan tot behoud van de gevels Voorstraat naast 112 en Wolwevershaven 43 te Dordrecht. Het typische trapgeveltje uit omstreeks 1650 van het huis Hil No. 39 is door bepleistering met cement verknoeid.
Een betere uitslag werd gelukkig bereikt met den gevel Voorstraat no. 11, een trapgevel van omstreeks 1620, met later vernieuwden top. De eerste en tweede
- 2210 verdieping zijn elk versierd met een drietal baksteenpilasters met basementen en kapiteelen van witte natuursteen en banden van hetzelfde materiaal, waarop ringen en diamantkoppen zijn gehouwen. Boven de vensters zijn friesen in mozaiek van gele en roode baksteen. Ook deze fraaie gevel was bestemd te verdwijnen, maar door de krachtige bemoeiingen der Vereeniging tot Instandhouding van oude Gebouwen is het
- 2215 gelukt den eigenaar te bewegen hem in stand te houden, mits de restauratiekosten, ten bedrage van f1200, hem werden vergoed. Deze som is bijeengebracht door bijdragen van de Gemeente (f850), het Rijk (f150), de genoemde Vereeniging (f100) en de commissie (f100), waarna de gevel, volgens een ontwerp van den Rijksarchitect voor de monumenten, den heer Ad. Mulder, is hersteld.
- 2220 Het verslag schetst dan het verloop der Haagsche Schouwburgquaestie en de elders vermelde bemoeiingen inzake de Binnenhof-verbouwing.
Verder wordt gewag gemaakt van het optreden der commissie ten goede van de kerken te Katwijk, Koudekerk, De Lier, Middelharnis, Spijk, Woerden. Zij gaf haar aandacht aan liet herstel van den raadhuisgevel te Nieuwkoop, de verbouwing van het raadhuis te
- 2225 Oud-Beijerland, den toren te Poortugaal, de hofpoort te Vianen.
Over de pastorie der Ned. Herv. gemeente te Schelluinen, een bijzonder fraai gebouw uit de tweede helft der 16e eeuw, waarvan afbeeldingen zijn bijgevoegd, treedt het verslag in meer uitvoerige bijzonderheden.
Het gebouw is omstreeks het midden der negentiende eeuw gemoderniseerd en men is
- 2230 daarbij zoo onoordeelkundig te werk gegaan, dat de muren op verschillende plaatsen zijn verzwakt en dientengevolge thans gevaarlijke afwijkingen vertoonen. De toestand maakt spoedig ingrijpen dringend noodig. Een door de classis Gouda der Ned. Hervormde Kerk met een onderzoek der pastorie belaste architect, de heer Nederhorst te Gouda, was zelfs van meening dat restauratie niet meer mogelijk is, en ried aan een nieuw
- 2235 gebouw te zetten en daaraan fragmenten van het oude toe te passen. Gelukkig verklaarde de architect Frowein, die reeds meermalen herstellingswerken leidde, dat z. i. de pastorie zeer wel in volkomen bewoonbaren staat te brengen is, met behoud der zoo belangrijke buitenarchitectuur. De commissie heeft op grond van dit advies aan kerkvoogden der Ned. Hervormde Gemeente verzocht - bij schrijven van 29 November
- 2240 1912 - tot behoud van dit merkwaardig monument te willen medewerken, maar tot heden hierop nog geen antwoord ontvangen. Behalve voor de kunstgeschiedenis is het gebouw ook uit historisch oogpunt van zeker belang, daar binnen zijne muren in 1814 de onderhandelingen werden gevoerd, die leidden tot de overgave van Gorinchem door de Franschen. De bijgevoegde afbeeldingen van eenige details mogen doen blijken, dat een
- 2245 zeer bekwaam beeldhouwer bij den bouw van het huis heeft medegewerkt.
Voor alle zekerheid heeft de commissie zich ook in verbinding gesteld met de vereeniging "Oud-Gorcum", die beloofd heeft te zullen waarschuwen, zoodra het sloopingsgevaar dreigend mocht worden.
- 2250 22 augustus 1913 **Rooms-katholieke kerk te Heer**
BT-007184: Heer Limburg. Inrichting der buiten gebruik gestelde R.K. Kerk tot Patronaatsgebouw. Schets - aanwijzing hoe het fragment van den aangrenzenden ouden toren benut en derhalve behouden kan worden.
Patronaatsgebouw ingericht in de kerk die van 1789 dagteekent.
- 2255 vergelijk ook met BT-019533 uit 1903: Gedeelte v/d/ Toren der R.K.Kerk.te Heer. Limb
- 18 november 1913 **De kloostergang te Utrecht.**
B. en W. van Utrecht schrijven aan den Raad omtrent de sinds geruimen tijd bij het college van kerkvoogden der Ned. Herv. Gemeente in voorbereiding zijnde plannen om de

- 2260 stovenhokken, kerkeradskamer enz., die thans de kloostergang van den Dom nog zoozeer ontsieren, te doen wegruimen en de dan vrijkomende ramen en muurgedeelten te restaureeren.
 Reeds vroeger heeft dat college medegedeeld tot de gewenschte slooping en restauratie voor eigen rekening niet in staat te zijn on alleen de middelen te bezitten om in de
- 2265 daarvoor te maken kosten voor een gedeelte bij te dragen. Het college meende toen reeds het vertrouwen te mogen uitspreken, dat het in zijne pogingen om de slooping en de restauratie tot stand te doen komen niet alleen zou blijven staan, en heeft zich in dat vertrouwen dan ook later met verzoeken om subsidie gewend tot het Rijk, het provinciaal bestuur en ons college.
- 2270 Uit de overgelegde plannen is gebleken, dat deze, naar het definitieve ontwerp, zullen omvatten: de slooping van de vergaderkamer van den kerkeraad en van de stovenhokken, de herstelling van don daardoor vrijkomenden kerkmuur en de
- 2275 gelijktijdige vernieuwing van een der ramen aan de zuidzijde der Domkerk, terwijl de kosten, welke aan de uitvoering van deze werken verbonden zullen zijn, in totaal een bedrag van ongeveer f16,000 zullen beloopten. De verdeeling van deze kosten over de bij de restauratie te betrekken lichamen en besturen zou, naar het denkbeeld van kerkvoogden, in dezer voege geschieden, dat het Rijk, de Provincie, de Gemeente en hun college zelf ieder één vierde gedeelte van de kosten zal dragen, derhalve ieder een bedrag van pl.m. f4000 voor zijne rekening zal nemen.
- 2280 Op de Staatsbegroting voor 1914 is een post tot dit bedrag reeds uitgetrokken. Wat de Prov. Staten zullen beslissen is oog niet bekend.
 B. en W. hebben zich in beginsel bereid verklaard een bedrag van f4000 voor rekening der gemeente te nemen. Zij kunnen dit voorstel tot toekenning van den geldelijken steun der gemeente met te meer vertrouwen doen, omdat inderdaad allo waarborgen geven
- 2285 zijn, dat de restauratie aan hooge aesthetische eischen zal voldoen. De werkzaamheden zullen geleid worden door den rijksarchitect voor de monumenten A. Mulder.
 B. on W. deelen voorts nog mede, dat de onderhandelingen, die zij reeds sedert geruimen tijd met het Rijk voeren omtrent de verfraaiing van het binnenplein, inmiddels zoover zijn gevorderd, dat zij mogen vertrouwen, dat ook deze quaestie
- 2290 thans tegelijkertijd tot een gelukkige oplossing zal komen.
- 1913 en/of 1914 Aanzichten van de gelijkvloerse verdieping in herstelde toestand, enz. van de {Hervormde Kerk -}
Sint Jacobstoren te Vlissingen
- 2295 1915 Consistorielokaal - gevel, plattegrond en doorsneden van de Grote of Sint Jacobskerk te Vlissingen
 1915 **Koorscheiding van de Hervormde kerk te Vlissingen**
- 1914 **Tracering balustrade, enz. van de Gemeentetoren te Beverwijk**
- 2300 1914 **Uitbreidingsplan van de Hervormde kerk te Ede**
- 1914 Gewijzigd ontwerp voor de hoofdtoegangsdeur tot de nieuwe kerktoren, enz. van **de Nieuwe kerk te Delft**
- 2305 1914 **Detail gevel van de Kloosterkerk te 's-Gravenhage**
 30 november 1914 **De herrezen kloosterkerk.**
 Zondag-ochtend is de herstelde Kloosterkerk in Pen Haag plechtig in gebruik genomen in tegenwoordigheid van H. M. de Koningin, Z. K. H. den Prins en H. M. de Koningin-Moeder; voorts van den minister van binnenlandsche zaken, mr. Cort van der Linden, den Commissaris der Koningin in Zuid-Holland, den griffier der Staten, den burgemeester, den wethouder Jurriaan Kok, den architect voor het toezicht op 's rijks museum-gebouwen te Amsterdam, dr. F. J. H. Cuypers, den rijks-architect voor de monumenten, den heer A. J. M. Mulder, e.a., en een groote schare belangstellenden.
- 2310 De voorganger ds. A. J. A. Vermeer, opende met de uitnoodiging tot het zingen van de verzen 1 en 2 van Psalm 84.
 Hoe lieflijk, hoe vol heilgenot,
 O, Heer der legerscharen God!
 Zijn mij uw huis en tempelzangen
- 2320 enz.
 Plechtig klonken de tonen van dit lied, begeleid door orgelmuziek en bazuingeklank. De godsdienstoefening werd daarna voortgezet met het lezen van Psalm 84 onberijmd van vers 2 tot het einde en met een gebed, waarna de voorganger herinnerde aan de historie van het kerkgebouw en woorden van dank uitsprak voor den zegen ons land geschonken in het Vorstelijk Huis en de regeeringspersonen van land, gewest en
- 2325

- gemeente; woorden van dank voor het wijs bestuur door de overheid; woorden van dank ook voor het feit dat men hier te lande nog het voorrecht heeft zoo vrijelijk en ongestoord in de Godshuizen op te gaan ter Gods-vereering en godsdienstoefening, terwijl elders zoo vele kerkgebouwen zijn vernield.
- 2330 Na ten slotte eene algemeene zegenbede te hebben uitgesproken over alle godsdienstig samenzijn en inzonderheid over het huidig eerste samen zijn in dit gerestaureerde kerkgebouw, hield de predikant eene rede naar aanleiding van Mattheüs 21 verzen 12 en 13: "En Jezus ging in den Tempel Gods en dreef uit allen die verkochten en kochten in den Tempel en keerde de tafels der wisselaars om en de zitstoelen dergenen die de
- 2335 duiven verkochten, en Hij zeide: Mijn huis zal een huis des gebeds genaamd worden, maar gijlieden hebt dat)tot een roovershol gemaakt".
Ter inleiding van zijn rede liet de leeraar zingen 212 vers 2 en vers 3, eerste gedeelte:
- 2340 Hoe staat in 't onvergankelijk licht,
Niet 's Vaders woning opgericht,
Die woonplaats van den Heere?
enz.
- Over de tekstwoorden sprekende, deed de prediker uitkomen at Jezus daarmede heeft bedoeld eene symbolische uitdrukking te geven van wat in het Huis Gods wordt verricht of moet worden verricht. Hoofdzaak is dat Gods Huis zij een Huis des Gebeds. Het
- 2345 gebed is het allerhoogste in het godsdienstig leven: wie bidt, die gelooft en wie gelooft, die bidt; wie nog bidt, gelooft nog, en wie niet meer bidt en zich plechtig voorgenomen heeft nooit meer te bidden, die is een ongeloovige te noemen.
- 2350 Ds. Vermeer zette daarna uiteen hoe er een hooge eerbied voor den dienst in het kerkgebouw is, hoe het liefde wekt en welk een zegen er van uitgaat.
- De geschiedenis van het gebouw der Kloosterkerk nagaande en de belangstelling daarvoor steeds betoond, herinnerde hij er o. a. aan, dat het dit gebouw was waarin
- 2355 Prins Maurits zijn befaamden kerkgang deed toen hij zich afgescheiden had van de toenmalige Remonstranten; dat hier in dit kerkgebouw werd gesloten het huwelijk van Prins Frederik Hendrik met Amalia van Solms en dat vele telgen uit het Oranje Huis er werden gedoopt. Voorts herinnerde hij, in verband met zijn schets van de liefde
- 2360 waarvan dit gebouw spreekt, aan de vele geslachten die in de historie van ons land van het gebouw hebben gebruik gemaakt; hoeveel plechtigheden ook van bij zonderen persoonlijken aard van zoovelen er in plaats vinden zoowel met betrekking tot de verkondiging van Gods woord als wat aangaat de bediening van sacramenten als doop
- 2365 avondmaal, enz. en hoe vaak de gebeurtenissen met het kerkgebouw ook aanleiding hebben gegeven tot droefheid. Hij wees er op, hoe in een tijd van oorlog en verwoesting als wij thans beleven er woede gewekt wordt bij het zien van of vernemen van berichten omtrent vernieling van gebouwen of kunstschaten van allerlei aard,
- 2370 maar vooral hoe er droefheid ontstaat over de verwoesting van kerkgebouwen. In bijzonderheden herinnerde hij nog aan de lotgevallen van het gebouw der Kloosterkerk, aan de herhaalde vernielingen of beschadigingen er in aangericht: aan den beeldenstorm, hoe het gebezigd is geworden ook tot herberging der cavalerie; hoe er een kanongietterij gevestigd is geweest bij het gebouw en eene bergplaats van
- 2375 buskruit en andere oorlogsmunitie, hoe de bergplaats in de lucht gevlogen en daardoor ook het kerkgebouw beschadigd is. Wat zal er telkens na de herhaalde herstelling van het merkwaardigs gebouw genoten zijn van de liefde Gods, als men het gebouw weer als een bedehuis mocht gebruiken. Wat zullen de Dominicaner monniken indertijd genoten hebben toen hun het kerkgebouw met klooster vereenigd geschonken werd. Spreker
- 2380 herinnerde aan den tijd toen er processies gehouden werden van het kerkgebouw ver de Voorhout en langs den Vijverberg naar het kerkgebouw terug. Ook herinnerde hij aan de vele offers van tijd, geld en kracht in de eeuwen van de geschiedenis van dit gebouw gebracht voor zijn gedurige herstelling, om ten slotte te gewagen van de blijdschap bij kerkvoogden en gemeente, nu men, nadat ontdekt was, hoe gebrekkig en gevaarlijk
- 2385 door bouwvalligheid het gebouw in den loop der tijden was geworden in staat werd gesteld ook vooral door de krachtige medewerking van de regeering, die het gebouw wenschte te rangschikken onder de historische monumenten van waarde, het oude gebouw te herstellen, en van den dank die er is ook in het hart der gemeente nu het gebouw gerestaureerd, weder in gebruik genomen kon worden. Dank bracht hij inzonderheid voor
- 2390 de zorg en de toewijding van kerkvoogden ten deze en dankbaar ook herdacht hij allen die tot, bij ij?? aan de restauratie hebben medegewerkt.
- Nog deed hij uitkomen hoe ter juiste waardeering van het kerkgebouw als huis des gebeds een plechtige vereischt wordt. En hierbij herinnerde hij er aan, hoe er in Berlijn maatregelen getroffen werden om een plechtige stilte tot aandacht en
- 2390 toewijding in het kerkgebouw zoozeer vereischt, te verzekeren. In dit opzicht kunnen wij nog wel wat van onze Duitsche naburen leeren, meende de predikant. Met den

wensch, dat uit het leven er kerkgangers en der maatschappij alles geweerd worde wat in strijd is met de heiligheid van het godsdienstig leeren en leven, eindigde de leeraar zijn rede, die met veel aandacht werd gevolgd.

2395 Daarna werd gezongen van Gezang 208 de verzen 2 en 4:
Rust hier, gij blijden! droeven!
Met al uw vreugd'en kruis,
enz.

2400 Vervolgens werden op uitnoodiging van den voorganger door de gemeente staande aangehoord woorden van wijding door hem gesproken en eindigende met het gebed des Heeren, waarna tot slot der plechtigheid door alle aanwezigen staande werd aangeheven vers 1 van Psalm 89:

'k Zal eeuwig zingen van Gods goedertierenheên, en wat daar verder Volgt.
(Dit stuk is ongecorrigeerd.)

2405 23 juli 2015 [Reactie van Wim Goris](#)

Geachte heer Theelen,

Uw gegevens vond ik elders op internet: <http://www.bhic.nl/onderzoeken/forum/nazaten-van-dhr-adolph-adolf-a-j-m-mulder-gezocht>

2410 Het valt mij op dat op de website over Adolph Mulder https://nl.wikipedia.org/wiki/Adolph_Mulder geen melding is gemaakt van zijn artikel over de Kloosterkerk (A. Mulder: De Kloosterkerk te 's-Gravenhage) in het Jaarboek 1907 van de Geschiedkundige Vereniging "Die Haghe". Zijn artikel staat nog steeds bekend als zeer fundamenteel over de (bouwkundige) geschiedenis van de Kloosterkerk.
2415 http://www.haagsegiedenis.nl/jaarboek_main.html

Alle jaarboeken van 1889 tot en met 2003 zijn digitaal in te zien in de oorspronkelijke typografie. De boeken kunnen van kaft tot kaft worden doorgebladerd en zijn op elk woord doorzoekbaar.

Ga daarvoor naar het Haags Gemeentearchief www.gemeentearchief.denhaag.nl

2420 Als iemand serieus bezig is met een boek over Adolph Mulder dan zal hij het artikel over de Kloosterkerk vast wel tegenkomen. Maar iemand moet wel wikipedia gaan aanvullen. Wat heeft die man onvoorstelbaar veel gedaan!

Hartelijke groet

Wim Goris

2425 lid Kloosterkerk

[en bovendien](#)

De plattegrond van de Kloosterkerk (ca. 1907) is waarschijnlijk ook van Mulder
Opgenomen op https://nl.wikipedia.org/wiki/Kloosterkerk_%28Den_Haag%29

2430 [en nog meer](#)

Geachte heer Theelen,

Zojuist heb ik snel gekeken naar uw website en daar Tongelre opgezocht. Tjongejonge wat een werk. Ze mogen in Eindhoven wel blij zijn met u in de buurt.

2435 En gezien uw zeer uiteenlopende bijdragen... Heel indrukwekkend!

Het zou zomaar kunnen dat Mulder zijn tekst over de Kloosterkerk buiten zijn werk om in Die Haghe heeft gepubliceerd. Hij werkte in Den Haag en hij kon kennelijk moeilijk stil zitten. Ik benijd zijn biografie niet...

Ik zorg een dezer dagen wel voor een extra regeltje op de wikipedia website.

2440 Hartelijke groet, dank voor uw interessante inhoudelijke reactie.

Vriendelijke groet,

Wim Goris

Eindhoven, 23 juli 2015

2445 Geachte mijnheer Goris,

Mijn onderzoek van de in 1890 afgebroken Martinuskerk van Tongelre - ruwweg 200 m van mijn woning - dateert al van enkele jaren geleden. Adolph Mulder heeft in enkele dagen in december 1888 schetsjes gemaakt m.b.v. een lokale timmerman van de maten van de kerk, inwendig en uitwendig. Ook heeft hij vier foto's genomen met een zeer hoge
2450 resolutie, zodat we een zeer goed beeld hebben gekregen hoe de kerk eruit zag. Helaas heb ik geen opmerkingen gevonden over het interieur, alleen dan de aanwijzing dat er heiligenbeelden boven de pilaren stonden. Waarschijnlijk zijn dat dezelfde beelden die nu in de nieuwe - neogotische - Martinuskerk te zien zijn. Verder was het niet veel soeps van binnen. Tongelre was een arme gemeente, die in 1920 bij Eindhoven is
2455 gevoegd. Enfin, dat kunt u allemaal op www.theelen.info lezen.

Mulder bleek veel meer te hebben gedocumenteerd en het leek me destijds zinnig dat te rubriceren. De afbeeldingen die te vinden zijn bij het Cultureel Erfgoed in

Amersfoort heb ik destijds bekeken op diens website en die opgenomen als een
chronologische lijst, met erbij krantenartikelen over de betreffende objecten.
2460 Volledig kan dat niet zijn, en ik heb nu de indruk dat de documenten van de
Kloosterkerk in Den Haag niet naar Amersfoort zijn overgebracht. Dat zou dan
verklaren waarom ik die niet tegengekomen ben. Ik zal dat binnenkort nog eens
controleren. Ik zal tenminste uw opmerkingen in het artikel onder 1907 toevoegen dat
2465 er een beschrijving van de Kloosterkerk verschenen is, maar de precieze verwijzing
moet ik nog opzoeken. Heeft u de belangwekkende webpagina's van de Kloosterkerk
paraat?
Wie de Wikipedia-pagina heeft geschreven weet ik niet. De echtgenoot van een
kleindochter te Vught zou aan een boek werken, maar ik heb er niets meer van gehoord.
Ik meen dat het ook een soort familieboek zou moeten worden, maar daarin passen m.i.
2470 niet de gegevens van het door hem afgeleverde werkzaamheden.
Op een andere website www.eerstewereldoorlog.eu ben ik nu - en de komende
jaren/decennia - artikelen over de Eerste Wereldoorlog in (vooral) het Algemeen
Handelsblad aan het publiceren.
groeten,
2475 Paul Theelen

22 december 1914 **Oud-Elburg.**
In een spoedeisende vergadering van den Elburgschen gemeenteraad is opnieuw de
kwestie van het afbreken van een gedeelte van den ouden stadsmuur met boog ter sprake
2480 gekomen. Aanwezig was, volgens een aan De Tel. gezonden verslag, de heer A. Mulder,
rijks-architect voor de monumenten van geschiedenis en kunst te 's-Gravenhage, door
de regeering afgevaardigd om in zake de slooping van een gedeelte van het historisch
belangrijke bouwwerk een bemiddelingsvoorstel te doen, hetwelk hierop neerkomt, dat
2485 de gemeente voorloopig slechts 25 woningen zou bouwen, waardoor de muur dan behouden
zou kunnen blijven. En wanneer men dan de tegen den muur staande bouwvallige
afgekeurde huisjes zou afbreken, kon men voor de restauratie van den muur en steun
van het rijk rekenen. Ook voor andere eventuele werken, b.v. de restauratie van den
toren, de kerk en het gemeentehuis zou men steun van het rijk kunnen verwachten.
Over een en ander ontspan zich weder een vrij felle discussie. Een raadslid geloofde,
2490 dat men in Den Haag er niet veel meer aan zou kunnen doen, daar de bouwplannen reeds
goedgekeurd waren. Een ander raadslid meende, dat de voorzitter maar niet de
vereischte kennisgeving aan regeering en provinciaal bestuur betreffende het sloopen
van het oude monument had moeten zenden, dan zou er geen haan naar gekraaid hebben.
2495 Al dat courantengeschrift heeft de zaak aan het roeren gebracht. Een dame uit Den
Haag zond den burgemeester een aflevering van "Buiten", er op wijzend hoe mooi
vreemdelingen Elburg vinden. Er stond echter geen kiekje van den "muur" in en dus
geloofte dat raadslid, dat die muur te onbelangrijk is. Hij vindt het geen ramp, dat
die kale, ingevreten muur gesloopt wordt.
De voorzitter wijst er op, dat door den oorlog al zooveel monumenten van kunst
2500 verdwenen zijn. Hij adviseert het bemiddelingsvoorstel aan te nemen.
Een raadslid stelt voor den regeeringsafgevaardigde, die nota bene gekomen is om het
behoud van het monument te verdedigen, te verzoeken de afbraak in Den Haag te gaan...
bepreiten. Dan zouden hij en mogelijk ook de andere raadsleden, zich verbinden, dat
2505 onder hun kunstzinnig bestuur de overige stukken muur niet zullen worden afgebroken.
De heer Mulder merkt op, dat hij geen draaibord is en van de regeering opdracht heeft
gekregen te verhinderen, dat het oude monument gesloopt wordt. Waarop het raadslid
antwoordt, dat het hem bekend is, hoe het met groote heeren slecht kersen eten moeten
zijn. Wanneer men echter in Den Haag soms wat van die antieke steen wil hebben, dan
zal men met genoegen wat oversturen. Met z'n zessen zijn de vroede vaders het eens
2510 dat de muur weg moet en dus zal het ding ook niet blijven staan, ten einde het
bouwplan te kunnen verwezenlijken.
De heer Mulder belooft ten spoedigste aan de regeering rapport uit te brengen, waarna
de door buitengewoon veel publiek bezochte raadszitting werd opgeheven.

2515 1914 en/of 1915 en/of 1917 Detail ingang toren, enz. van het
Raadhuis te 's-Heerenberg

1914 en/of 1915 **Topgevelafdekkingen, enz. van de Hervormde kerk te Zuidbroek**

2520 1915 **Verbouwing tot handelsschool - doorsneden, enz. van Reventer te Zwolle**

1915 Ontwerp toegangsdeur met bovenvenster, aanzicht, doorsnede van de

- hervormde kerk, Gemeente toren te Heumen**
- 2525 1915 **Rooms-katholieke kerk te Schinnen**
BT-033104: Schinnen. Ribben, Ribbenbundels en Kraagsteen voor de nieuwe gewelven in de R.K. Kerk Het ongearceerde vervalst Het gearceerde wordt gevolgd. 's Gravenhage Nov. 1915 Ad Mulder rijksarchitect v/d monumenten
BT-013505: Aangifte nieuwe ribben, kraagstenen voor de nieuwe gewelven - gewijzigde tekening Sprenger, Nov1915 AdMulder
- 2530 BT-013412: Schinnen. R.K. Kerk Eenige details v/d restauratie van het Kerkgebouw 's Hage Dec 1915 De Rijksarchitect v/d monumenten Ad Mulder
- 1915 Plan voor een bijgebouw - gevelaanzicht van de
- 2535 **Grote of Sint Laurenskerk te Rotterdam**
- 1915 **Bovengedeelte van het archiefgebouw: zijgevel, enz. van de Domkerk te Utrecht**
- 1916 **Vergaarbak, enz. van de Domkerk te Utrecht**
- 2540 1917 **Doorsnede van de voormalige sacristie van de Domkerk met Toren te Utrecht**
- 1915 en/of 1916 Plattegrond, aanzichten en doorsnedes van de consistoriekamer van de **Hervormde kerk te Breukelen**
- 2545 1916 **Toreningang, enz. van de Hervormde kerk te Laren**
- 1916 **Ontwerp predikantenkamer onder het orgel, enz. van de Bethlehemskerk te Zwolle**
- 2550 1916 Raamroeden en glasve[r]deling in de kerkvensters, enz. van de **[Hervormde] Kerk te Ulrum**
- 1916 Ontwerp tot uitbreiding van de zitplaatsen aan de westzijde, enz. van de **Hervormde kerk te Ede**
- 2555 1916 **Schetsontwerp van een gebrandschilderd raam van de Hervormde kerk te Beverwijk**
- 1917 **Ontwerp voor een tafel in de raadszaal, enz. van het Raadhuis te De Rijp**
- 2560 1917 Bovenaanzicht of plattegrond van de begane grond en van de verdieping: ontwerp voor de uitbreiding van het **Voormalig stadhuis te Tholen**
- 2565 13 mei 1918 **Monumentenzorg.**
[...] tot onderdirecteur: dr. E. Hasinighuis te 's Gravenhage, met gelijktijdig eervol ontslag als adjunct-secretaris der opgeheven Rijkscommissie en A. J.M. Mulder te 's Gravenhage, met gelijktijdig eervol ontslag als rijksarchitect bij de opgeheven Rijkscommissie; [...]
- 1918 **Kasteel Obbicht te Obbicht**
BT-026049: Obbicht L. Kasteel plattegrond opgemeten Ad. Mulder 1918 [hoofdgebouw] en H. v.d. Wal, 1974. Rijks-Mon zorg.
- 2575 BT-020914: Kasteel te Obbicht.
3.404: schouwkamer 1ste verdieping Kasteel te Obbicht in 1918
3.405: schouwkamer 1ste verdieping Kasteel te Obbicht in 1918
3.406: trappenhal Kasteel te Obbicht in 1918
3.407: schouw achterzaal gelijkvloers Kasteel te Obbicht in 1918
- 2580 3.408: midden achterzaal gelijkvloers Kasteel te Obbicht in 1918
3.409: voorhal Kasteel te Obbicht in 1918
3.410: achtergevel kasteel te Obbicht in 1918
3.411: stalgebouw voorgevel Kasteel te Obbicht in 1918
3.413: voorgevel Kasteel te Obbicht in 1918
- 2585 27 november 1918 Legaat. - Wijlen mevrouw de weduwe C. Begemann, geboren gravin de Hompesch Rurich, op 25 Juli l.l. op haar kasteel te Obbicht overleden, heeft aan de Hervormde gemeente van Grevenbicht (L.) vermaakt de som van f2000, vrij van rechten. 19 september 1921 Het kasteel Obbicht, aangekocht door de heer J. Rumens te

2590 Lutterrade, zal in zijn tegenwoordigen vorm behouden blijven. De kooper gaat het zelf bewonen.

1919 **Fabriek van Rijtuigen en Automobiles-Carrosseries**

Firma C.A. Teulings te 's-Hertogenbosch

2595 5 augustus 2015 [...] Adolph Mulder heeft al vele jaren mijn belangstelling omdat hij een fraaie reeks foto's maakt van het bedrijf van mijn voorouders nadat deze het rond 1919 hadden verkocht en het al lichtelijk in verval was geraakt. Het gaat om de Fabriek van Rijtuigen en Automobiles-Carrosseries Firma C.A. Teulings, waar door deze familie al enkele honderden jaren rijtuigen en karren werden vervaardigd, aan het Vughtereind in 's-Hertogenbosch.

2600 Een deel van de fabrieksfoto's zijn, in afdruk, in mijn bezit. Met daarnaast nog wat afbeeldingen van rijtuigen en de eerste auto's (gebouwd op een onderstel van Mercedes-Benz)

Ik weet niet of in Uw collectie of archief daarvan nog iets terug te vinden is. Uw boek heeft in elk geval mijn belangstelling.

2605 Ik hoop wat meer van U te leren!

Met vriendelijke groet

Ad Teulings

1924 **Zuidgevel, enz. van Sint Janskerk te Utrecht**

2610

februari 1926 **Dinghuis te Maastricht**

BT-010750: Klokkentoren van het Dinghuis Te Maastricht Naar opmeting van Ad. Mulder te Maastricht W.Scheepens Feb. 1926.

2615 3 juli 1927 **Restauratie van het slot Duurstede.**

1e. Van. den grooten toren (Donjon).

2620 Nadat eerst van het plat van dezen toren de wilde begroeiing met onkruid en struikgewas was verwijderd werd genoemd plat met + 50 vierkante meter mastiek afgedekt, waar vervolgens grint op gebracht werd. Op de plaats van den ouden waterafvoer werd een nieuwe zinken afvoerpijp met aansluitende bak aangebracht. Voor de afdekking van het trapgat werd een nieuwe rollaag gemetseld. Een en ander verhoedde de dreigende instorting van het zeer belangrijk dertiend'eeuwsche koepelgewelf met ribben.

2625 2e. Tot herstel van den z.g. toren van David van Bourgondië werd een vervallen, boven het dak uitkomende schoorsteen afgebroken. Het leien dak werd weer dichtgemaakt; twee schoorsteenen in een zaal op de tweede verdieping zijn van schooren voorzien en in den ronden boog boven den ingang, die bedenkelijke teekenen van verval vertoont, werden voorloopig houten stutten geplaatst.

2630 Het beneden gedeelte van het pleisterwerk van de Gothische kapel van het Sint Pieters' Gasthuis te Amersfoort, dat in 1911-1912 onder leiding van den Rijks-architect Adolph I. M. Mulder was aangebracht, verkeerde in een zeer deplorablen toestand. De commissie liet op haar kosten een travee afschuiven en opnieuw plat volvoegen, zoodat nu de kleur van den baksteen zeer tot haar recht komt.

2635 12 mei 1928 **De toren van Hilvarenbeek. (Slot).**

De architect zeide in zijn rapport van 1914 dat de restauratie van den toren niet lang mocht worden uitgesteld, want langer uitstel kan groote gevolgen hebben en nu schrijven we 1928, dus weder 14 jaar later.

2640 Moge men dus, om een catastrofe te vermeiden, niet langer meer uitstellen. Hier volgt iets uit de begrooting, die destijds voor de restauratie werd opgemaakt: Steigers f 6500.-

Metselwerk 4669.-

Balustrade 360.-

2645 Buitenzijde 2300.-

Banden 2520.-

Dorpels, gewelfgraden 6900.-

Gewelf boven klokken 292.50

Binnen voegen 315.-

Herstellen treden en gewelf 480.-

2650 Voegen treden enz. 175.-

Andere onkosten 29692.-

Totaal: f 54203.50

De restauratie zou dus in 1914 gekost hebben ruim 54 duizend gulden. De gemeente stelde voor om in dezen post 10 pCt. bij te dragee, de verdere 90 pCt. zouden dan

- 2655 worden gedragen twee derde door het Rijk en een derde door de provincie.
De rijksarchitect Adr. Mulder stelde voor om door het Rijk 50 pCt. te laten betalen en de rest door de gemeente.
De heer Mulder zeide van den toren, dat deze een der merkwaardigste baksteentorens uit de provincie is en hoopte, dat de gemeente in haar streven zoude slagen, daar de
- 2660 restauratie dringend noodig is.
Daarna werden eenige onderhandelingen geopend en wel op 25 April 1914 met het kerkbestuur.
Deze wilde geen bijdrage geven, doch verzekerde, dat zij na restauratie den toren wilde overnemen voor de helft van de kosten, na goedkeuring door den Bisschop.
- 2665 Op 6 Febr. 1915 wilden de Provinciale staten, dat de gemeente de subsidie aanvraag terugnam, totdat zekerheid van de Rijksbijdrage verkregen was.
Met dat al zat men toen midden in den Europeschen oorlog en de Raad van Hilvarenbeek dacht er aldus over: "Ja, we kunnen nu den toren wel laten restaureeren maar.... ze moeten hem eens kapot schieten en dan zijn al die centen naar de maan."
- 2670 En daarmee was het restauratieplan van de baan. De groote oorlog, die zooveel plannen in de war heeft gestuurd, maakte ook de goede voornemens omtrent den toren te loor.
En verder knaagt de tijd en zal ten laatste alle nog restende weerstand verlammen, totdat ...
- 2675 Nu is er de laatste jaren wel een en ander gerepareerd, doch afdoende is alleen een grondige restauratie.
- In een onzer vorige artikelen over het klokkenspel in 't algemeen, hebben we ook het oude klokkenspel van Hilvarenbeek besproken.
- 2680 Op het Beiaardcongres in 1922 te Mechelen, zeido M. A. Brandts Buijs, dat het handklavier van het carillon te Hilvarenbeek omtrent 1870 werd verwijderd.
F. A. Hoefler schreef in 1834: in Hilvarenbeek tracht het carillon al jaren achtereen, en steeds hetzelfde, te spelen.
Doch waarom dit alles nog eens opgehaald; de ingezetenen hebben de voortreffelijke
- 2685 gevoelens van hunne voorvaderen omtrent toren en klokkenspel niet ten schande gemaakt en in Juni, wanneer de Mechelsche Beiaardier, Jef Denijn, die wij weten het uit een persoonlijk onderhoud met den meester stelling de onderhandelingen te Hilvarenbeek gadesloeg en volgde, dan zal er vreugde zijn en enthousiasme, doch nog meer van vreugde zullen de harten der inwoners van Hilvarenbeek popelen, wanneer de toren weer
- 2690 in zijn oude glorie zal stralen.
- De oudste der klokken (de klepklok) is van 't jaar 1536 en heeft het volgende opschrift (zie Johanna van Brabant).
Jaspar Moer maeckte mij in 't jaer ons Heeren 1536 en Luoas is mijne naem.
- 2695 Dan volgt de Hemony klok met het opschrift: F. en P. Hemony me fitcerunt Zutfania anno Domini 1633.
Verder is de klok die het half uur slaat van 't jaar 1757, waarop staat: Alexis Petit me fundit Hilvarenbeek 1757.
- 2700 De Angelusklok dateert van 1773 en werd gegoten door Alexis en Henricus Petit.
Als bijzonderheid moeten wij hier mede deelen, dat het gieten der klokken in vroeger jaren veeltijds door reizende klokkengieters werd gedaan. Deze gieters gingen zoogenaamd den boer op en goten de Klokken in den omtrek van den toren*.
De Lievevrouwe klok is van het jaar 1791 en heeft de volgende woorden:
- 2705 Ik ben ghegoten in Hilvarenbeek anno 1791 in den tijdt wanneer regheerende was:
C. van Heusden, president.
A. van Golverdinge.
J. C. van Nimwegen.
J. v. d. Burgh, secretaris.
- 2710 Simons me fecit.
- Als historische klok moet de Hemonyklok op last van den minister behouden blijven, deze mag dus niet uit den toren verwijderd worden.
- 2715 Zooals bekend waren de Gebr. Hemony de meest beroemde klokkengieters.
- Tot slot van dit artikel nog een aanmoediging tot weder instellen van een oud gebruik.
Het was in 't jaar 1390, dat Johanna, hertoginne van Brabant nabij Hilvarenbeek, op
- 2720 haar tocht naar 's Bosch verdwaalde en in 't naburige Donkven terecht kwam. De

- bewoners van 't gehucht Westriek redden haar en verkregen als belooning voor hunne daad het Donkven, dat tot voor eenige jaren gemeenschappelijk bezit bleef. Als herinnering aan dit voorval werd des avonds te 9 uur de klok van de kapel van dit gehucht geluid. De klok waarmede dit luiden plaats had werd voor ruim 200 jaar naar de groote toren van Hilvarenbeek overgebracht en bleef het oude gebruik hier gevolgd. In de mobilisatie echter werd hiermede opgehouden. Het blijkt dat de inwoners van het dorp zeer aan dit oude gebruik gehecht waren en dat men er prijs opstelt, dat het weer in eere wordt hersteld.
- De inwijding van het nieuwe klokkenspel zou er een goede gelegenheid voor zijn.
- *Waardoor als plaats van vervaardiging de naam van het dorp wordt genoemd.
- 27 februari 1936 **AD. MULDER 80 JAAR**
- Op 29 Februari a.s. hoopt de heer Adolph Mulder, vroeger Rijksarchitect voor de monumenten van geschiedenis en kunst, zijn tachtigsten verjaardag te vieren. Opgeleid op het bureau van den grooten Cuypers, kwam de heer Mulder in 1878 als tijdelijk opzichter-tekenaar in dienst bij het College van Rijksadviseurs onder leiding van Victor de Stuers en bleef onder dezen werkzaam tot, na een spoedig gevolgde opheffing van het College, aan het departement van Binnenlandsche Zaken werd opgericht een "Bureau tot bewaring van en het toezicht op de monumenten van geschiedenis en kunst". In 1902 werd hij met den titel van "Rijksarchitect voor de monumenten" leider van dit bureau. In 1919 verkreeg hij om gezondheidsredenen eervol ontslag uit den dienst, nadat de Regeering reeds vroeger zijn verdiensten had erkend door zijn benoeming tot ridder in de orde van Oranje-Nassau.
- Gedurende meer dan veertig jaren heeft de heer Mulder met groote toewijding medegewerkt aan de restauratie van met rijkssubsidie herstelde monumenten en zich vooral verdienstelijk gemaakt door het opmeten en op onnavolgbaar keurige wijze in teekening brengen van tal van belangrijke oude gebouwen in ons land. Wie in de door de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg uitgegeven "Geïllustreerde beschrijving der Nederlandsche monumenten" bladert, zal daar telkens teekeningen van zijn hand vinden, die ware meesterstukken in hun soort zijn. Na zijn ontslag uit 's lands dienst heeft de heer Mulder zich te Vucht gevestigd. Hoewel hij een tamelijk gezondheid geniet, kan hij geen bezoeken ontvangen.
- 1 juni 1961 **DE MIDDELEEUWSE KERK VAN NOORDBROEK**
- Het Groninger dorp Noordbroek bezit een goed bewaarde kerk uit de middeleeuwen. De Romeins Gotische kerk is een kloeke kruiskerk, die dateert uit het eerste kwartaal van de 14e eeuw, terwijl de vrijstaande, lage zware zadeldaktoeren 13e eeuws is.*
- De kerk – in 1840 helaas bepleisterd – bestaat uit een dwarsschip of – pand met korte armen en een koor, oorspronkelijk recht, later vijfzijdig gesloten. Bij de aansluiting van het schip en de noorderdwarsarm vindt men een ten dele uitgemetselde trap, die naar boven het gewelf leidt. De westgevel werd – zoals bij vele Groninger kerken het geval is – grotendeels vernieuwd.
- Inwendig is de kerk gelukkig van verhouding, rustig van kleur, goed belicht, rijzig, stemmig. Ofschoon de kerk te Zuidbroek typischer is dan die te Noordbroek, is deze laatste toch door de goede verhoudingen, de goede belichting, rijzige overwelling, passend ameublement een hoogst indrukwekkend, stemmig rustig, waardig gebouw: een Protestant kerk-interieur als er maar weinige zijn, getuigt de bouwmeester Peters.
- Gewelfschilderingen**
- De prachtige gewelfschilderingen in de kerk dateren uit het midden der 15e eeuw. Voor die tijd waren de gewelven eenvoudig in baksteenkleur geschilderd met voegen. De schilderingen zijn in 1906 onder deskundige leiding van de Rijksarchitect Adolph Mulder weer blootgelegd. Ze geven in de kerk een voorstelling van "Het laatste Oordeel", terwijl het koorgewelf "De opstanding" geeft.
- De rijk gesneden preekstoel is van 1757 als de Raadsheer Wolther Wolthers en de Ouderling Tjapke Peters des Caspels Noordbroek waren" Fraai bewerkt is de afsluiting van de preekstoel, rijk van uitvoering de voorlezerslessenaar. In de noorderdwarsarm vindt men een 18e eeuwse galerij, waarvan de borstwering gesneden panelen vertoont.
- Het prachtige orgel, eveneens met gesneden borstwering, in 1768 vergroot en verbeterd door de bekende orgelbouwer A. A. Hintz, werd een kleine eeuw later (1855) wederom gewijzigd en hersteld. In de kerk hangt een 18e eeuws tweemaal achtlichts koperen kroon, waarop het wapen der provincie. Op het koor vindt men onder, de houten vloer nog enige oude grafzerken, waarbij enkele graven van de familie Gockinga.

onbekende datering:

- Herstelde toestand westzijde, enz. van de Hervormde kerk te Elburg
- 2790 Gevelaanzichten en doorsnedes - restauratie van het Raadhuis te Elburg
kamer in te richten als archief - plattegrond, doorsneden de details van het Oude Raadhuis te Elburg
- 2795 Deuren in de westgevel van de toren van de Grote of Sint Jacobskerk te Vlissingen
- Plattegrond van de Oude kerk te Eexta
- 2800 Gevelaanzicht en plattegronden van de Mookerpoort te Nijmegen
Detail, enz. van Stadhuis te Nijmegen
- ???? Plattegronden, enz. van Hanckemaborg te Zuidhorn
BT-022034: Zuidhorn, Gr. Borg Hanckema
2805 BT-022035: Zuidhorn, Gr. Borg Hanckema [plattegronden]
38.661: tekening van het kasteel Hankema te Zuidhorn
21 april 1909 - Te Zuidhorn is door de Vereniging voor Volksvermaken besloten op den derden dag van de tentoonstelling, (23 Juli) een historischen bruilofsstoet te organiseeren, voorstellende de bruiloft, gehouden in 1685, van Jonker Gerhard
2810 Horenken, Heere tot Dijksterhuis en Jonkvrouw Bouwina Clant van Hanckema, waaraan zooveel mogelijk een getrouw beeld zal worden gegeven van een feest, zooals in die tijden in de Ommelanden bij dergelijke gelegenheden werden gevierd.
Aan den optocht zullen deelnemen de jonkers en eigenerfden, die in de omgeving woonden, meest met namen die hier nog voorkomen. De dorpschoolmeester zal bruid en
2815 bruidegom in een historische toespraak gelukwenschen
25 januari 1926 HET GRONINGSCH MUSEUM.
[...] ; door het huwelijk zijner dochter Josina Edzardina Jacoba met Pieter Bindervoet in 1794 kwam het huis Hanckema aan het geslacht Bindervoet, waarvan sommige leden voortaan den naam Clant Bindervoet voerden. [...]
2820 17 mei 1942 WOONPLAATS DER OMMELANDER JONKERS
[...] Nog maar een goede halve eeuw geleden zijn ettelijke Groningsche borgen gesneuveld. Het Huis te Lellens, het kasteel Clijn Martijn te Harkstede, het sierlijke Hanckema onder Zuidhorn, het trotsche Ewsum bij Middelstum en nog menig ander oud huis, werden met den grond gelijk gemaakt; de zware brokken steen ervan
2825 kunt ge nu nog terugvinden in de zeedijken van de provincie. [...]
- Plan van bouw van de kosterwoning: aanzicht, doorsnedes en platte gronden van de St. Joriskerk te Amersfoort
- 2830 Plattegrond, aanzicht aan binnen- en aan buitenzijde, doorsnede van de Hervormde kerk te Breukelen
- Gevelaanzichten en plattegrond van het Sint Pieters- en Bloklandsgasthuis te Amersfoort
- 2835 Doorsnedes, plattegrond en bankenplan, enz. van de Hervormde kerk te Rijnsburg
- Voor- of westgevel: aanzichten van Raadhuis te Schoonhoven
- 2840 Balustrade toren van de Hervormde kerk te Vianen
- Westgevel en oostgevel van de Hervormde Kerk te Den Burgh
- Sint Antoniuskapel te 's-Hertogenbosch
2845 BT-019560: Schets van de St. Antoniuskapel te 'S Hertogenbosch
- Plattegrond van de Sint Pieterskerk te Leiden
- Hervormde Kerk te Raamsdonk
2850 BT-021159: N.H. kerk te Raamsdonk. Uitgebrand in 1878.

BT-021160: N.H. kerk te Raamsdonk. Prov. N.Brabant. Afgebrand in 1878. opgemeten i? AMul?

2855 **Plattegrond en details van de Hervormde Kerk te Nieuwe Niedorp**

Westgevel van de toren, doorsnede door de toren, plattegronden van de verdiepingen van de

Hervormde Grote of Sint Maartenskerk te Tiel

2860 **Gevel van de consistorie (recto) van de Hervormde Grote kerk te Rotterdam**

Bovenaanzicht of plattegronden per verdieping van de Sassenpoort te Zwolle

2865 **Detail gehengen en deurprofiel van de Toren op het kerkhof te Alblasserdam**

Recto: Perspectief tekening met maataanduiding, gezien van schuin linker voorzijde - aantekeningen en maataanduidingen met potlood op de tekening van het

Stadhuis te Appingedam

2870 [1947] **Gevel aanzicht van een woonhuis te Dordrecht**

[1969] **Hervormde kerk te Ede**

2875 [1973] **Zuid-gevelaanzicht, doorsnedes, plattegrond, raamdetail, Beeindiging plafonduil van de**

Hervormde kerk te Appelscha

2880 [1976] **Aanzicht oostpoort, plattegrond en aanzicht oostgevel van de**
Westerkerk te Harlingen

februari 1993 **Sint Servaaskerk te Maastricht**

BT-022561: Sint Servaaskerk te Maastricht zuidzijde opgemeten, geteekend AMulder

BT-020327: St Servaaskerk te Maastricht Plattegrond opgem. & get. A Mulders [diverse bouwstadia:]

2885 **Bouw van Monulphus, einde VI de eeuw.**

Westbouw van Karel den groote omstreeks 800.

Uitbreiding in de XI de eeuw. 1039 ingewijd.

Zuidportaal en Kapittelzaal begin XIII de eeuw

Kapellenuitbouw 1350. Kerkgewelven +- 1440.

2890 **Kapel van Lodewijk XI zie plan letter a 1463.**

Kloostergang XV de eeuw.

Digtgemetseld of modern.

afgebroken pijlers en muren v/d Monulp[us]bouw.

2895 **BT-03109: Langsdoorsnede van de Sint Servaaskerk te Maastricht deels naar A Mulder 10-'92**

[1998] **Plattegrond en situatie van de Hervormde kerk te Alphen aan den Rijn**

2900 [2002] **Plattegrond met bouwperiodes van de Grote Kerk te Veere**

[?] **Doorsnede over A-B van de Grote Kerk te Veere**

[2002] **Plattegrond met bouwperiodes van Sint Bavokerk te Aardenburg**

2905 **Adolph Joannes Matthias Mulder**

geboren ?

getrouwd met Hillegonda Maria Theresia Iwes

overleden te Vught op 17 november 1936

2910 **verder: één kind bekend: Willem Paulus Mulder, trouwt te 's-Hertogenbosch op 24 september 1912 met Maria Sophia van Dijk, geboren in Roermond.**

19 juni 2014 Klaarblijkelijk is de (latere) Rijksbouwmeester in 1888 herhaaldelijk in Limburg geweest, waarschijnlijk om foto's te maken. Dat zou kunnen blijken uit de brief van 26 mei 2014 van Kees Hessels die het Slot Schaesberg betreft.

2915 **Hallo Paul, heer Theelen,**

Zoals ik inmiddels geantwoord heb op het forum van het BHIC, is er inmiddels contact geweest met de familie Mulder. Grote kans dat het dezelfde persoon/personen betreft als waar u contact mee hebt gehad.

2920 In verband met "Project Slot Schaesberg" (zie www.slotschaesberg.nl) doen we nader onderzoek naar de werkwijze van dhr. A. Mulder. Met betrekking tot kasteel Schaesberg zijn in 1881 uitgebreide, gedetailleerde tekeningen van kasteel Schaesberg gemaakt en in 1888 hoog kwalitatieve foto's die ons zeer helpen bij de reconstructie van kasteel Schaesberg. Ik zie dat deze werkzaamheden (nog) niet in uw overzicht voorkomen. We

2925 hopen dat we ook nog ergens, eens een beschrijving (rapport) van dhr. Mulder met betrekking tot kasteel Schaesberg vinden, daar we nu dus dankzij de tekeningen en foto's wel veel van het exterieur weten, maar nog niet veel over het interieur (behoudens de schouwen).

Mocht u nadere informatie hebben over de werkwijze van dhr. A. Mulder en eventueel nadere info met betrekking tot kasteel Schaesberg, dan houden wij ons natuurlijk van harte aanbevolen.

2930 Hartelijk dank voor uw reactie.

Met vriendelijke groet,

Kees Hessels Tungristraat 8 6135HG Sittard 046-4525177 / 06-20942716

2935

Ik neem hier (hopelijk toegestaan!?) de tekst over betreffende Slot Schaesberg:

Eerherstel Landgoed Slot Schaesberg

2940 De herbouw van Slot Schaesberg is een ambitieus plan met als primaire doelstelling het kasteel en de bijbehorende hoeve op ambachtelijk en wetenschappelijk verantwoorde wijze te herbouwen. Ook het landschap en de ontwikkeling van de infrastructuur rondom het kasteel worden in de planvorming meegenomen.

Kunsthistorisch is de herbouw van het kasteel van waarde omdat het een van de weinige Maastrandse Renaissance bouwwerken van deze aard in Nederland was.

2945 Naast deze doelstellingen vormen het aanbieden van ambachtelijke scholing en educatie eveneens een belangrijk aspect. Het herbouwproject zal jonge vaklieden, studenten en vrijwilligers de gelegenheid gaan bieden om zich te bekwamen in veel vakgebieden. Het steen voor steen herbouwen van het kasteel en de hoeve heeft ook een grote

2950 cultuurhistorische en economische waarde doordat de boeiende geschiedenis van het kasteel, de regio en haar bewoners in al zijn facetten aan een breed publiek onder de aandacht gebracht worden.

Het Kasteel

De huidige restanten van Kasteel Schaesberg dateren grotendeels uit 1552 en 1650.

2955 Vanaf 1323 is er echter al sprake van een relatie tussen de familie Van Schaesberg en het huidige gebied Schaesberg.

De mogelijk oudste vermelding die we op dit moment kennen stamt uit 1376. In 1951 zijn echter restanten gevonden van een houten fundering, mogelijk een voorganger van dit slot. Daarnaast worden de naburige hoeves Kakert en Leenhof ook al in de veertiende eeuw genoemd als lenen van de kasteelheren. Er is dus sprake van minstens

2960 zeven eeuwen kasteelgeschiedenis.

Rond 1411 liet Willem II van Retersbeek-Schaesberg in het dal van de Caumerbeek een burcht bouwen. In 1571 liet Johan van Schaesberg op de fundamenten van deze burcht een voornaam huis in Renaissance stijl bouwen, dat door grachten werd omgeven. Dit imposante gebouw met trapgevels en speklagen en voorzien van gebeeldhouwde schouwen,

2965 was een afspiegeling van de welstand van de adellijke bewoners.

In 1650 werd het kasteel onder Johan Frederik van Schaesberg (1598-1671) aanzienlijk, en voor de laatste maal, uitgebreid.

2970 Deze uitbreiding bestond uit twee vleugels rond een binnenplaats met een vierkante, thans nog resterende, toren op een van de buitenhoeken. In die periode werd ook de fraaie voorburcht gebouwd. De brede voorgevel bestond uit twee flankerende vierkante hoektorens. De toegang werd gevormd door een, in het midden van de voorgevel geplaatste, poorttoren. De drie torens waren afgedekt met van elkaar afwijkende Welse helmdaken of knobbspitsen. Ook de voorburcht was omgracht waarover een brug naar de poorttoren was aangelegd.

2975 Na het overlijden van de laatste adellijke bewoner in 1733, kwam het kasteel leeg te staan en viel het ten prooi aan verval. In 1944 werd het kasteel door de Nederlandse staat onteigend en in 1949 verkocht aan de toenmalige gemeente Schaesberg.

2980 De hoeve is tot 1964 in gebruik geweest als boerderij die lokaal bekend stond als het 'Boereslot'. In 1968 zijn de deels vervallen hoeve en delen van het kasteel gesloopt, waardoor een van de mooiste voorbeelden van kastelen in de zgn. Maastrandse renaissancestijl van Nederland en de Euregio verloren is gegaan.

Het project

2985 De komende jaren worden de plannen voor de herbouw van Kasteel Schaesberg verder uitgewerkt. De eerste stappen zijn het weer toegankelijk maken van het terrein en de restanten, waarna er een begin gemaakt kan worden met het opruimen van het puin dat is overgebleven na de sloop van 1968.

2990 De restanten van de kasteeltoren zullen door middel van een stalen hulpconstructie versterkt worden en de huidige begroeiing van een van de eilanden zal verwijderd worden om plaats te maken voor een historische moestuin. Als deze werkzaamheden zijn verricht, kan een begin gemaakt worden met het weer publiekstoegankelijk maken van het kasteel en de omliggende terreinen. Naast het kasteel komen ambachtelijke werkplaatsen, die nodig zijn voor de herbouw van het kasteel. Verder zal er nog veel onderzoek noodzakelijk zijn op het gebied archeologie, bouwtechnieken, en bouwmaterialen alvorens we daadwerkelijk met de herbouw kunnen beginnen.

Archeologie

2995 In de jaren '70 en '80 werden consolidatiewerkzaamheden uitgevoerd in combinatie met archeologisch onderzoek door de TU Delft. Dit archeologisch onderzoek gaan wij in de nabij toekomst voortzetten. Het hele gebied heeft een hoge archeologische verwachtingswaarde. Dit betekent dat er eerst een gedegen archeologisch onderzoek moet plaatsvinden, alvorens men kan beginnen met de herbouw. Hierbij kan men denken aan een veldonderzoek of een geofysisch onderzoek met grondradar. Eventueel aangetroffen funderingen en bodemvondsten kunnen wellicht een beter inzicht geven in het dagelijks leven van de bewoners.

Bouwhistorisch onderzoek

3000 Het bouwhistorisch onderzoek zal zich richten op de bouw- en gebruiksgeschiedenis van het kasteel, hetgeen kan resulteren in nieuwe inzichten van de verschillende bouwfases. De bouwhistoricus analyseert het kasteel aan de hand van de onderlinge samenhang, de vorm, de constructies, de bouwmaterialen en de afwerking. Immers de meeste kastelen zijn niet in één keer gebouwd. Ze zijn het resultaat van een lange reeks aanpassingen en verbouwingen. Kamers werden aangebouwd, deuren en vensters dichtgemetseld, nieuwe doorgangen en ramen bijgemaakt, nokrichtingen van daken werden gedraaid.

Bronnenonderzoek

3005 In 1881 maakte architect A.J.M. Mulder 23 gedetailleerde bouwkundige tekeningen van kasteel Schaesberg. In 1888 maakte hij ook foto's van het kasteel. Tezamen vormen zij een bron van onschatbare waarde voor de herbouw.

3010 Door verder onderzoek in de archieven hopen we in de toekomst meer te weten te komen over de geschiedenis van het kasteel en haar bewoners.

Ambachtelijke kennis ontwikkelen

3020 Door het kasteel op ambachtelijke manier te herbouwen ontwikkelen we waardevolle kennis. Kennis die in de toekomst ingezet kan worden voor het behoud van de vele monumenten die Nederland telt. Voor de herbouw zijn veel oude ambachten nodig: metselaars, steenhouwers, leidekkers, timmerlieden, smeden, meubelmakers, beeld- en ornamentsnijders, koperslaggers, schilders, etc.

Historische bouwmaterialen

3025 Het reproduceren van de juiste bouwmaterialen zal veel tijd en energie vergen. Voor de muren zijn duizenden bakstenen nodig, grote hoeveelheden kalkmortel, leien voor de daken en torenspitsen, eiken balken voor de vloeren, kapconstructies en deuren en kozijnen. Ook is er veel smeedwerk nodig, zoals hang- en sluitwerk, spijkers, nagels en muurankers om alles te verbinden.

3030